

Berenschot

rijksuniversiteit
groningen

campus fryslân

Foto van de regio Zuid-Holland Zuid

Onderzoek BRE Zuid-Holland Zuid

Over deze foto

Het **doel** van de foto is om **feitelijkheden** over het BRE Zuid-Holland Zuid, de kenmerken van het gebied, de spelers in en verbindingen met het maatschappelijk en economisch ecosysteem en de gewenste en gerealiseerde publieke waarde in beeld te brengen. De foto dient als **startpunt** en als input voor de gesprekken die we in de tweede fase gaan voeren in de regio.

We hebben de foto gemaakt op basis van data- en documentanalyse. Het geeft hiermee een **feitelijk beeld** van de regio – kleuring, duiding en waardering ontbreken nog. De interviews, vragenlijsten en focusgroepen in het tweede deel van het onderzoek zijn daarop gericht. De conclusie uit deze foto is weergegeven in **rode draden en vervolgvragen**, die een startpunt geven door de gesprekken in die tweede fase.

De beelden van de regio die in deze ‘foto’ worden gepresenteerd zijn gebaseerd op zowel open als eigen databronnen. Waar mogelijk maken we gebruik van data op gemeenteniveau. Sommige data is echter enkel beschikbaar op het schaalniveau van de (COROP-) regio’s.

Inhoudsopgave

Deel 1: Inleiding en samenvatting

- 1.1 Inleiding: aanleiding, vraagstelling, scope en aanpak
- 1.2 Rode draden en verdiepvragen

Deel 2: Het BRE, ERE, MRE en samenspel daartussen

- 2.1 Het Bestuurlijk Regionale Ecosysteem (BRE)
- 2.2 Het Economisch Ecosysteem (ERE)
- 2.3 Het Maatschappelijk Ecosysteem (MRE)
- 2.4 Verbindingen tussen de ecosystemen

Deel 3: Het opgaveprofiel per thema van Brede Welvaart

- 3.1 Gebiedskenmerken en ontwikkelingen
- 3.2 Ambities van de regio
- 3.3 Brede welvaartsscores

rijksuniversiteit
groningen

campus fryslân

1

Deel 1: Inleiding en samenvatting

rijksuniversiteit
 groningen

campus fryslân

Inleiding: aanleiding, vraagstelling, scope en aanpak

1.1

Inleiding

Aanleiding

Het kabinet Rutte-III zette de schijnwerper op de regio. Het kabinet wilde niet inzetten op grootschalige structuurveranderingen in het binnenlands bestuur, maar legde stevig de nadruk op 'de regio' en 'regionale afspraken', op tal van beleidsterreinen. Met de decentralisaties in het sociaal domein, maar ook met andere complexe maatschappelijke opgaven die hoog op de agenda staan. Denk aan de energietransitie, het stikstofdossier, de woningbouwopgave, de toekomst van de landbouw, klimaatadaptatie en mobiliteit. Stuk voor stuk onderwerpen met zowel een ruimtelijke als een sociale dimensie, waarvan de oplossing in 'de regio' wordt gezocht.

Maar wat is 'de regio' eigenlijk? Welke resultaten behaalt de regio en hoe meten we die? Aan volksvertegenwoordigers, bestuurders en ambtenaren de taaie opgave om, zonder helderheid over deze concepten, kaders en meetinstrumenten, het succes van hun regio te vergroten en te zorgen voor meer publieke waarde.

Om meer grip te krijgen op 'de regio' en de factoren die bijdragen aan het realiseren van publieke waarde in die regio, doen de Rijksuniversiteit Groningen en Berenschot hier onderzoek naar. We voeren in tien regio's veldonderzoek uit – waaronder in **Zuid-Holland Zuid**.

Het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) heeft zich financieel en inhoudelijk gecommitteerd aan het onderzoek.

Berenschot

Vraagstelling

Hoe succesvol is het BRE in Zuid-Holland Zuid in het realiseren van publieke waarde, welke factoren spelen hierin een rol en hoe kan de samenwerking worden verbeterd?

Scope van de vraagstelling – naar een florerende biotoop met vitale ecosystemen

De focus van de vraagstelling ligt op het BRE Zuid-Holland Zuid. Maar om de onderzoeksvraag volledig te beantwoorden, interpreteren we de regio als een bredere 'biotoop', waarin verschillende leefgemeenschappen of ecosystemen met elkaar interacteren:

- Vanuit het perspectief van de **bestuurlijke regionale ecosysteem (BRE)** kijken we naar de lokale overheden en hun onderlinge samenwerkingsverbanden.
- Vanuit het perspectief van het **maatschappelijke regionale ecosysteem (MRE)** kijken we naar het daily urban/rural system (het gebied waarbinnen mensen zich verplaatsen om te wonen, werken, recreëren en dergelijke) én naar het schaalniveau waarop maatschappelijke organisaties en kennisinstellingen zijn georganiseerd.
- Vanuit het perspectief van het **economische regionale ecosysteem (ERE)** kijken we naar het schaalniveau waarop economische actoren zijn georganiseerd.
- De **biotoop** heeft ook enkele (gebieds)kenmerken en ontwikkelingen die op zichzelf staan. Die bepalen de kansen en uitdagingen voor de drie ecosystemen. Op hun beurt kunnen de ecosystemen invloed uitoefenen op de biotoop.

Scope van het onderzoek: de schaal van Zuid-Holland Zuid (I)

Een regio is per definitie een pluriform iets: de grenzen van een regio zijn niet met een stanley mes af te snijden en al naar gelang opgaven dat vragen, verschuift ook de schaal van de regio (meestal) mee. Echter, een onderzoek vraagt ook om afbakening van het onderzoeksobject: anders blijft de scope variabel.

Het bestuurlijk regionale ecosysteem Zuid-Holland Zuid

Voor dit onderzoek hanteren we een afbakening van de regio vanuit de empirie: wij beschouwen de schaal van Zuid-Holland Zuid als één BRE, bestaande uit samenwerking tussen:

- De tien gemeenten: Alblasserdam, Dordrecht, Gorinchem, Hardinxveld-Giessendam, Hendrik-Ido-Ambacht, Hoeksche Waard, Molenlanden, Sliedrecht, Papendrecht, Zwijndrecht. Die tien gemeenten vormen ook de geografische scope van het onderzoek.
- De Provincie Zuid-Holland
- De twee waterschappen Hollandse Delta en Rivierenland.

We baseren ons in deze afbakening op een kwantitatieve analyse, waarin we de (aantallen) samenwerkingsrelaties tussen gemeenten in kaart brengen. Zo ontstaat een cijfermatig beeld van wat we verstaan onder de het BRE Zuid-Holland Zuid.

Als we het in het onderzoek hebben over BRE Zuid-Holland Zuid, dan hebben we het dus over de regio.

Groot-Rijnmond met
Hoeksche Waard

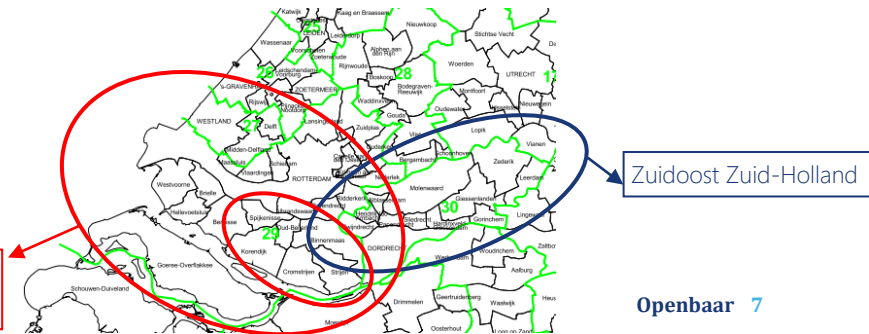
Rapportage gegevens gedeeltelijk op niveau COROP-regio's

In het onderzoek rapporteren we zoveel mogelijk op het niveau van het BRE ZHZ. Alleen waar noodzakelijk vanwege de beschikbaarheid van data maken we onze analyse op het niveau van de COROP-regio's.

Gemeenten in Zuid-Holland Zuid vallen onder één van de twee volgende COROP-regio's:

- COROP Zuidoost Zuid-Holland: Alblasserdam, Dordrecht, Gorinchem, Hardinxveld-Giessendam, Hendrik-Ido-Ambacht, Molenlanden, Papendrecht, Sliedrecht, Zwijndrecht.
- COROP Groot-Rijnmond: Hoeksche Waard, naast 17 andere gemeenten.

De COROP-regio Zuidoost Zuid-Holland valt bijna geheel samen met de regio Zuid-Holland Zuid. Daarom maken we analyses voor data die alleen op het niveau van COROP-regio's beschikbaar is in principe voor de COROP-regio Zuidoost Zuid-Holland. Indien mogelijk maken we een vergelijking met data van de COROP-regio Groot-Rijnmond.

Scope van het onderzoek : de schaal van Zuid-Holland Zuid (II)

Binnen de scope van het onderzoek hebben wij ook aandacht voor de bovenregionale en subregionale context. Indien relevant besteden we hier in de rapportage van de gegevens eveneens aandacht aan.

Subregionale context

Zuid-Holland Zuid bestaat uit verschillende deelgebieden die (van oudsher) nauw(er) met elkaar verbonden zijn. Binnen de scope van het onderzoek hebben we hier aandacht voor. We maken onderscheid naar de volgende deelgebieden/subregio's:

1. **Hoeksche Waard**, sinds de herindeling van 2019 bestaande uit de gemeente Hoeksche Waard maar tot die tijd een sub-regio van vijf gemeenten.
2. **Alblasserwaard**, bestaande uit de gemeente Gorinchem en Molenlanden (die een fusie vormde van 2 gemeenten). Voor 2019 was dit gebied bestuurlijk nauw verbonden met de gemeenten Leerdam, Zederik en Vianen (nu gemeente Vijfheerenlanden), welke door een provinciegrenscorrectie nu onderdeel van de provincie Utrecht zijn (i.p.v. Zuid-Holland).
3. **Drechtsteden**, bestaande uit de gemeenten Alblasserdam, Dordrecht, Hendrik-Ido-Ambacht, Hardinxveld-Giessendam, Papendrecht, Zwijndrecht, Sliedrecht.

Boven- en interregionale schaal

Zuid-Holland Zuid ligt ingesloten tussen andere gemeenten en regio's. Binnen de scope van het onderzoek hebben we daarom tevens aandacht voor de boven- en interregionale schaal. In het bijzonder erkennen we het volgende bovenregionale krachtenveld:

- Zuidelijke Randstad;
  - Met name de regio's Rotterdam-Rijnmond en de Metropoolregio Rotterdam-Den Haag (MRDH)
- 'Oude IJin' Verstedelijkingsalliantie van Leiden tot Dordrecht;
- Regio's Voorne-Putten en Goeree-Overflakkee;
- Landsgrenzenoverstijgende samenwerking met België in de Nederlands-Vlaamse Delta;
- Regio's West-Brabant en West-Betuwe
- Regio Utrecht

Over onze aanpak en de foto

Aanpak

Het onderzoek bestaat uit twee fases van dataverzameling en analyse. In de eerste fase voeren wij een feitelijke analyse uit. We brengen met een bureaustudie in kaart:

- Welke opgaven de regio kenmerken (opgaveprofiel van de regio).
  - Wat zijn relevante gebiedskenmerken van de regio?
  - Hoe scoort de regio op de brede welvaartindicatoren
  - Welke ambities stelt de regio zichzelf?
- Hoe het bestuurlijk regionale ecosysteem eruit ziet;
- Hoe het economische ecosysteem eruit ziet;
- Hoe het maatschappelijk ecosysteem eruit ziet. Daaronder verstaan we ook een analyse van het *daily urban system* van de regio, of de vervoerspatronen van inwoners van Zuid-Holland Zuid. De leefgemeenschap van inwoners bepaalt immers het maatschappelijk ecosysteem.
- Wat de online verbindingen zijn tussen het bestuurlijke, economische en maatschappelijke ecosysteem

Voorliggend document bevat onze bevindingen uit fase 1. In de tweede fase zullen we deze bevindingen valideren en verdiepen in interviews en focusgroepen en middels vragenlijsten. Daarna volgt een eindrapportage waarin we de centrale onderzoeksvraag beantwoorden en aanbevelingen doen voor het versterken van de samenwerking in het BRE Zuid-Holland Zuid.

rijksuniversiteit
 groningen

campus fryslân

1.2

Rode draden en verdiepingsvragen

Feitelijke analyse: rode draden & verdiepingsvragen (I)

Deel 2.1 Over het BRE

pp. 21-33

Onder het BRE (Bestuurlijk Regionaal Ecosysteem) verstaan wij het geheel aan interbestuurlijke samenwerking binnen een gebied.

- **Congruentie** gaat over de mate waarin de gemeenten binnen ZHZ dominant voor elkaar kiezen, of (ook) voor partners buiten de regio. De congruentiescore van het BRE Zuid-Holland Zuid is **63%**. Dat betekent dat gemeenten in het BRE Zuid-Holland Zuid iets vaker voor samenwerking met elkaar kiezen dan gemiddeld in de 6 de BRE-casusregio's (57%). In Noordoost Brabant zagen we de laagste congruentiescore van 39%, in Friesland de hoogste van 75%.
- Gemeenten behorend tot Zuid-Holland Zuid werken vaak samen – met elkaar en andere gemeenten buiten ZHZ - binnen het **ruimtelijk domein**. Daarin is de regio niet uniek: in alle 5 de andere casusregio's kwam samenwerking in het ruimtelijk domein het vaakst voor. Wel zien we voor Zuid-Holland Zuid vaker een combinatie tussen ruimte en economie, soms zelfs met een derde domein (energie/duurzaamheid). Geldend blijft dat kwantiteit niets zegt over de kwaliteit van samenwerking binnen het domein.
- De regio kenmerkt zich ook doordat er **relatief vaak wordt gekozen voor een openbaar lichaam** ten opzichte van andere juridische samenwerkingsvormen. In de sub-regio Drechtsteden zien we nog een tiental GR'en – voornamelijk in het ruimtelijk domein - die nog stammen uit de tijd van de GR Drechtsteden. De samenwerkingsvormen waarin het ruimtelijke en het economische domein worden gecombineerd zijn vaak vrijwillig van aard en kennen een meer informele rechtsvorm.

Vervolg vragen

- Is het wenselijk om meer samenhang te hebben binnen de samenwerking in het ruimtelijk domein? (bijv. 3 afzonderlijke RES-regio's)
- Welke voor- en nadelen zien deelnemers aan het BRE ZHZ van deze formele samenwerkingsvormen, met het oog op toekomstige keuzes?
- Welke opgaven vormen (nog) een verbindende factor voor het BRE Zuid-Holland Zuid?

Samenwerking op subregionaal of bovenregionaal niveau

- ZHZ-gemeenten **werken vaker op het niveau van ZHZ met elkaar samen dan op subregionaal niveau**. Molenlanden en Gorinchem werken maar iets vaker enkel met elkaar samen - zonder andere ZHZ gemeenten - (45%) dan de Drechtsteden (42%).
- Samenwerking tussen gemeenten in ZHZ vindt **relatief vaak plaats buiten de 'traditionele' structuren van de drie sub-regio's**. Bijvoorbeeld: Molenlanden (sub-regio Alblasserwaard) werkt in 66% van het totale aantal samenwerkingsverbanden samen met Hardinxveld-Giessendam (sub-regio Drechtsteden) en in 60% van de gevallen met Hoeksche Waard. Gorinchem en Hoeksche Waard werken het minst van allen samen.
- De congruentiescore van 63% betekent ook dat ZHZ-gemeenten er in een minderheid van 37% van de gevallen voor kiezen om met gemeenten samen te werken die niet tot het BRE Zuid-Holland Zuid behoren. Molenlanden kiest er het vaakst voor om buiten de regio samen te werken in de combinatie met de gemeente **Vijfheerenlanden** (18 keer). Daarna volgt Hoeksche Waard, die 14 samenwerkingsverbanden met **Goeree-Overflakkee** deelt. Voor Dordrecht is **Rotterdam** een belangrijke partner (14 keer), en ook Gorinchem deelt 13 samenwerkingsverbanden met Vijfheerenlanden.
  - In andere woorden: ZHZ-gemeenten kennen zowel bovenregionale oriëntaties ten noorden als ten westen en ten zuiden van de regio. Daarbij geldt dat de Drechtsteden zich voornamelijk op het noorden oriënteren, Alblasserwaard-Vijfheerenlanden op het oosten en Hoeksche Waard op Goeree-Overflakkee en Voorne-Putten.

Vervolg vragen

- Welk effect heeft (het voornemen tot) de opheffing van de GR Drechtsteden gehad op het ontstaan van nieuwe, informele samenwerkingsverbanden tussen ZHZ-gemeenten die tot verschillende sub-regio's behoren? Is er, in de perceptie van de deelnemers aan het BRE, meer of minder sprake van onderlinge samenwerking buiten de structuur (constellaties) van de drie sub-regio's?
- Zien de deelnemers aan het BRE ook effecten van de opheffing van de GR Drechtsteden op samenwerking met gemeenten buiten het BRE ZHZ?
- Welke meerwaarde heeft het BRE Zuid-Holland Zuid ten opzichte van de samenwerkingsverbanden tussen de sub-regio's en gemeenten buiten de ZHZ-regio?

Feitelijke analyse: rode draden & verdiepingsvragen (II)

Legitimiteit: enquête onder volksvertegenwoordigers

- Om te meten in hoeverre het BRE **politiek-bestuurlijke legitimiteit** geniet hebben we een enquête gehouden onder volksvertegenwoordigers. Hieronder gaan we in op de hoofdlijnen van de enquête.
- Uit de enquête blijkt dat het belang van regionale samenwerking door volksvertegenwoordigers wordt gedragen: 60% van de respondenten geeft aan dat samenwerking tussen overheden nodig is en 68% dat ook de samenwerking tussen overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en inwoners nodig is.
- Volksvertegenwoordigers hebben weinig zicht op regionale samenwerkingsverbanden. Wel blijkt uit de resultaten dat 59% van de volksvertegenwoordigers (erg) geïnteresseerd is in de regionale samenwerkingsverbanden en dat ongeveer 40% ook actiever betrokken wil zijn.
- Onder 'regio' verstaan volksvertegenwoordigers voornamelijk de subregio. Daarnaast voelen de volksvertegenwoordigers zich vooral verbonden met het (sub)lokale niveau.
- Saamhorigheid en verbondenheid en het karakteristieke landschap dragen volgens de volksvertegenwoordigers het meest bij aan de regionale identiteit.

Vervolg vragen

- Is er sprake van fundamentele legitimiteit (steun voor het BRE omdat wordt geloofd in de meerwaarde) onder de volksvertegenwoordigers?
- Is er sprake van instrumentele legitimiteit (steun voor het handelen en de uitkomsten van het BRE) onder volksvertegenwoordigers?
- Is er sprake van een 'dikke' of een 'dunne' regionale identiteit in ZHZ?
- In welke mate beïnvloedt een gedeelde regionale identiteit de besluitvorming van de volksvertegenwoordigers?

Feitelijke analyse: rode draden & verdiepingsvragen (III)

Deel 2.2 Over het ERE

pp. 34-41

De economische kenmerken brengen wij in beeld op basis van de entrepreneuriale ecosystemenbenadering. Wij beschrijven systeemelementen (talent, nieuwe kennis, zakelijke dienstverlening) en randvoorwaarden (formele instituties, ondernemerscultuur, fysieke infrastructuur, vraag). Ten eerste zoomen we in op de regionale spreiding van het ecosysteem (waar zijn de meeste bedrijven gevestigd?) en de sectorstructuur.

Regionale spreiding en sectorstructuur van het economisch ecosysteem ZHZ:

- Het huidige economisch ecosysteem concentreert zich in de **Hoeksche Waard en in Dordrecht**. Zowel in de minst als de meest verstedelijkte ZHZ-gemeente zijn de meeste bedrijven gevestigd.
- In **Gorinchem** zien we een recente toename van het aantal bedrijfsvestigingen. Dat duidt op dynamiek in de regionale spreiding van bedrijfsvestigingen.
- De **industriese sector** (nijverheid en energie) vormt in de regio een belangrijke banenmotor: deze sector levert het grootste aantal banen per 10.000 inwoners. Daarnaast zien we een toenemend aantal vestigingen in de **zakelijke en collectieve dienstverlening**, zeker in Dordrecht en Gorinchem. Het aandeel van de sectoren landbouw en handel als onderdeel van het totaal neemt af. Het aandeel van de industriese sector stijgt evenrediger mee. Deze ontwikkelingen bevestigen het beeld van dynamiek, ditmaal in de spreiding van vestigingen over sectoren.

Systeemkenmerken van een florerend ondernemend ecosysteem:

- We meten **talent** aan de hand van het aantal theoretisch- en praktisch opgeleiden in de regio. Op het niveau van de regio zien we een kleiner aandeel **theoretisch-opgeleiden** (25,7%) dan landelijk gemiddeld (28,9%). Alleen in Dordrecht en Hoeksche Waard is het aandeel theoretisch opgeleiden hoger dan gemiddeld. Het aandeel **praktisch-opgeleiden** is in Zuid-Holland Zuid iets hoger (29,5%) dan landelijk gemiddeld (28,92%). Dat betekent dat er een minder groot aanbod is van theoretisch-opgeleid talent in dit ecosysteem dan elders in Nederland.

- We meten **nieuwe kennis** aan de hand van de investeringen in Research & Development. In de COROP-regio Zuid-Holland Zuid zien we een veel groter aandeel investeringen in R&D (9,9%) dan gemiddeld (7,8%). Dat is, gezien het kleine aandeel van theoretisch-opgeleiden in de regio, opvallend.
- Het aandeel **zakelijke dienstverlening** in de regio ZHZ is iets lager (23,9%) dan landelijk gemiddeld (24,5%). De bedrijven in de zakelijke dienstverlening zijn voornamelijk verspreid over de sub-regio Drechtsteden. In Gorinchem verdubbelde het aantal bedrijfsvestigingen in de zakelijke dienstverlening in de periode 2010-2020 bijna van 70 tot 1450.

Randvoorwaarden voor een florerend ondernemend ecosysteem:

- We meten de **stabiliteit van formele instituties** aan de hand van het aantal opgestapte wethouders in de periode 2015-2020 en het aantal bekende overtredingen van (per partij verschillende) geldende (interne of algemeen geldende) morele waarden, normen en regels in de periode 2013-2019. **Zuid-Holland Zuid kent stabiele instituties**. In de periode 2015-2019 zagen we een gemiddelde van 1,7 opgestapte wethouders per gemeente. Dat is fors lager dan het Nederlands gemiddelde (3,9). Ook vonden slechts 4 van de in totaal 274 integriteitsschendingen in Nederland plaats in de regio Zuid-Holland Zuid.
- We meten de **fysieke infrastructuur** aan de hand van de afstand tot hoofdweg en spoor en de gemiddelde woon-werk afstand. In Zuid-Holland Zuid is de afstand tot werklocaties, en OV is in ZHZ iets korter dan gemiddeld. Tezamen met een gemiddelde afstand tot hoofdverkeerswegen betekent dat het economisch ecosysteem voldoet aan de randvoorwaarde van nabijheid en toegankelijkheid van fysieke infrastructuur.
- De regio kent enkele karakteristieke uitdagingen in de fysieke omgeving:
  - De kenmerkende **mobiliteitsknelpunten** op de A15, A16, A29, N3 en N17 die vooral de bereikbaarheid van de sub-regio Drechtsteden onder druk zetten
  - Het (sterk) bovengemiddelde aandeel reeds **(semi-)bebouwde omgeving**, dat ruimtelijke beperkingen oplegt aan de mogelijkheden economische ontwikkeling in termen van beschikbare bedrijfsruimte.

Feitelijke analyse: rode draden & verdiepingsvragen (IV)

- Een mitigerende factor bij dit 'woekeren met ruimte' is wel dat er in de **minst verstedelijkte gebieden (Hoeksche Waard en Molenlanden)** ook de meeste **bedrijfsvestigingen** zijn.
- We meten de **ondernemerscultuur** aan de hand van het aantal nieuwe opgerichte bedrijven per 1.000 vestigingen. Dat aantal is het grootst in Dordrecht (98,34), Zwijndrecht (89,3) en Gorinchem (92,8). In Zwijndrecht en Dordrecht zien we wel meer faillissementen per 1.000 inwoners (6 en 6,1) dan in Gorinchem (4,3). In de vergelijking van deze indicatoren kent Gorinchem de sterkste ondernemerscultuur.
- We meten de **potentiële bestedingsruimte en vraag vanuit de markt** aan de hand van de groei van het bruto regionaal product (BRP). In de corop-regio Zuid-Oost Zuid Holland zien we een BRP dat gedurende de gehele periode 2013-2020 lager lag dan het landelijk gemiddelde. In de jaren waarin sprake was van landelijke economische groei van meer dan 2% zagen we in de regio slechts een kwart van die groei of zelfs krimp van 3,8%. In alle buur-regio's, en zeker in Rotterdam-Rijnmond (waar Hoeksche Waard onder valt) was de ontwikkeling van het BRP groter of gelijk aan het landelijk gemiddelde.

Samenvattend zien we een economisch ecosysteem met goede randvoorwaarden voor economische groei, afgezien van de beperkte groei of krimp van het BRP in perioden van landelijke groei. Enkele systeemkenmerken, voornamelijk het vermogen van de regio om theoretisch-opgeleide personeel aan te trekken, vormen mogelijk belemmerende factoren voor een florierend ecosysteem. In hoofdstuk 4 (Verbindingen tussen ecosystemen) gaan we in op de samenhang binnen het netwerk van economische partners.

Vervolg vragen

- Welke belemmeringen voor groei zien deelnemers aan het economisch ecosysteem? Komen die overeen met de belemmeringen die deelnemers uit het BRE zien?
- Welke invloed kunnen deelnemers uit het BRE uitoefenen op de verbetering van die systeemkenmerken, waaronder het aantrekken van theoretisch-opgeleide personeel? Hoe effectief was het BRE daarin?

Deel 2.3 Over het maatschappelijk ecosysteem

pp. 42-46

Het maatschappelijke ecosysteem is de leefwereld van inwoners. Wij brengen dit in beeld middels verplaatsingspatronen. Hierbij worden alle reïsmotieven meegenomen (werk, voorzieningen en vrije tijd).

- Inwoners van Zuid-Holland Zuid verplaatsen zich **verreweg het meest binnen hun eigen gemeente**. 21,2% van de vervoersstromen vindt plaats naar een andere gemeente.
- **Dordrecht** en **Zwijndrecht** zijn uitgesproken 'hubs' binnen de regio. De verbindingen tussen Dordrecht en Zwijndrecht komen zeer frequent voor, en ook is er een sterke verbinding tussen Zwijndrecht en Hendrik-Ido-Ambacht. Van de drie sub-regio's zien we dus dat de **Drechtsteden** het meest onderling zijn verbonden.
- 45,3% van de vervoersbewegingen tussen twee gemeenten vinden plaats (van of naar) binnen de regio ZHZ. In vergelijking met de andere casusregio's is dan het **minst grote aandeel vervoersbewegingen binnen de regio** – in het BRE Noordoost Brabant zagen we een percentage van 49%, en de noordelijke provincies scoorden allemaal 66% of hoger.
- Een groot aandeel van de vervoersbewegingen vindt plaats tussen **Dordrecht en Rotterdam**. Deze vervoersstroom is sterker dan enige andere die we in de BRE-onderzoeken zijn tegengekomen. Ook andere Drechtsteden (Zwijndrecht, Papendrecht, Hendrik-Ido-Ambacht) kennen opvallend sterke verbindingen met Rotterdam. Dit karakteristieke kenmerk van de regio diepen we verder uit met aanvullende data: welk aandeel van de inwoners van ZHZ-gemeenten verplaatst zich naar (buur)gemeenten buiten de ZHZ-regio?

In de vervoersstromen van inwoners van ZHZ-gemeenten onderscheiden we geen verplaatsingspatroon of netwerk dat samenvalt met het schaalniveau van Zuid-Holland Zuid. Inwoners verplaatsen zich immers vooral binnen hun eigen gemeente, de regio kenmerkt zich door het kleinste aandeel vervoersbewegingen binnen de ZHZ-regio en er is een overheersende verbinding met in ieder geval één buurgemeente.

Feitelijke analyse: verwonderpunten & verdiepingsvragen (V)

Deel 2.4 Over verbindingen tussen de ecosystemen

pp. 47-52

We zijn geïnteresseerd in het verbindend vermogen van de overheden met de maatschappelijke en economische actoren in de regio. Als onderdeel van deze 'foto' brengen we de online verbindingen tussen bestuurlijke, maatschappelijke en economische actoren in kaart door middel van een hyperlink en twitter netwerkanalyse.

- Netwerkpartijen in het **'formele netwerk'** van ZHZ-gemeenten (waarnaar in hyperlinks op gemeentelijke websites wordt verwezen) zijn sterk met elkaar verbonden, maar de verbondenheid in het **informele netwerk** van ZHZ-gemeenten (waarnaar Twitter-berichten vanuit de gemeenten verwijzen) is nog sterker.
- In het formele netwerk zien we een duidelijke clustering van economische én maatschappelijke netwerkpartners rond de 3 sub-regio's van Zuid Holland Zuid. Die zien we minder duidelijk terug in de analyse van het informele netwerk.
- In het formele netwerk zien we dat **maatschappelijke partijen** vooral gelinkt zijn aan de gemeenten in de regio **Drechtsteden** en ook op dat schaalniveau opereren.
- Overheidspartijen of publiek-private samenwerkingsverbanden waarnaar in beide netwerken wordt verwezen zijn vaak organisaties die opereren op het **schaalniveau van Zuid-Holland Zuid**. Hun verbindende werking is dan ook zichtbaar op dat schaalniveau.

Kortom: we zien op vooral op sub-regionaal niveau en in het formele netwerk een (initiële) overlap tussen het BRE, het maatschappelijke ecosysteem en het economische ecosysteem

We breiden de hyperlinkanalyse nog uit: van de top-5 economische en maatschappelijke partners van de gemeenten onderzoeken we hoe zij aan elkaar (en de andere economische en maatschappelijke partners) gelinkt zijn. Dat geeft ons een beter beeld van de kracht van deze netwerkpartners om verbindend op te treden in hun eigen ecosysteem, en wellicht ook om de verbindingen te slaan naar andere ecosystemen als zgn. 'boundary spanners'.

Feitelijke analyse: rode draden & verdiepingsvragen (VI)

Deel 3 Over het opgaveprofiel Zuid-Holland Zuid

1. Welzijn

pp. 53-94

Gebiedskenmerken en ontwikkelingen

- Er is een breed en toegankelijk aanbod voor vrijetijdsbesteding in Zuid-Holland Zuid: inwoners sporten net zo vaak als gemiddeld in verenigingsverband, en er is een divers aanbod van natuurlijke en culturele recreatiemogelijkheden.
- In verstedelijkte gemeenten als Papendrecht en Sliedrecht vinden we wel een minder divers aanbod (van Rijksmonumenten met recreatieve functies).

Ambities

- Op de schaal van de regio (Regiodeal Drechtsteden-Gorinchem, maar ook Hoeksche Waard met een Visie Vrijetijdseconomie) zien we ambities om het aanbod van recreatiemogelijkheden te verbeteren en ook te beter te vermarkten.
- De drie subregio's zoeken ook samenwerking met verschillende aangrenzende (buur-)regio's voor de verbetering van recreatiemogelijkheden, vanwege de geografische ligging van culturele en natuurlijke 'trekpleisters' (zoals de Biesbosch en Kinderdijk) in grensgebieden met andere (sub-)regio's.

Brede Welvaart

- In termen van geluksbeleving en tevredenheid met het leven scoort de regio Zuid-Holland Zuid gemiddeld ten opzichte van andere Nederlandse regio's, maar beter dan buurregio's als Rotterdam-Rijnmond en West-Brabant.
- Op tevredenheid met het leven ontwikkelde Zuid-Holland Zuid zich tot iets ondergemiddeld. Ook op vrije tijd zien we een (licht) negatieve ontwikkeling.

Vervolg vragen:

- Op welke wijze wordt er binnen het MRE, BRE en ERE samengewerkt aan het verbeteren van recreatiemogelijkheden in de regio? Hoe verhoudt dit zich tot de afnemende tevredenheid met het leven en vrije tijd?

2. Samenleving

Gebiedskenmerken en ontwikkelingen

- In termen van sociale cohesie zien we de duidelijkste verschillen tussen landelijk-gelegen gemeenten met een hoge sociale cohesie en verstedelijkte ZHZ-gemeenten met een lagere score op sociale cohesie. Daarbij valt tegelijkertijd op dat in landelijk-gelegen ZHZ-gemeenten de afgelopen jaren een toename van eenzaamheidsgevoelens waar te nemen was.
- Zuid-Holland Zuid kent geen uitgesproken politieke betrokkenheid ten opzichte van andere regio's, gegeven het gemiddelde opkomstpercentage bij verkiezingen. Landelijk gelegen gemeenten lijken een grotere politieke betrokkenheid te tonen.
- De regio kenmerkt zich wel door het grotere aandeel van lokale partijen én CU/SGP in gemeenteraden en colleges. Hierop vormt Alblasserwaard een uitzondering.

Ambities

- Op de schaal van de regio werkt de Dienst Gezondheid & Jeugd aan het bestrijden van eenzaamheid en een inclusieve samenleving. Van de drie sub-regio's zien we in de Drechtsteden de meeste ambities om maatschappelijke betrokkenheid en sociale cohesie te versterken.

Brede Welvaart

- De regio verbeterde over de gehele linie haar positie op indicatoren van maatschappelijke betrokkenheid ten opzichte van andere regio's. ZHZ scoort bovengemiddeld op de mate van contact met familie, vrienden of burens, maar iets ondergemiddeld op het vertrouwen in anderen en op vertrouwen in instituties. Op het aandeel inwoners dat vrijwilligerswerk doet scoort de regio, na een verbetering, gemiddeld.

Vervolg vragen:

- Er is een redelijk sterke sociale cohesie. Hoe vertaalt dit zich tot de wijze waarop het MRE is georganiseerd?
- Op welke wijze en op welk schaalniveau verhouden het MRE, BRE en ERE zich tot de tweedeling tussen landelijkgelegen en verstedelijkte gemeenten (bijvoorbeeld ten aanzien van de toegankelijkheid van voorzieningen en mogelijkheden voor vrijetijdsbesteding)

Feitelijke analyse: rode draden & verdiepingsvragen (VII)

3. Gezondheid

Gebiedskenmerken en ontwikkelingen

- Inwoners van alle gemeenten in Zuid-Holland Zuid kampen vaker met overgewicht en bewegen minder dan gemiddeld in Nederland. In 2016-2020 zien we vooral een negatieve ontwikkeling in deze indicatoren van positieve gezondheid.
- De geringe positieve gezondheid vertaalt zich ook niet door in een sterke bovengemiddelde druk op de eerstelijnszorg.

Ambities

- De gezondheidsopgave gaat de regio aan op het ZHZ-schaalniveau: de Dienst Gezondheid & Jeugd kiest vooral om positieve gezondheid te bevorderen in kwetsbare (jonge en oude) doelgroepen.
- Daarnaast zien we dat de subregio Alblasserwaard specifieke ambities formuleert om de gezondheidszorg dichterbij de zorggebruiker te organiseren. Subregio Drechtsteden brengt de ambities op deze opgave onder in ambities op het sociaal- en ruimtelijk-economisch domein.

Brede Welvaart

- We zien een verbetering in de positie van ZHZ ten opzichte van andere regio's in termen van overgewicht en de door inwoners ervaren gezondheid (naar een gemiddelde positie). Waarschijnlijk laten deze verbeteringen zich deels verklaren door verslechtingen in andere regio's dan ZHZ.

Vervolg vragen

- Inwoners van alle ZHZ-gemeenten vertonen kenmerken die duiden op een benedengemiddelde gezondheid. Wat betekent dat voor de organisatie van het bestuurlijk, maatschappelijk en economisch ecosysteem (in het zorgdomein) in de regio?
- De sub-regionale samenwerking in het sociaal domein is de afgelopen 10 jaar zowel in de Drechtsteden als in de Alblasserwaard versterkt. Welke resultaten boekten de sub-regio's die de koppeling tussen ketenpartners uit het sociaal domein en het veiligheidsdomein hebben versterkt?
-

4. Veiligheid

Gebiedskenmerken en ontwikkelingen

- De algehele veiligheidsdreiging in Zuid-Holland Zuid lijkt kleiner dan gemiddeld in Nederland.
- Wel valt op dat het aandeel van misdrijven die geassocieerd kunnen worden met het risico op ondermijning relatief groot zijn in de regio. Die dreiging speelt vooral in de landelijk-gelegen gemeenten.
- Ook zien we, voornamelijk in de verstedelijkte gemeenten, een relatief groot aandeel van sociale veiligheidsincidenten 'achter de voordeur' of door overlast van verwarde personen.

Ambities

- Het Zorg- en Veiligheidshuis ZHZ, maar ook de dienst werkt dan ook al langere tijd aan het verbinden van de zorg- en veiligheidsketens.
- In de sub-regio Drechtsteden ligt er extra nadruk op veiligheid in de fysieke leeromgeving, bijvoorbeeld het organiseren van veilig vervoer van gevaarlijke stoffen per spoor.

Brede Welvaart

- We zien een minder aantal misdrijven in de regio ten opzichte van Nederland, maar er is wel een hoog aantal meldingen van veiligheidsincidenten dat verband houdt met ondermijning, zorg en/of jeugdzorg.

Feitelijke analyse: rode draden & verdiepingsvragen (VIII)

5. Milieu

Gebiedskenmerken en ontwikkelingen

- In Zuid-Holland Zuid ligt het aandeel groenoppervlak (40,1%) iets lager dan het landelijk gemiddelde (46,8%). Kleinere, verstedelijkte ZHZ-gemeenten vallen wel op vanwege een relatief groot aandeel (openbaar) groen ten opzichte van het landelijk gemiddelde.
- Op het verminderen van broeikasgassen positioneert de regio zich in de bovenste regionen van de ranglijst van alle Nederlandse regio's. De landbouwsector is de grootste bron van de uitstoot van stikstof, en levert 56% van de totale uitstoot.
- De RES-regio's verschillen in de sectoren waar CO₂-uitstoot bovengemiddeld hoog is ten opzichte van Nederland: Alblasserwaard kenmerkt zich door een hogere CO₂-uitstoot, de Drechtsteden kampen met hoge uitstoot binnen de gebouwde omgeving en Hoeksche Waard (waar de CO₂-uitstoot veel lager ligt dan in de andere twee RES-regio's) kent de uitdaging van uitstoot door landbouw.
- Er zijn eveneens grote verschillen tussen de drie RES-regio's in de opwek van hernieuwbare energie. Alblasserwaard wekt de minste hernieuwbare energie op van alle RES-regio's in Nederland, terwijl Hoeksche Waard tot de top-4 behoort.

Ambities

- De ambitieniveaus van de drie RES-regio's verschillen in dezelfde mate als de gebiedskenmerken. Hoeksche Waard heeft de hoogste kwantitatieve ambities in de energietransitie.
- De verduurzaming van bedrijventerreinen en investeringen in klimaatveiligheid zijn overkoepelende ambities voor alle drie de RES-regio's. De Biesbosch kent als enige Natura-2000 terrein in de regio een stikstofopgave. Die is bovenregionaal en gedeeld met West-Brabant.

Brede Welvaart

- Zuid-Holland Zuid verslechterde haar positie ten opzichte van andere regio's op de uitstoot van broeikasgassen sinds 2016, maar bleef wel in de gemiddelde regionen van de ranglijst.

Vervolg vragen:

- Wat betekent de diversiteit in de ambities van de drie RES-regio's voor hun vermogen om (afzonderlijk) de klimaatopgave en de energietransitie aan te gaan, en daarvoor (landelijke) fondsen aan te trekken? Hoe verloopt het gesprek van de RES-regio's met het Rijk over financiële ondersteuning?

6. Materiële welvaart

Gebiedskenmerken en ontwikkelingen

- Ondanks een stijging van het aantal bedrijfsvestigingen (vooral in de zakelijke en collectieve dienstverlening) in de periode 2010-2020 kent de regio nog altijd een lager aantal bedrijfsoprichtingen per 1.000 inwoners (113) dan gemiddeld in Nederland (135).
- Het aantal bedrijven groeit op dit moment sneller aan de flanken van de regio dan in het centrum.
- De regio is 'ingeklemd' tussen buurregio's met allemaal een hoger Bruto Binnenlands Product (BBP).
- In Zuid-Holland Zuid is het aandeel huishoudens met een hoog inkomen (9,6%) hoger dan het aandeel huishoudens met een laag inkomen (7,9%). Het aandeel lage inkomens daalde in de periode 2011-2019 in de meeste gemeenten, het aandeel hoge inkomens bleef stabiel in die periode.

Ambities

- In de ambities van de drie sub-regio's zien we een focus op verschillende sectoren voor het bevorderen van economische groei: de Drechtsteden op 'smart industry', Alblasserwaard-Vijfheerenlanden op maritime technology en veehouderij, Hoeksche Waard op de akkerbouw.
- Daarbij zien we dat de sub-regio's nadrukkelijk om zich heen keken naar andere buurregio's om samen te werken in het economisch domein.

Brede Welvaart

- In de verdeling van de materiële welvaart in de regio zien we deze verschillen tussen sub-regio's deels terug: in Alblasserwaard is het aandeel hogere inkomens het grootst, maar zien we ook een stijging van het aandeel lagere inkomens.
- De potentie van economische groei tekent zich nog maar deels af in de welvaartsverdeling: die bleef de afgelopen jaren stabiel, maar in de meeste gemeenten (zeker buiten de Drechtsteden) daalde de regio op het aandeel van lage inkomens naar een meer gemiddelde positie.

Vervolg vragen

- Welke potentie is er voor een gezamenlijke economische agenda op de schaal van Zuid-Holland Zuid, gezien de verschillen in economische potentie op sub-regionaal niveau en de verschillende bovenregionale oriëntaties van de sub-regio's?

Feitelijke analyse: rode draden & verdiepingsvragen (IX)

7. Arbeid & vrije tijd

Gebiedskenmerken en ontwikkelingen

- In de hele regio kwam de afgelopen jaren weinig werkloosheid voor en bleef de arbeidsparticipatiegraad stabiel hoog.
- In Zuid-Holland Zuid is een kleiner aandeel van de beroepsbevolking theoretisch opgeleid dan landelijk gemiddeld. Het aandeel praktisch-opgeleide in de beroepsbevolking is iets groter dan landelijk gemiddeld. Zie ook onder hoofdstuk 3 (economisch ecosysteem).
- De industriector vormt de banenmotor van de regio: In Zuid-Holland Zuid levert die sector 23,3% van het totaal aantal banen, tegenover het landelijk gemiddelde van 16%. In de afgelopen 10 jaar nam dat percentage in alle gemeenten af met ongeveer 3%.
- De collectieve en zakelijke dienstverleningssector in de regio genereren minder dan elders in Nederland een vraag naar arbeid.

Ambities

- In subregio Drechtsteden en in de arbeidsmarktregio Rijnland (Hoeksche Waard) zijn de (groeiende) collectieve- en zakelijke dienstverlening 'kanssectoren' waarbinnen de ambitie bestaat om vraag en aanbod effectiever te matchen.
- Sub-regio's in ZHZ zetten zich zonder uitzondering (en gefaciliteerd door de regiodeal) in om de aansluiting tussen onderwijs (MBO) en de arbeidsmarkt te bevorderen. Dat geeft potentie voor een verbindende agenda op dit thema.

Brede Welvaartscore

- Er is een stabiele gemiddelde score van de regio in termen van gerealiseerde brede welvaart op het thema arbeid en vrije tijd. Als we inzoomen op werkloosheid zien we wel een neerwaartse trend optreden in de periode vanaf 2015.

Vervolg vragen

- Op welke wijze wordt er vanuit het ERE, MRE en BRE samengewerkt aan arbeid en vrije tijd? Hoe hangt dit samen met de samenwerking op andere opgaven?
- Wat is de betekenis van het grotere aandeel praktisch-opgeleiden en het lagere aandeel theoretisch opgeleiden voor de economische samenwerkingsagenda tussen het MRE, ERE en BRE?

8. Wonen

Gebiedskenmerken en ontwikkelingen

- Zuid-Holland Zuid kent een gemengde demografische opgave: er is sprake van gemiddelde grijze druk, maar ook van bovengemiddelde verjonging van de inwoners. De woningvoorraad in de regio is de afgelopen jaren maar beperkt gegroeid.
- Verhuisbewegingen van buiten Zuid-Holland Zuid doen vooral Gorinchem, Dordrecht en Hoeksche Waard aan.
- De regio kenmerkt zich door relatief lage huizenprijzen. Ook is er een hoog en gemiddeld toegankelijk voorzieningenniveau in de regio. Deze kenmerken gaan niet samen met een bovengemiddelde verkoop van huizen in ZHZ. De verkoop bleef juist iets achter bij het landelijk gemiddelde.

Ambities

- In Zuid-Holland Zuid is er de ambitie om in totaal 25.000 (Drechtsteden) + 1460 (Molenlanden) + 500 (Gorinchem) + ca. 2000 (Hoeksche Waard) = 28.940 woningen te realiseren.
- De Woonagenda's van de drie subregio's erkennen de samenhang tussen een aantrekkelijk woonmilieu en toegankelijkheid van voorzieningen. Ze vertonen eensgezindheid in het gelijktijdig werken aan passend woningaanbod, werkgelegenheid en bereikbaarheid.
- De Regiodeal Gorinchem-Drechtsteden bevordert thematische samenwerking tussen aangrenzende gemeenten uit verschillende sub-regio's (Sliedrecht-Molenlanden) om de woonopgave aan te gaan.
- Mogelijkheden voor bovenregionale samenwerking op de woonopgave worden actief verkend door sommige Drechtsteden (Woondeal Zuidelijke Randstad). Dat gaat in Dordrecht en Hoeksche Waard ook gepaard met samenwerking in het economisch-ruimtelijk domein met buurgemeenten.

Brede Welvaartscore

- Zuid-Holland Zuid realiseerde minder brede welvaart op het thema Wonen dan andere regio's. Op tevredenheid met de woning scoorde de regio in het laagste kwartiel, op tevredenheid met de leefomgeving bovenaemiddeld.

Vervolg vragen

- Wat verklaart de lage verkoopcijfers van huizen in Zuid-Holland Zuid?
- Hoe ontwikkelt de samenwerking tussen Sliedrecht-Molenlanden en Zwijndrecht-Hoeksche Waard zich binnen de (nieuwe) gebiedsopgaven m.b.t. woningbouw? Is er sprake van gezamenlijke verkenning, planning of staat er zelfs gezamenlijke uitvoering op de agenda?

rijksuniversiteit
groningen

campus fryslân

2

BRE, ERE, MRE en samenspel

rijksuniversiteit
groningen

campus fryslân

2.1 Het Bestuurlijk Regionale Ecosysteem

Inleiding: het Bestuurlijk Regionaal Ecosysteem

Wat is een BRE?

Steeds vaker wordt 'de regio' gezien als het schaalniveau waarop oplossingen voor maatschappelijke opgaven tot stand moeten komen. Decentrale overheden werken in 'de regio' dan ook veelvuldig samen aan maatschappelijke opgaven. Naast de algemene indeling in gemeenten, provincies, waterschappen en het rijk bestaan er tientallen functionele regio-indelingen en is er sprake van een groot aantal regionale samenwerkingsverbanden op uiteenlopende beleidsterreinen, georganiseerd in verschillende juridische vormen.

In dit onderzoek gaan we dan ook niet uit van (een van de lagen van) het Huis van Thorbecke, maar van het **Bestuurlijk Regionale Ecosysteem** (BRE): het geheel aan interbestuurlijke samenwerking in een gebied – in dit geval Zuid-Holland Zuid.

Hoe brengen we het BRE Zuid-Holland Zuid in beeld?

De dataset 'interbestuurlijke samenwerkingsverbanden 2020' vormt ons vertrekpunt. Deze dataset is gebaseerd op een inventarisatie die is gedaan in opdracht van het ministerie van BZK. Ook hebben wij zelf een aantal bewerkingen gedaan (zie ook hoofdstuk 5 van de [Staat van het Bestuur](#)).

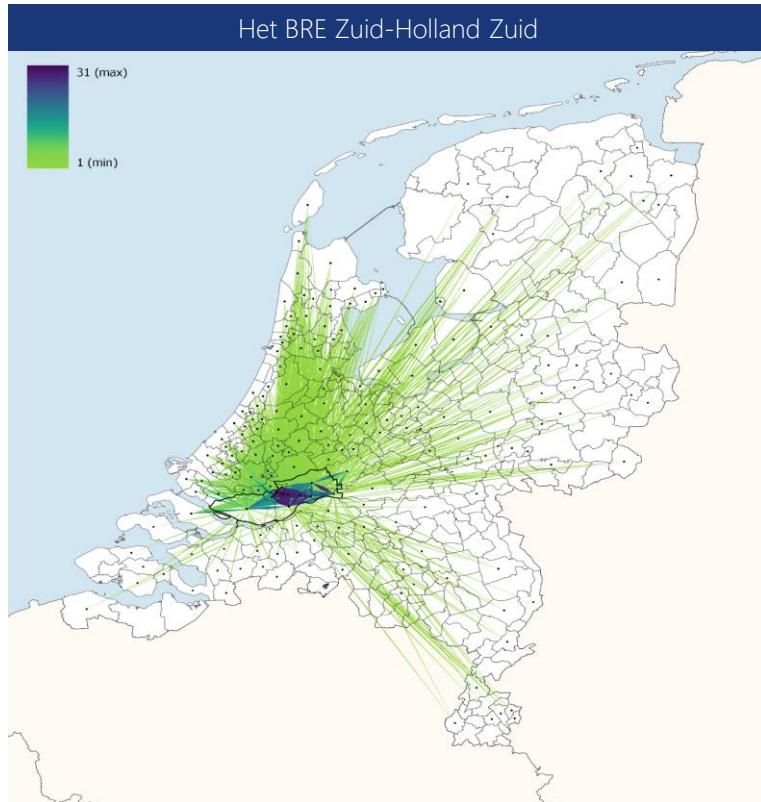
De lijst omvat (min of meer) geïnstitutionaliseerde samenwerkingsverbanden. Dat zijn bijvoorbeeld gemeenschappelijke regelingen, maar zeker ook samenwerkingen op basis van een convenant of bestuurlijke tafels. De stelregel die is gehanteerd is dat een

samenwerkingsverband onderdeel van het BRE is als er afspraken zijn gemaakt over het doel, de samenstelling en de frequentie van bijeenkomen. Gestructureerd-informeel overleg wordt dus wel meegeteld; ad hoc informeel overleg niet.

Vervolgens hebben wij de ambtelijke klankbordgroep gevraagd om de lijst met samenwerkingsverbanden waaraan tenminste twee gemeenten uit Zuid-Holland Zuid deelnemen, te verifiëren. Op basis van deze geüpdatete lijst hebben we een visualisatie gemaakt van het BRE Zuid-Holland Zuid (zie volgende pagina).

Tot slot: kwantiteit van samenwerking zegt niets over kwaliteit. De kwaliteit van samenwerking onderzoeken wij in fase 2 van het onderzoek.

Het BRE van Zuid-Holland Zuid in beeld

Wat zijn kenmerken van het BRE?

De gemeenten in Zuid-Holland Zuid nemen in totaal deel aan **88 regionale** samenwerkingsverbanden (volgens de definitie gegeven op de vorige pagina).

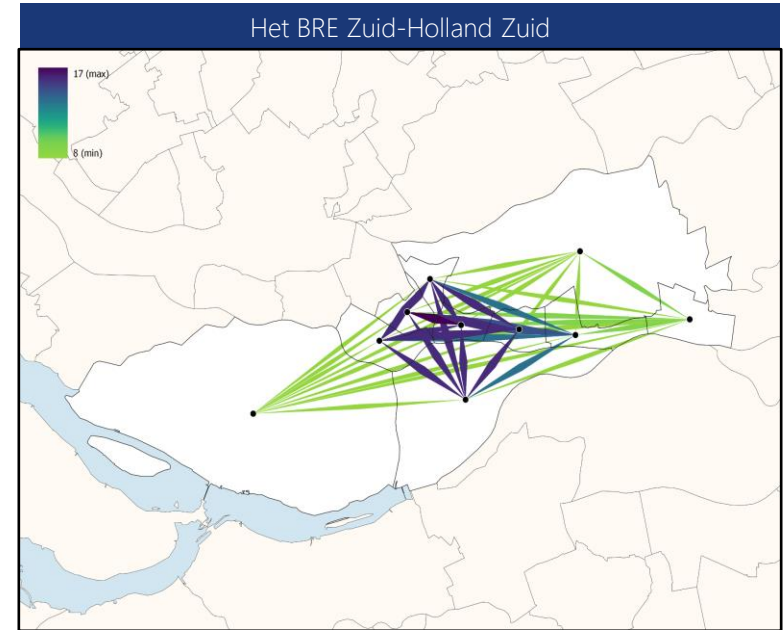
Van de **88 regionale** samenwerkingsverbanden, nemen er aan **74** ten minste twee ZHZ-gemeenten deel. Aan 14 samenwerkingsverbanden neemt slechts één ZHZ-gemeente deel.

Op deze kaart worden de samenwerkingsverbanden waaraan de provincie en waterschappen deelnemen niet gevisualiseerd. Maar er wordt natuurlijk wel interbestuurlijk samengewerkt:

- Aan **16** van de **88** samenwerkingsverbanden neemt ook de **provincie Zuid-Holland** deel. Dat is ongeveer een vijfde van het totaal, zoals we ook zagen in het BRE Noordoost-Brabant, en minder dan in BRE Fryslan, Groningen en Drenthe. Voorbeelden van samenwerkingsverbanden waaraan de Provincie Zuid-Holland deelneemt zijn Ontwikkelingsmaatschappij Innovation Quarter, het Netwerk Zuidelijke Randstad en het Economisch Netwerk Zuid-Holland Zuid.
  - Er zijn ook samenwerkingsverbanden waar andere provincies dan Zuid-Holland aan deelnemen, zoals de Vlaams-Nederlandse Delta (Zeeland, Noord-Brabant) en de NOVI-regio Groene Hart.
- Aan **14** van de **88** samenwerkingsverbanden nemen ook **de waterschappen Rivierenland en/of Hollandse Delta** deel.

Structuur BRE Zuid-Holland Zuid (I)

- In de figuur hiernaast zoomen we in op de samenwerkingsverbanden binnen het BRE Zuid-Holland Zuid. Een lijn tussen twee gemeenten betekent dat zij een samenwerkingsverband delen.
- Aan de samenwerkingsverbanden binnen BRE Zuid-Holland Zuid nemen gemiddeld **5,4 gemeenten** deel.
- Het meest intensief wordt er samengewerkt in de subregio **Drechtsteden** en specifiek door de gemeenten **Papendrecht** en **Sliedrecht**. Zij delen 17 samenwerkingsverbanden.
  - Sliedrecht is ook de gemeente die het meest intensief samenwerkt in de ZHZ-regio: in de Sliedrechtse samenwerkingsverbanden vinden we in meer dan 90% van de gevallen ook een ZHZ-gemeente, maar dat geldt niet voor Hoeksche Waard, Gorinchem en Molenlanden.
- **Gorinchem** en **Molenlanden** werken het meest met elkaar samen, maar daarna is voor beide gemeenten **Hardinxveld-Giessendam** de meest favoriete samenwerkingspartner.
- **Hoeksche Waard** werkt het meest samen met aangrenzende gemeenten **Dordrecht** en **Zwijndrecht**.
- Het minst intensief wordt er samengewerkt tussen gemeente **Gorinchem** enerzijds en **Hoeksche Waard** anderzijds (8 keer).

Structuur BRE Zuid-Holland Zuid (II)

Deze tabel geeft de samenwerking tussen gemeenten weer, die we op de vorige sheet al van analyse hebben voorzien. De tabel wordt van boven naar beneden gelezen. Ter illustratie: Dordrecht zit in 38 samenwerkingsverbanden, aan 55% hiervan doet ook Gorinchem mee.

	Alblasserdam	Dordrecht	Gorinchem	Hardinxveld-Giessendam	Hendrik-Ido-Ambacht	Hoeksche Waard	Molenlanden	Papendrecht	Sliedrecht	Zwijndrecht
Alblasserdam	100%	74%	56%	88%	85%	68%	58%	91%	97%	83%
Dordrecht	85%	100%	62%	84%	85%	76%	52%	91%	97%	86%
Gorinchem	56%	55%	100%	69%	62%	52%	85%	66%	63%	51%
Hardinxveld-Giessendam	85%	71%	65%	100%	85%	68%	64%	91%	93%	67%
Hendrik-Ido-Ambacht	88%	76%	62%	91%	100%	64%	58%	100%	96%	89%
Hoeksche Waard	52%	50%	38%	53%	47%	100%	45%	50%	53%	57%
Molenlanden	58%	45%	82%	66%	56%	60%	100%	60%	60%	49%
Papendrecht	88%	76%	62%	91%	94%	64%	58%	100%	97%	83%
Sliedrecht	88%	76%	56%	88%	85%	64%	55%	91%	100%	83%
Zwijndrecht	88%	79%	53%	84%	91%	80%	52%	91%	97%	100%
Totaal	33	38	34	32	34	25	33	32	30	35

Structuur BRE Zuid-Holland Zuid (III)

Congruentie van het BRE Zuid-Holland Zuid

Op dit moment zijn er BRE onderzoeken afgerond in de regio's Noord-Holland Noord, Fryslân, Groningen, Drenthe en Noordoost Brabant. In de figuur hiernaast hebben we voor deze BRE's de congruentiescore in beeld gebracht.

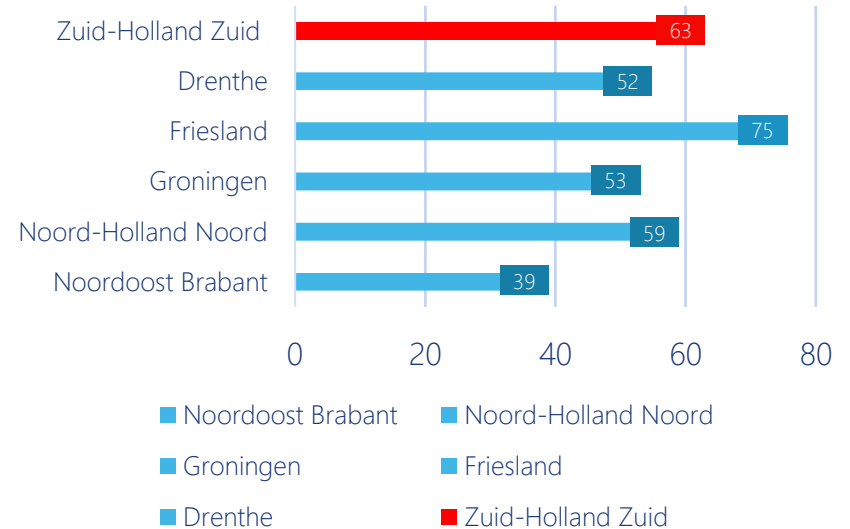
Territoriale congruentie betreft de mate waarin de gemeenten binnen het BRE *alleen* met elkaar samenwerken. Met andere woorden, zoeken de gemeenten in de regio elkaar steeds op, of kiezen ze (ook) voor partners buiten de regio? We hanteren als congruentiemaat het percentage van het totaal aantal samenwerkingsverbanden waaraan alleen gemeenten uit het BRE deelnemen. Hoe hoger dat percentage, hoe congruenter de samenwerking in het BRE.

De congruentiescore voor Zuid-Holland Zuid is **63%**. Dat betekent dat gemeenten in Zuid-Holland Zuid er vaker voor zullen kiezen om *alleen* met elkaar samen te werken, dan om (ook) met gemeenten buiten de regio samen te werken. In 37% van de gevallen kiezen de ZHZ-gemeenten voor zo'n samenwerking met gemeenten buiten de regio.

Zuid-Holland Zuid scoort relatief gemiddeld als we de congruentiescore vergelijken met die in andere regio's in dit BRE-onderzoek.

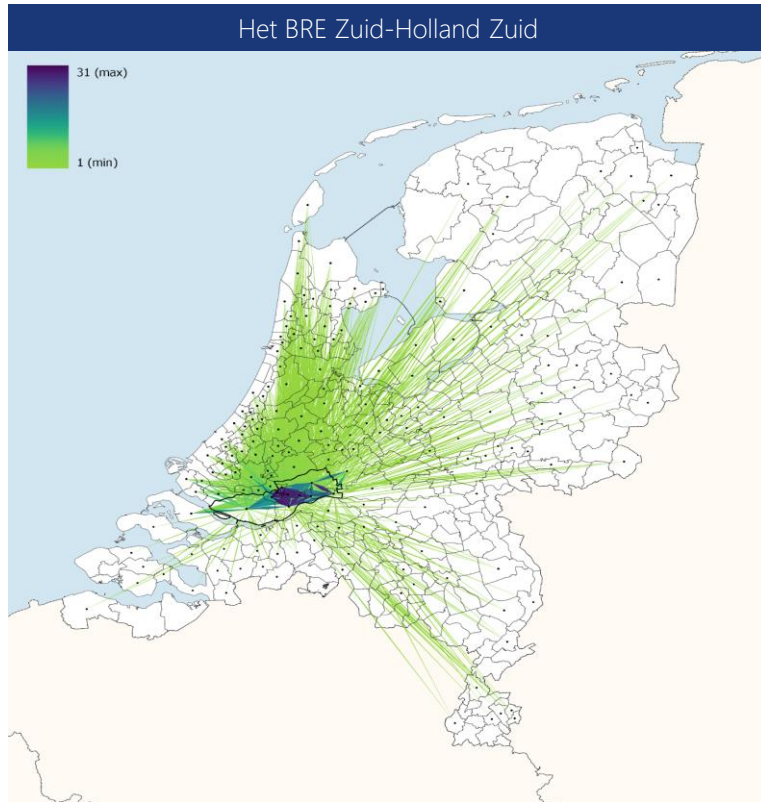
Berenschot

Congruentie in vergelijking met andere BREs

Sub-regionale samenhang betreft het percentage samenwerkingsverbanden waaraan *alle* gemeenten uit een specifieke sub-regio deelnemen, ten opzichte van het totaal aantal samenwerkingsverbanden waaraan ten minste een van deze gemeenten deelneemt. als we kijken naar de subregionale samenhang dan zien we dat deze in Alblasterwaard (45%) sterker is dan in de Drechtsteden (42%). Dit betekent dat Gorinchem en Molenlanden vaker met elkaar samenwerken dan de zeven Drechtsteden-gemeenten samen.

Samenwerking op bovenregionale schaal

Wat zijn kenmerken van de samenwerking van dit BRE op bovenregionale schaal?

Er zijn in totaal **34** van de **54** samenwerkingsverbanden (percentage) waarin ZHZ-gemeenten samenwerken met gemeenten buiten de ZHZ-regio.

Gemeenten in de regio ZHZ werken samen op bovenregionale schaal. De meest populaire combinaties tussen een ZHZ-gemeente en een gemeente buiten het BRE Zuid-Holland Zuid zijn:

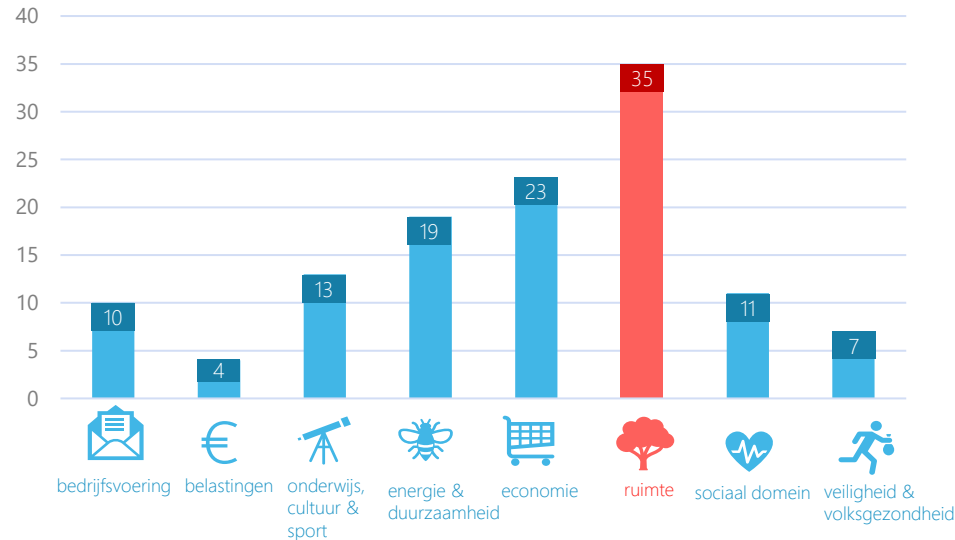
- **Molenlanden** – Vijfheerenlanden (in 18 samenwerkingsverbanden)
- **Hoeksche Waard** – Goeree-Overflakkee (14 samenwerkingsverbanden)
- **Dordrecht** – Rotterdam (in 14 samenwerkingsverbanden)
- **Gorinchem** – Vijfheerenlanden (13 samenwerkingsverbanden)

Voor 14 van de 34 'externe samenwerkingsverbanden' zien we dat slechts één ZHZ-gemeente is aangesloten. *We brengen deze 14 samenwerkingsverbanden momenteel nog specifiek in beeld. Welke ZHZ-gemeente is gericht op welk bovenregionaal samenwerkingsverband?*

Kenmerken van het BRE Zuid-Holland Zuid

Domeinen

- De meeste samenwerkingsverbanden richten zich op het **ruimtelijk domein**.
  - Belangrijke voorbeelden van de samenwerking binnen dit domein zijn de Smart Delta Drechtsteden (Regiodeal Gorinchem-Drechtsteden) en samenwerkingsverbanden die zich richten op een geografische delta/as: de Maritieme Delta, de Vlaams-Nederlandse Delta en de (Regiodeal) Zuid-Hollandse Delta.
  - 2 samenwerkingsverbanden binnen het ruimtelijk domein richten zich specifiek op de **woonopgave**.
- Zeker bij de samenwerkingsverbanden in het ruimtelijk domein zien we vaak een combinatie met het beleidsterrein **economie**. Dat is voor 19 samenwerkingsverbanden het geval.
  - De combinatie met een derde beleidsterrein, **energie/duurzaamheid**, komt voor in 7 samenwerkingsverbanden. Hieronder vallen vaak de voorgenoemde voorbeelden van samenwerking op het ruimtelijk domein.
  - De drie RES-regio's op het sub-regionale niveau zijn hiervan ook een voorbeeld.
- Sub-regionale samenwerking in de Regeling Samenwerking Drechtsteden en de GR Alblasserwaard-Vijfheerenlanden kenmerkt zich vanwege een combinatie van samenwerking in alle domeinen.

Kenmerken van het BRE Zuid-Holland Zuid (II)

Juridische vormen

Onderstaande figuur laat zien dat er in BRE Zuid-Holland Zuid relatief vaak wordt gekozen voor een samenwerking in een **openbaar lichaam** onder de Wet Gemeenschappelijke Regelingen, en minder vaak voor een meer ‘informele’ vorm van samenwerking in een afstemmings- of netwerkconstructie.

Het grootste deel van die GR'en zien we op het **schaalniveau van de sub-regio Drechtsteden**. Het betreft hier voornamelijk samenwerkingsverbanden in het ruimtelijk en sociaal domein, die veelal in de beginperiode van de GR Drechtsteden zijn opgericht.

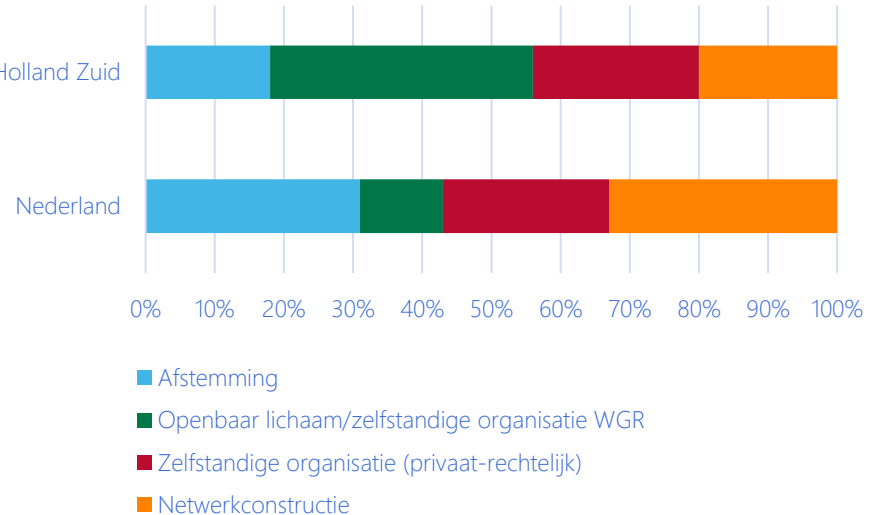
Mate van verplichtheid

In de tabel op de volgende sheet regio Zuid-Holland Zuid is een overzicht opgenomen van de kenmerken van het BRE Zuid-Holland Zuid. Daarin maken we ook onderscheid in de mate waarin de samenwerkingsverbanden verplicht zijn.

Hierin valt op dat gemeenten in Zuid-Holland Zuid hun vrijwillige samenwerkingsverbanden voor het aangaan van opgaven in **alle domeinen** ook graag vormgeven in een **openbaar lichaam**.

De (vele) **ruimtelijke en economische vrijwillige samenwerkingsverbanden** zijn vaak informeler ingericht met een afstemmings- of netwerkconstructie. Voor enkele samenwerkingsverbanden (zoals de Smart Delta Drechtsteden) geldt dat die ook nog maar recent zijn opgericht.

BRE Zuid-Holland Zuid

Kenmerken van het BRE Zuid-Holland Zuid (III)

		Domein → Totaal ↓	Bedrijfs-voering	Belasting	Onderwijs, cultuur & sport	Energie & duurzaamheid	Economie	Ruimte	Sociaal domein	Veiligheid & volksgezondheid
Verplicht	Openbaar lichaam	3						✓		✓
Semi-verplicht	Openbaar lichaam	1								✓
	Netwerk-constructie	1						✓		
	Afstemming	3				✓				
	Privaatrechtelijk	-								
Niet-verplicht	Openbaar lichaam	12	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	Netwerk-constructie	17	✓		✓	✓	✓	✓		
	Afstemming	15				✓	✓	✓		
	Privaatrechtelijk	7	✓	✓	✓		✓	✓	✓	

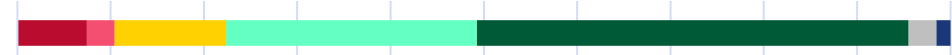
Op deze pagina is een tabel te zien met daarin het overzicht van de kenmerken van het BRE Zuid-Holland Zuid. Hierin wordt ook de mate van verplichtheid benoemd:

- **Verplicht:** de samenwerking en de samenstelling is door het Rijk opgelegd (GGD, veiligheidsregio en omgevingsdienst)
- **Semi-verplicht:** de samenwerking is door het Rijk opgelegd, maar gemeenten mogen zelf kiezen met wie zij samenwerken (o.a. de RES)
- **Niet-verplicht:** de samenwerking is niet door het Rijk opgelegd en komt 'van onderop' tot stand bij de voorkeur van de deelnemende gemeenten, Het betreft hier bijvoorbeeld gezamenlijke gebiedsagenda's.

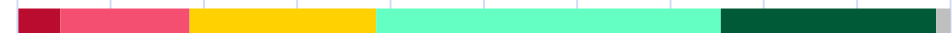
Legitimiteit BRE: enquête volksvertegenwoordigers (I)

0% 10% 20% 30% 40% 50% 60% 70% 80% 90% 100%

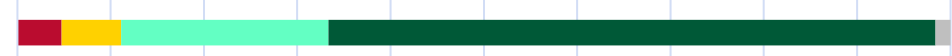
Samenwerking tussen overheden in onze regio is nodig om maatschappelijke vraagstukken op te lossen.

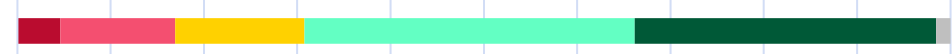
Dankzij de samenwerking tussen overheden in onze regio zijn onze inwoners en ondernemers beter af.

Samenwerking tussen overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en inwoners in onze regio is nodig om maatschappelijke vraagstukken op te lossen.

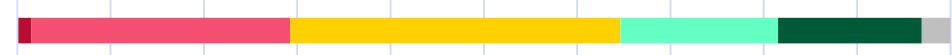
Dankzij de samenwerking tussen overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en inwoners in onze regio zijn onze inwoners en ondernemers beter af.

Onze regio presteert beter dan onze buurregio's.

De regionale ambities sluiten over het algemeen aan op de ambities van onze gemeente/provincie/waterschap.

De ambities die wij ons stellen in de regio, worden gerealiseerd.

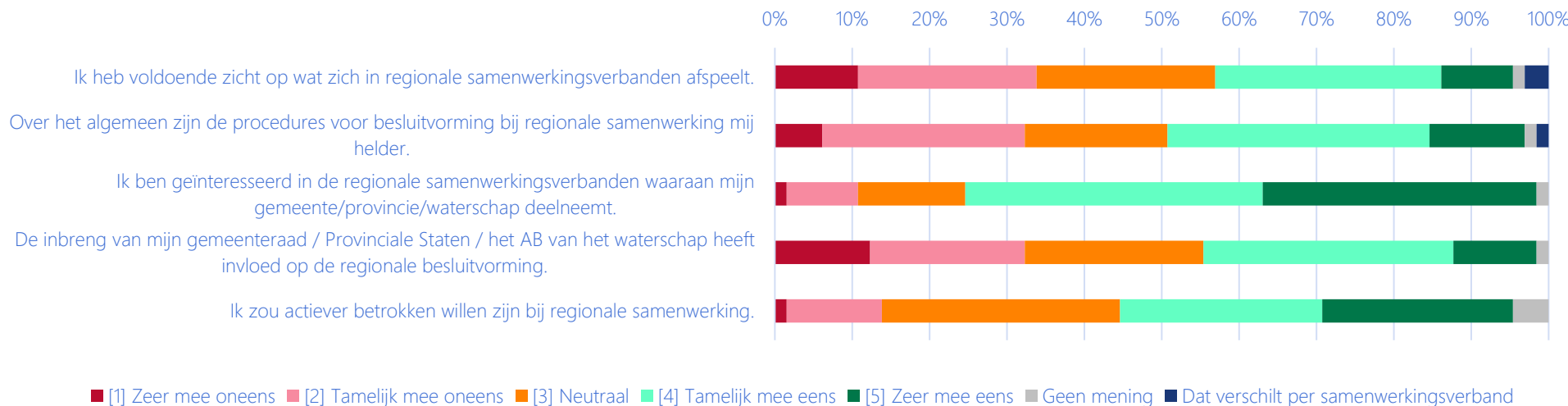

[1] Zeer mee oneens [2] Tamelijk mee oneens [3] Neutraal [4] Tamelijk mee eens [5] Zeer mee eens [6] Geen mening [7] Dat verschilt per samenwerkingsverband

De samenwerking binnen het BRE en tussen de verschillende ecosystemen is volgens volksvertegenwoordigers nodig om maatschappelijke vraagstukken op te lossen.

- Respondenten lijken de samenwerking tussen de verschillende ecosystemen (overheden, bedrijven, maatschappelijke organisaties en inwoners) belangrijker te vinden om maatschappelijke vraagstukken op te lossen (68%) dan alleen samenwerking binnen het BRE (60%).
- Ongeveer de helft van de volksvertegenwoordigers (49%) vindt dat de regio (inwoners en ondernemers) beter af is door de regionale samenwerking. Daarbij geeft slechts 9% aan dat de regio beter presteert dan buurregio's.

Legitimiteit BRE: enquête volksvertegenwoordigers (II)

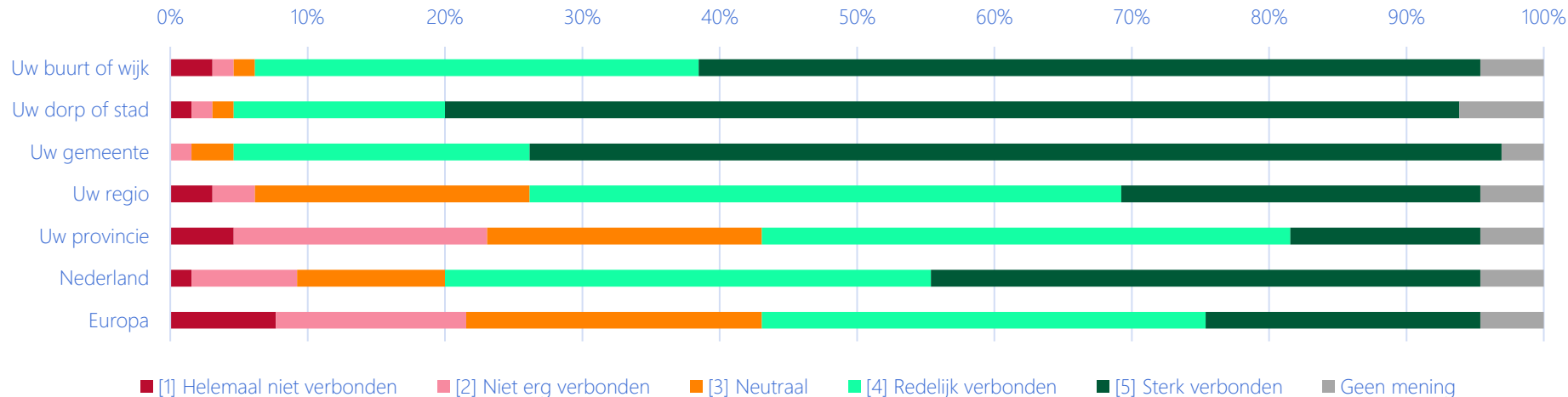
Volksvertegenwoordigers hebben weinig zicht op regionale samenwerkingsverbanden maar zijn wel geïnteresseerd en zouden actiever betrokken willen zijn.

- Meer dan de helft van de volksvertegenwoordigers (59%) is geïnteresseerd in regionale samenwerking. Toch geeft slechts 30% aan voldoende zicht te hebben op wat er zich in regionale samenwerkingsverbanden afspeelt.
- Ongeveer 40% geeft aan dat zij actiever betrokken willen zijn bij regionale samenwerking.

Legitimiteit BRE: enquête volksvertegenwoordigers (III)

In welke mate voelt u zich verbonden met ...

Volksvertegenwoordigers in ZHZ voelen zich meer verbonden met het (sub)lokale niveau en de subregio dan met de regio ZHZ. Saamhorigheid en verbondenheid en het karakteristieke landschap dragen het meest bij aan de identiteit van de regio.

- Uit de resultaten blijkt dat de volksvertegenwoordigers onder 'regio' voornamelijk de subregio verstaan. Daarbij is Drechtsteden vaker genoemd dan de andere subregio's. Ook voelen de volksvertegenwoordigers zich meer verbonden met het lokale niveau dan met de regio.
- Volksvertegenwoordigers geven aan dat saamhorigheid en verbondenheid (62%) en het karakteristieke landschap (58%) vooral vinden bijdragen aan de identiteit van de regio.
- De meeste volksvertegenwoordigers (43%) stellen dat regionale identiteit de effectiviteit van regionale samenwerking positief beïnvloedt. Toch geeft slecht 29% aan dat de mate van verbondenheid (deels) invloed heeft op de eigen besluitvorming.

rijksuniversiteit
 groningen

campus haren

2.2

Het economisch ecosysteem

Inleiding: het economisch ecosysteem

Wat bedoelen we met het economisch ecosysteem?

Het economisch ecosysteem bestaat enerzijds uit de economische kenmerken van het gebied en anderzijds uit de belangrijkste economische actoren in de regio.

Economische kenmerken

De economische kenmerken brengen wij in beeld op basis van de *entrepreneurial ecosystems*-benadering zoals ontwikkeld door prof. Erik Stam. Deze benadering vertrekt vanuit de gedachte dat regio's voor hun economische ontwikkeling gebaat zijn bij productief ondernemerschap, in de vorm van nieuwe groeiende ondernemingen en ondernemend gedrag in bestaande organisaties. Productief ondernemerschap resulteert in waardecreatie op allerlei vlakken, zoals werkgelegenheid, groei in toegevoegde waarde of welzijn. Om dit productief ondernemerschap te laten floreren, is een effectief ecosysteem nodig, waarin verschillende elementen (actoren en factoren) samenwerken om de condities te scheppen voor ondernemerschap.

De benadering maakt onderscheid tussen randvoorwaarden die niet op korte termijn te beïnvloeden zijn en iets gemakkelijker beïnvloedbare systeemelementen. Dit zijn als het ware de knoppen waaraan kan worden gedraaid om het ecosysteem te versterken.

We zijn benieuwd naar deze variabelen in Zuid-Holland Zuid. We brengen verschillende indicatoren in beeld. Daarvoor moeten we data op gemeenteniveau aggregeren naar regioniveau. Helaas is niet voor elke variabele gemeentelijke data voorhanden.

Berenschot

Wat we wel in beeld kunnen brengen, zijn:

- Systeemelementen: talent, nieuwe kennis en intermediaire diensten
- Randvoorwaarden: formele instituties, ondernemerschapscultuur, fysieke infrastructuur en vraag

In de bijlage hebben we een overzicht opgenomen met voor elk van deze variabelen een beschrijving en de bijbehorende indicatoren en databron.

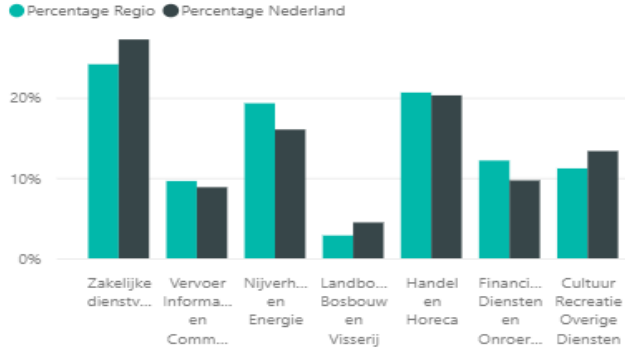
We vullen deze data aan met data over de sectorstructuur. Door *sectoren* in kaart te brengen, ontstaan meer mogelijkheden om te differentiëren tussen regio's.

Economische actoren

In de regio werken naast overheden ook bedrijven en kennisinstellingen, individueel en samen (bijvoorbeeld in triple helix samenwerkingen), aan maatschappelijke opgaven, waaronder de groei van de bedrijvigheid. Een aantal van deze spelers zullen wij in fase 2 bevragen over het functioneren van het BRE Zuid-Holland Zuid.

Sectorstructuur en talent

Sector structuur (2020)

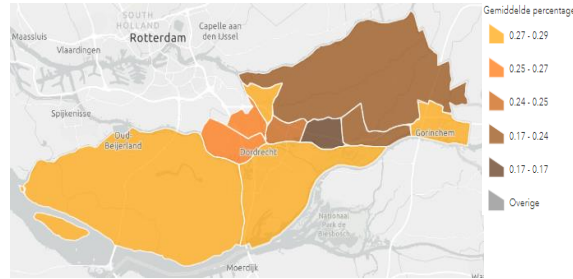

Het aandeel zakelijke dienstverlening is iets lager in ZHZ (23,9%) dan in de rest van Nederland (24,5%).

- Daarentegen is de nijverheid en energie, en in mindere mate de financiële diensten en onroerend goed, in regio Zuid-Holland Zuid groter dan gemiddeld.
- Het grootste aandeel intermediaire diensten (% bedrijven in de zakelijke dienstverlening) zien we in de subregio Drechtsteden en Gorinchem. In de periode 2010-2020 verdubbelde het aantal vestigingen in de zakelijke dienstverlening bijna van 770 naar 1450.

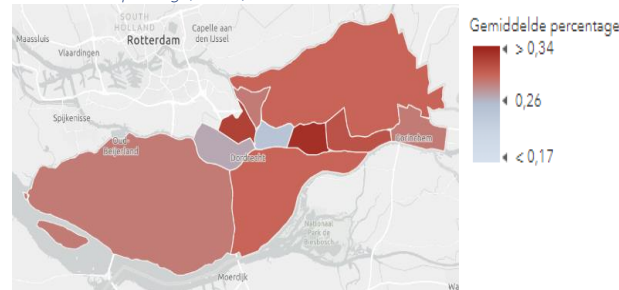
Aandeel theoretisch opgeleiden (15-75 jaar) (2020)

Hbo of wo.

Aandeel praktisch opgeleiden (15-75 jaar) (2019)

Basisonderwijs, het vmbo, de eerste 3 leerjaren van havo/vwo of de assistentenopleiding (mbo-1).

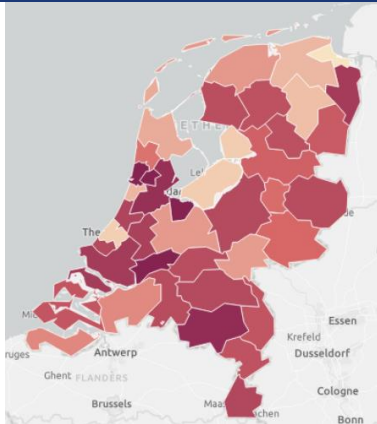
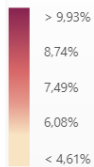

Het aandeel van theoretisch opgeleiden is relatief laag in ZHZ, met uitzondering van Dordrecht en Hoeksche Waard.

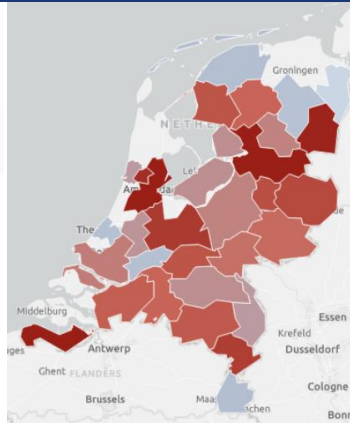
- Het aandeel hoogopgeleiden in Zuid-Holland Zuid is iets lager (25,7%) dan in de rest van Nederland (28,96%). In Dordrecht en Hoeksche Waard ligt dit iets anders. Daar is het aandeel hoogopgeleiden ongeveer 29%. Dit is ook terug te zien in de spreiding van bedrijfsvestigingen, die het hoogst is in deze twee gemeenten.
- Het aandeel praktisch opgeleiden in Zuid-Holland Zuid is iets hoger (29,5%) dan in de rest van Nederland (28,92%). Opvallend zijn de grote verschillen in de gehele regio Zuid-Holland Zuid. Waarbij bijvoorbeeld Papendrecht en Zwijndrecht het laagste aandeel en Hendrik-Ido Ambacht en Sliedrecht het hoogste aandeel praktisch opgeleiden in de regio hebben.

Ondernemerscultuur

Nieuwe kennis (% investeringen in research & development) (2018)

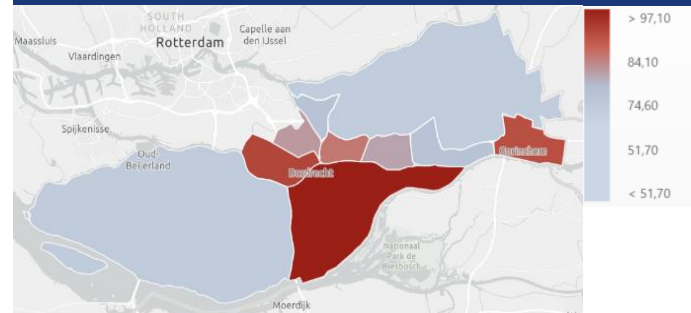
Bruto Regionaal Product (2018)

De investeringen in R&D zijn in de COROP-regio Zuidoost-Zuid-Holland een stuk hoger (9,9%) dan het landelijk gemiddelde (7,8%).

De groei van het Bruto Regionaal Product (BRP) ligt in Zuidoost-Zuid-Holland gedurende de periode 2013-2020 lager dan het landelijk gemiddelde. In 2018 en 2019 was er sprake van weinig groei en krimp (0,5% en -4,1%) terwijl de landelijke economie groeide (2,4% en 2,0%). In 2020 kromp de economie in Zuidoost-Zuid-Holland terwijl de landelijke economie eveneens kromp (-3,8%).

Aantal bedrijfsoprichtingen per 1000 vestigingen (2019)

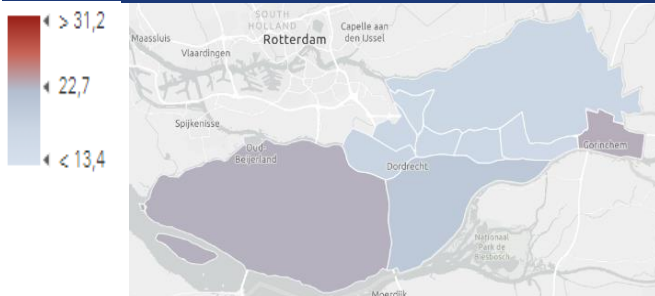
In Dordrecht is er een groot aantal bedrijfsvestigingen en een groot aandeel theoretisch-opgeleiden. Voor Gorinchem zien we dat dit toeneemt.

- In ZHZ (99,9 per 1000 vestigingen) worden minder bedrijven opgericht in vergelijking met Nederland (103,3). De meeste bestaande bedrijfsvestigingen zijn in Dordrecht en in HW (zie sheet 38).
- Daarbij heeft Dordrecht niet alleen het hoogste aandeel bedrijfsvestigingen en theoretisch opgeleiden, maar ook het grootste aantal bedrijfsoprichtingen.
- Gorinchem heeft daarnaast ook relatief veel theoretisch opgeleiden, een groot aandeel intermediaire diensten (% bedrijven in zakelijke dienstverlening) en er worden relatief veel nieuwe bedrijven opgericht.
- In Molenlanden in Hoeksche Waard vinden de minste nieuwe bedrijfsvestigingen plaats.

Ecosysteem voor ondernemerschap – randvoorwaarde *Fysieke Infrastructuur (I)*

Een goede fysieke infrastructuur is een randvoorwaarde voor een ecosysteem voor ondernemerschap. Daarbij zijn vooral de gemiddelde woon-werkafstand, de afstand tot een hoofdverkeersweg en de afstand tot een treinstation van belang. Voor Zuid-Holland Zuid zien we nog wat karakteristieke ruimtelijke uitdagingen die effecten kunnen hebben op het ecosysteem voor ondernemerschap.

Gemiddelde woon-werk afstand (2019)

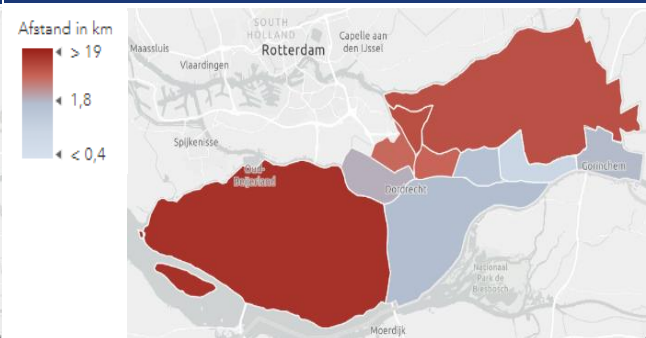
De afstand tot werklocaties, verkeerswegen en OV is in ZHZ iets korter dan gemiddeld. Dat betekent dat het economisch ecosysteem in principe voldoet aan de randvoorwaarde van een gemiddelde fysieke infrastructuur.

- Zo is de gemiddelde woon-werk afstand in ZHZ (20 km) korter dan in de rest van Nederland (23 km). Daarbij is de gemiddelde afstand in Hoeksche Waard en Gorinchem iets groter dan in de andere delen van de regio.
- Ook de gemiddelde afstand tot een treinstation is voor ZHZ lager (5 km) dan het landelijk gemiddelde (7 km). De verschillen tussen de gemeenten zijn hier weliswaar groot. Met name de Drechtsteden en Gorinchem hebben een kleinere afstand tot een treinstation.

Gemiddelde afstand in km tot hoofdverkeersweg (2019)

Gemiddelde afstand in km tot treinstation (2019)

- De gemiddelde afstand tot een oprit van een hoofdverkeersweg is voor de regio Zuid-Holland Zuid gelijk aan het landelijk gemiddelde (2 km).

Ecosysteem voor ondernemerschap – randvoorwaarde *Fysieke Infrastructuur* (II)

Een regio met kenmerkende mobiliteitsknooppunten.

- De veelvoorkomende files op de A15, A16 en N3 zetten de bereikbaarheid van de Drechtsteden onder druk.
- De ingesloten ligging aan het water van ZHZ creëert een uitdaging op het gebied van bereikbaarheid.
- In ZHZ zijn er grote verschillen in afstand tot treinstation.
- Zoals onder het eerste thema 'Wonen' al duidelijk wordt heeft ZHZ een hoog voorzieningenniveau in een verstedelijkte omgeving, maar bevinden die zich in wisselende nabijheid.
- Dat beeld wordt onder andere bevestigd door de grote verschillen in afstanden tot een treinstation. In Hoeksche Waard en Molenlanden is de afstand duidelijk groter dan in Drechtsteden en Gorinchem.

Er is sprake van veel bebouwing en in mindere mate van agrarisch en bos en open natuurlijk terrein.

- In ZHZ is er in vergelijking met de provincie en Nederland minder agrarisch terrein, buitenwater, bos en open natuurlijk terrein. Er is wel sprake van veel binnenwater, bebouwd terrein, recreatie terrein, verkeersterrein en semi-bebouwd terrein.

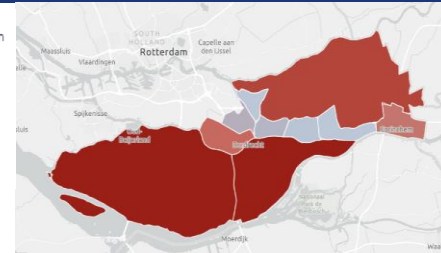
De behoefte aan bedrijventerreinen ZHZ en bedrijventerreinenstrategie Zuid-Holland erkennen een druk op uitgifbare ruimte voor economisch gebruik

- De bedrijven die uitwaaiëren vanuit de Rijnmond zetten druk op de uitgifbare ruimte in Hoeksche Waard.
- Er is een tekort aan uitgifbare watergebonden bedrijventerreinen.
- In de Drechtsteden en Alblasserwaard-Vijfheerenlanden is het aanbod vooral verspreid beschikbaar, terwijl de vraag grootschalig van aard is.

In de minst verstedelijkte gebieden vinden we de meeste bedrijfsvestigingen.

- Veruit de meeste bedrijven in de regio zijn gevestigd in Dordrecht en Hoeksche Waard.
- Dat in de overige Drechtsteden het minst aantal vestigingen van bedrijven zijn is opvallend gezien de hoge adressendichtheid en mate van verstedelijking.
- Het valt dan ook op dat in de minst verstedelijkte gemeenten Hoeksche Waard en Molenlanden een relatief hoog aantal vestigingen zijn.

Spreiding bedrijfsvestigingen (2020)

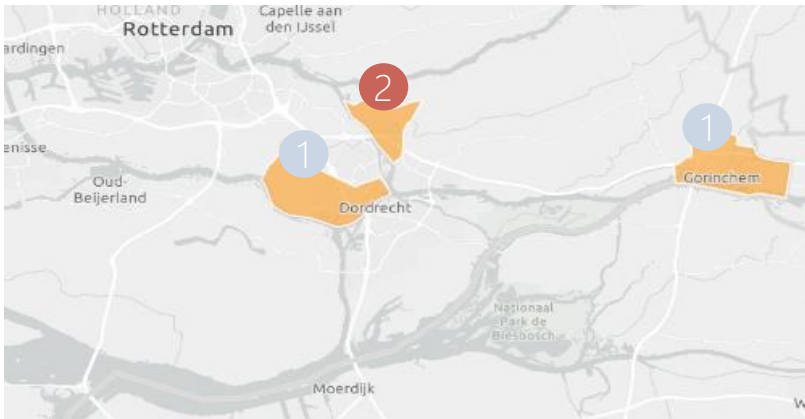
Bodemgebruik (2015)

	Agrarisch terrein	Buitenwater	Binnenwater	Bos en open natuurlijk terrein	Bebouwd terrein	Recreatie terrein	Verkeersterrein	Semi-bebouwd terrein
Regio	40,74%	3,67%	12,55%	0,41%	27,33%	6,59%	6,14%	2,57%
Provincie	61,03%	0%	13,60%	5,61%	11,58%	3,02%	3,63%	1,53%
Nederland	53,83%	10%	8,95%	12,01%	8,70%	2,54%	2,78%	1,19%

Formele Instituties

Stabiele formele instituties zijn een randvoorwaarde voor een ecosysteem voor ondernemerschap.

Gemeenten met integriteitsschendingen (2013-2019)

Een integriteitsaffaire betreft het overtreden van geldende morele waarden, normen en regels. Dit kunnen ook (per partij verschillende) interne regels zijn (zie begrippenlijst in bijlage).

Aantal opgestapte wethouders (2015-2020)

Het vroegtijdig beëindigen van een ambtstermijn kan verschillende motivaties hebben. We onderscheiden de motieven politiek (bijv. een coalitiebreuk of breuk in de fractie), integriteit en persoonlijk (bijv. gezondheid of een nieuwe baan).

Zuid-Holland Zuid kent stabiele instituties.

- In de periode 2015-2020 zijn er in het BRE in totaal 17 wethouders opgestapt. Dit is 1,24% van het aantal opgestapte wethouders (1368) in Nederland. Per gemeente zijn er gemiddeld 1,7 wethouders opgestapt. Dit is fors lager dan het landelijk gemiddelde (3,9 wethouders per gemeente).

In ZHZ hebben er in de afgelopen jaren relatief weinig integriteitsschendingen plaats gevonden.

- Tussen 2013 en 2019 waren er 274 integriteitsschendingen in Nederland door bestuurders in het lokale bestuur. 4 hiervan vonden plaats in de regio Zuid-Holland Zuid: 2 in Alblasterdam, 1 in Zwijndrecht en 1 in Gorinchem. Het gemiddeld aantal integriteitsaffaires ligt met 0,4 per gemeente onder het landelijk gemiddelde (0,77 per gemeente).

Economische actoren

Welke economische actoren zitten er in het online (website en Twitter) netwerk van gemeenten en de twee waterschappen in Zuid-Holland Zuid?

NB: dikgedrukt komen zowel in website- als in Twitternetwerk voor. Blauw zijn partners uit netwerk analyse. Groen zijn partners uit eigen documentatie.

	Regionaal	Landelijk
Brancheorganisaties/ platforms	CJBD, N3Werkzaamheden, Baanbrekend Drechtsteden, Veiligheidsalliantie, Blauw Zwaam, Wasko, Het nieuwe wonen, Platform duurzame bedrijven, Pracht Lint, EDB , Economic Board Zuid-Holland, Werkgevers Drechtsteden , Federatie Ondernemersverenigingen Drechtsteden, Sticting Bibliotheek Netwerk van A tot Z, Vluchtelingenwerk Nederland, Vereniging Platform Hoogspanning, Leerpark Dordrecht, Innovation Quarter, Platform Samen Bereikbaar, Ondernemingsvereniging IKG, Bibliotheeknetwerk Zuid-Holland Zuidoost	
Publiek-private samenwerking	DOC, Leerwerkloket, Avres, Avwerktdoor,	Sociale Banken Nederland,
Bedrijfsterreinen	Vereniging Beheer Dordtse Kil III , Parktrust, Ontwikkeling Bedrijvenpark Hoeksche Waard	
Bedrijven	Unique, Samen bereikbaar , Netwerk NV, Uitgekookt, Werkgeversservicepunt Av regio, Blue amigo, Royal IHC, Mijn digitale werkplaats, Stedin N.V. Dordrecht Inland Seaport, DAMEN Gorinchem, Boskalis, Bolidt, Fokker, Van Leeuwen Buizen, Oceanco, Stroomlijn B.V., ROM-Drechtsteden, ROM Schelleduinen-West, Waterbus Albert Schweitzer Ziekenhuis, Havenbedrijf Rotterdam, Havenbedrijf Moerdijk.	Randstad, Bank Nederlandse Gemeenten , Rabobank
Kennisinstellingen	CSG De Lage Waard, Develstein College, Walburg College, Griendencollege, Willem de Zwijger College, POVO , Samenwerkingsverband Driegang, Onderwijsgroep Zuid-Hollandse Waarden Da Vinci College, Stichting CVO-AV Gorinchem ,	

rijksuniversiteit
groningen

campus fryslân

2.3

Het maatschappelijk ecosysteem

Inleiding: het maatschappelijke ecosysteem

Wat bedoelen we met het maatschappelijk ecosysteem?

Met het maatschappelijke ecosysteem bedoelen we ten eerste, het gebied dat vanuit het perspectief van inwoners doorgaat als 'de regio' en ten tweede de maatschappelijke actoren die zich inzetten voor het realiseren van maatschappelijke opgaven.

De regio vanuit inwonersperspectief

We hebben het gebied van het BRE gedefinieerd aan de hand van de dataset 'interbestuurlijke samenwerking 2020'. We definiëren de regio dus vanuit het perspectief van de overheid.

Het is de vraag in hoeverre deze bestuurlijke definitie van de regio samenvalt met de maatschappelijke definitie. Wat is 'de regio' vanuit het perspectief van inwoners? Waar wonen, werken en recreëren zij, waar maken ze gebruik van voorzieningen en waar hebben ze sociale contacten? Een analyse van het zogenaamde *daily urban of rural system* geeft inzicht in het maatschappelijke ecosysteem.

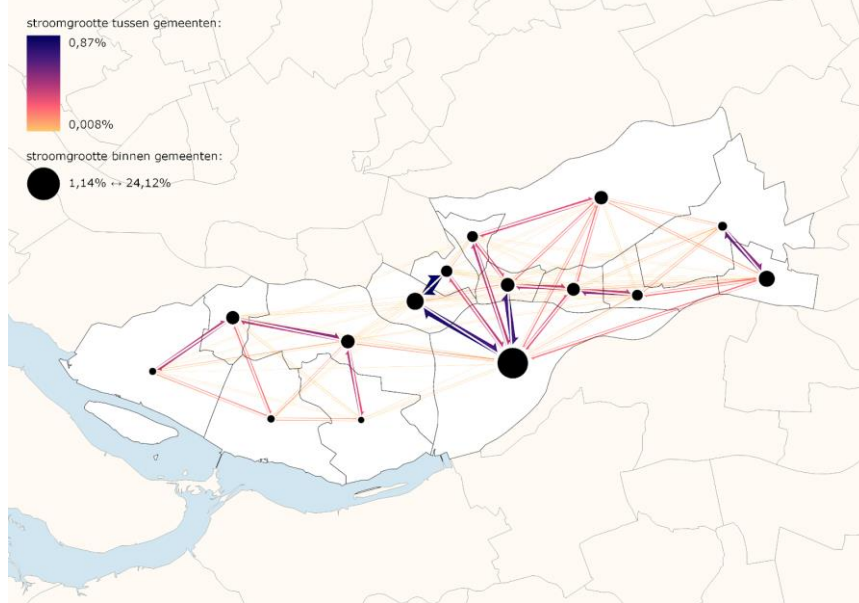
Maatschappelijke actoren

In de regio zetten inwoners en maatschappelijke actoren zich in tal van vormen (al dan niet formeel georganiseerd) in voor het realiseren van maatschappelijke opgaven. Een aantal van deze actoren zullen wij in fase 2 bevragen over het functioneren van het BRE Zuid-Holland Zuid.

Verplaatsingen van inwoners binnen Zuid-Holland Zuid

Mobiliteitsstromen tussen gemeenten als percentage van alle mobiliteit binnen de regio Zuid-Holland Zuid

Geodienst (CIT, Rijksuniversiteit Groningen), eigen bewerking (2022), OViN (2015-2017). NB: de beschikbare data stamt uit 2015-2017. De regio Zuid-Holland Zuid telde toen 15 gemeenten.

In de afbeelding links worden de verplaatsingen van inwoners binnen de regio Zuid-Holland Zuid weergegeven. De gekleurde strepen staan voor de grootte van de verkeersstroom tussen gemeenten (hoe donkerder hoe groter de stroom). De zwarte stip staat voor de stroomgrootte binnen de gemeente (des te groter des te groter is de stroom). Uit het overzicht komen de volgende trends naar voren:

- Van het totaal aantal verplaatsingen binnen de regio vindt 78,8% binnen een gemeente en 21,2% tussen twee gemeenten plaats. Inwoners van de regio bewegen zich dus overwegend binnen de grenzen van hun woongemeente. [NB: dit is op basis van data van de gemeentelijke indeling in 2017; zie onderschrift.]
- **Dordrecht** is een duidelijke hub binnen de regio. Vanuit alle gemeenten zijn er vervoersstromen van en naar Dordrecht waar te nemen. De meeste verplaatsingen van en naar Dordrecht zijn er vanuit Zwijndrecht en Papendrecht.
- Een andere hub binnen de regio is **Zwijndrecht**. Zowel tussen Zwijndrecht en Dordrecht als tussen Zwijndrecht en **Hendrik-Ido-Ambacht** zijn duidelijke vervoersstromen waar te nemen.
- Tussen **Gorinchem** en de nieuwe gemeente **Molenlanden** zijn er ook grote vervoersstromen waar te nemen van en naar de twee gemeenten.
- Opvallend is ook dat **Hoeksche Waard** vooral vervoersstromen binnen de kernen van de eigen gemeente heeft. Verder zijn er vervoersstromen van en naar Hoeksche Waard met Dordrecht en Zwijndrecht.

Verplaatsingen van inwoners buiten de regio

Interne en externe mobiliteitsstromen als percentage van alle mobiliteit van, naar of binnen de regio Zuid-

In de afbeelding links staan alle verplaatsingen van inwoners binnen en buiten de regio. Hoe paarser de kleur, des te meer verplaatsing er plaatsvinden. Uit dit overzicht komt het volgende beeld naar voren:

- 79,6% van alle bewegingen van en naar gemeenten in Zuid-Holland Zuid blijft binnen deze regio.
- Als we de intragemeentelijke verplaatsingen buiten beschouwing laten (en dus alleen kijken naar verplaatsingen tussen gemeenten), zien we dat 45,3% binnen de regio blijft. Ter illustratie: in de regio's Friesland is dit met 73% en Groningen (66%) is dit aanzienlijk meer) en in de regio Noordoost Brabant is dit ook iets meer (49%).
- Er is een zeer grote intergemeentelijke stroom tussen **Dordrecht** en **Rotterdam** waar te nemen. Van alle bewegingen, naar en binnen ZHZ, maakt deze stroom meer dan 3% van het aantal uit. Ter vergelijking: in andere BRE casus-regio's was dit nooit boven de 2%.
- Andere grote intergemeentelijke stromen zijn er tussen Rotterdam en **Papendrecht**, Rotterdam en **Zwijndrecht**, Rotterdam en **Hendrik-Ido-Ambacht** en tussen Dordrecht en **Breda**.
- *We brengen de vervoersbewegingen tussen ZHZ-gemeenten en buurgemeenten buiten de ZHZ-regio nader in beeld, om te bepalen of deze vervoersbewegingen als 'inbound' (naar de ZHZ-gemeenten toe) of 'outbound' (vanuit ZHZ-gemeenten) categoriseren*

Geodienst (CIT, Rijksuniversiteit Groningen), eigen bewerking (2022), OViN (2015-2017)

Maatschappelijke actoren

Welke regionale maatschappelijke actoren zitten er in het online (website en Twitter) netwerk van gemeenten en waterschappen in Zuid-Holland Zuid?

NB: dikgedrukt komen zowel in website- als in Twitternetwerk voor. Blauw zijn partners uit netwerk analyse. Groen zijn partners uit eigen documentatie.

Regionaal

Media	Klokradio , ZHZActueel, AD Rivierenland, Alblasserdam nieuws, Het Kontakt Alblasserwaard, Archief Dordrecht, Weekblad De Brug, KompasHG.
Natuur & recreatie	NL Delta, Stichting het Zuid-Hollands Landschap, Natuurvereniging Ijsselmonde, Den Hânker, Biesbosch
Openbaar vervoer	Riveer, Stroomlijn.
Wonen	Woonkracht10 , Rhiant, Trivire, Woningbouwvereniging Heerjansdam, Woonkeus, Woningmakers Drechtsteden , Woongaard , Poort6 , Woningcoöperatie Lek en Waard Wonen , Woningcoöperatie Tablis Wonen , Woningcoöperatie Fien Wonen , Woningcoöperatie Woonbron
NUTS	Waardlanden
Duurzaamheid	Drechtse Stroom, E-Waste Race, Klimaatplein, Drechtse Energie, Energie coöperatie Hoeksche Waard .
Sociaal domein	Rivas, Jong JGZ, Drechtwerk, De Hoop GGZ, Zorgmies, Helpmijzorgen, Zeelandcare, Seniorenhuys de Schalm, Zorg Injection, Serviceorganisatie Jeugd ZHZ, Jeugdteams ZHZ, Werkplaats Sociaal Domein , Stichting DrechtZorg , Zorggroep Hoeksche Waard , Zorgwaard , Sociale Dienst Drechtsteden ,
Verenigingen / maatschappelijke initiatieven	De digihulplijn, Verder Online, Leergeld Drechtsteden, Open coffee Drechtsteden, Stichting Anders, Kickstart Drechtsteden, Opnieuw en Co, Stem jij ook, Stichting jong Zwijndrecht, Yulius, CU, Seniorenbus Zwijndrecht, Jezusleeft, Giro555, Adviespunt scheiden, kind en ouderschap, NVWA, Hospice de Cirkel, Stichting Anders, Syndion, Taal voor het Leven Zuid-Holland, VluchtelingenWerk Zuid-Holland en Zeeland, Voor je Buurt, Onderzoekscentrum Drechtsteden , Ouderenplatform Zuid-Holland Zuid , Arkin , MEE-Vivenz , Platform tegen armoede Drechtsteden , Stichting Leergeld , Stichting Dataland , Stichting Mooi en Duurzaam Gorinchem ,
Sport, kunst en cultuur	Toppie Dordrecht, HSV Zwijndrecht, HC Derby, Kerstmarkt Dordrecht, Werelderfgoed Nederland, Molens Kinderdijk, Hof van NLD, Dordt Sport , Dijkkring 16 , SiMAV , Stichting dieselgemaal Langerak , Hoeksche Waard Actief , GVK Alblasserdam-Nieuw-Lekkerland , Stichting Christengemeente Gorinchem , Stichting Gorinchem Citymarketing , Stichting DOK-C Hoeksche Waard , Dordrecht Marketing & Partners , Schouwborg Kunstmin/Energiehuis , Dordrecht Museum , FC Dordrecht , Sliedrecht Sport .

**rijksuniversiteit
groningen**

campus fryslân

2.4 Verbindingen tussen de ecosystemen

Inleiding: verbindingen tussen de ecosystemen

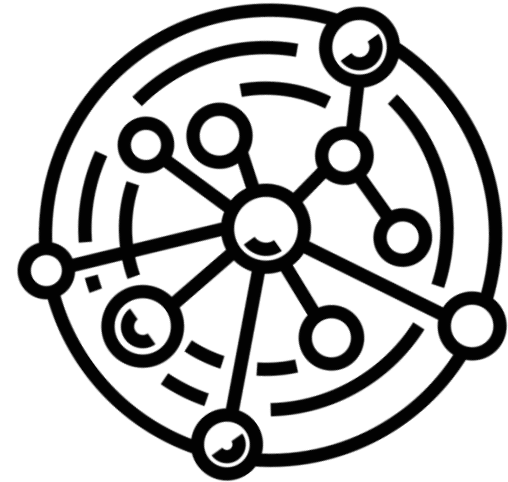
Hoe werken actoren uit het bestuurlijke, economische en maatschappelijke ecosysteem samen aan publieke waarde?

Publiekewaardecreatie is niet een exclusief domein van de overheid. In een regio werken de bestuurlijke, economische en maatschappelijke actoren individueel en samen aan de aanpak van maatschappelijke opgaven.

In het onderzoek gaan we op zoek naar het verbindend vermogen van de overheden in het BRE met de maatschappelijke en economische actoren in de regio. Als onderdeel van deze 'foto' brengen we de feitelijke verbindingen in kaart:

1. We belichten de samenwerkingsverbanden waaraan naast overheden ook andere partijen deelnemen.
2. We onderzoeken de online verbindingen tussen overheden en kennisinstellingen, maatschappelijke organisaties, bedrijven en inwoners.

Dit laatste hebben we gedaan door middel van een analyse van de websites en Twitter accounts van de 10 gemeenten en twee waterschappen. De websites zijn gescraped en middels een zogenaamde hyperlink analyse onderzocht op links naar andere websites. De websites waar de gemeenten en waterschappen naar verwijzen zijn gecodeerd naar type organisatie. Ook is er een scrape gedaan op de Twitter accounts van de 10 gemeenten en twee waterschappen uit het BRE. Hierbij is gekeken wie er door de gemeenten en waterschappen is getagd (d.w.z. vermeld in een bericht via een link).

Netwerk van gemeenten, provincie en waterschappen in Zuid Holland Zuid

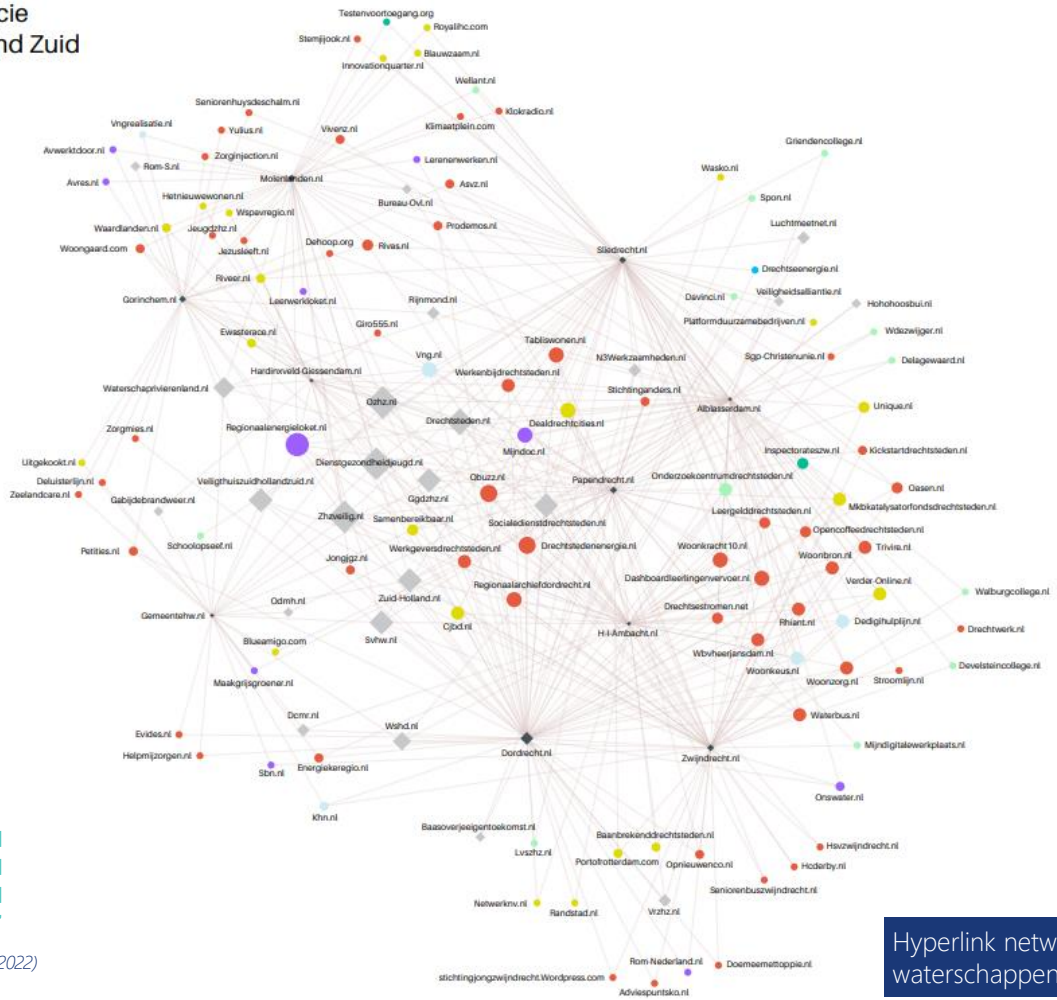
Leeswijzer

Gemeenten, waterschappen, provincie en andere organisaties zijn online verbonden in een netwerk. Deze figuur visualiseert de verwijzingen op websites van de provincie, gemeenten en het waterschap in Zuid-Holland Zuid naar websites van andere organisaties.

1 ● ● ● ● ● ● ● ● ● ● 10

Grootte = aantal inkomende verwijzingen

- Type:
- Publiek-private samenwerking
  - Kennisinstelling
  - Maatschappelijk
  - Bedrijfsleven
  - Koepelorganisatie
  - Individu
  - ◆ Overheid (overig)
  - ◆ Gemeenten/provincie/waterschappen

In verband met de leesbaarheid is dit figuur tevens als apart document bijgevoegd.

Social Mapping Company, eigen bewerking (2022)

Verbindingen tussen de ecosystemen – Hyperlink analyse

Hyperlink netwerk van gemeenten, provincie en waterschappen in BRE Zuid Holland Zuid

Verbindingen tussen de ecosystemen – Hyperlink analyse (II)

De kaart geeft het **formele online** netwerk van de gemeenten in regio Zuid-Holland Zuid weer. De grootte van de iconen is afhankelijk van het aantal gemeenten, waterschappen of de provincie waardoor deze organisatie is genoemd. Een groot icoon betekent dus dat veel gemeenten/waterschappen/provincie naar deze organisatie verwijzen; bij een klein icoon zijn dit er slechts enkelen.

De kaart geeft een eerste, kwantitatieve interpretatie van de **institutionele verbondenheid** tussen gemeenten en partijen uit het maatschappelijk en economisch ecosysteem.

- Er zijn in totaal 137 actoren in het netwerk betrokken. We zien geen 'eilanden' in het netwerk die zijn gescheiden van het geheel. Dat betekent dat de partijen in het netwerk sterk gelinkt zijn.
- We zien een **evenwicht** tussen het aantal maatschappelijke en economische partners.
- Clustervorming vindt plaats wanneer netwerkpartijen sterk verbonden zijn met elkaar en hun eigen netwerk van partners, en relatief minder verbonden zijn met de rest van het netwerk. In het netwerk van ZHZ zijn **drie clusters** te ontwaren die samenvallen met de drie sub-regio's.
  - Het meest centrale cluster wordt gevormd door de gemeenten Alblasserdam, Hendrik-Ido-Ambacht en Papendrecht. De overige Drechtsteden - Dordrecht, Hardinxveld-Giessendam, Sliedrecht en Zwijndrecht staan als het ware rondom deze gemeenten heen. Deze zeven Drechtsteden-gemeenten vormen een cluster.
  - Ook Molenlanden en Gorinchem vormen een eigen cluster.
  - Hoeksche Waard ook, en is minder verweven met de andere twee clusters.

Partijen in net netwerk die het vaakst aan elkaar refereren zijn:

- Publiek-private samenwerking: Regionaalenergieloket en Mijndoc.
  - In deze categorie zien we netwerkpartners die op de **schaal van Zuid-Holland Zuid** het meest zijn gelinkt.
- Maatschappelijk: Woonkracht10, Drechtstedenenergie, Regionaal archief Dordrecht, Qbuzz en het Dashboard regionaal leerlingen vervoer.
  - In deze categorie zien we voornamelijk netwerkpartners die vooral met elkaar zijn verbonden **vanwege de tussenkomst van de gemeenten**.
- Bedrijfsleven: Dealdrechtcities, Samenbereikbaar en CJBD.
- Overheidsinstellingen: Ozhz, Dienst gezondheid jeugd, GGD ZHZ, Zhzveilig en de provincie Zuid-Holland.
  - Ook in deze categorie vinden we relatief veel netwerkpartners die op de **schaal van Zuid-Holland Zuid** het meest zijn gelinkt.

NB: De hyperlink analyse geeft ons een eerste beeld van de partners in het maatschappelijk en economische ecosysteem die het meest formeel of institutioneel aan elkaar verbonden – genetwerkt – zijn. De uitgangspositie zijn hier de 10 ZHZ-gemeenten, maar we weten nog niets over de mate waarin maatschappelijke- of economische partners **onderling** genetwerkt zijn. Daarom onderwerpen we de 5 meest genetwerkte partners uit het maatschappelijk en economisch ecosysteem aan een nadere analyse: als we hun netwerk in kaart brengen (en niet uitgaan van de centrale positie van gemeenten), welk formeel netwerk zien we dan ontstaan? Als we weten hoe intensief deze maatschappelijke en economische partners verbindingen leggen met elkaar, kunnen we beoordelen hoe krachtig het netwerk binnen het economische en maatschappelijke ecosysteem is. Bovendien geeft het ons een eerste indruk van de partners die als **boundary spanners** voor verbindingen tussen de drie ecosystemen kunnen zorgen

Verbindingen tussen de ecosystemen – Twitter analyse (II)

Anders dan het hyperlink-netwerk, ziet het Twitter-netwerk van de Zuid-Holland Zuidse overheden specifiek op publieke communicatie (klantcontact, aankondigingen, e.d.). Het Twitter-netwerk zegt dus minder over de institutionele verbondenheid van partijen dan het hyperlink netwerk, maar wel iets over de **informele netwerken** van het BRE.

- In totaal zijn er 149 actoren aanwezig in het Twitter-netwerk
- Het Twitter netwerk is meer geconcentreerd dan het hyperlink-netwerk: alle partners bevinden zich in een kleinere cirkel. Dat betekent dat de informele verbindingen tussen netwerkpartners sterker zijn.
- We ontwaren een andere clusterstructuur dan in het hyperlink-netwerk, die minder samenvallen met de drie sub-regio's:
  - De gemeenten Dordrecht, Papendrecht, Hardinxveld-Giessendam en Alblasserdam vormen het centrale cluster.
  - Hoeksche Waard, Zwijndrecht en Hendrik-Ido-Ambacht staan net buiten dit cluster, maar zijn er wel mee verbonden.
  - De gemeenten Gorinchem en Molenlanden (rechtsonder) zijn ook meer verbonden met elkaar.

- Opnieuw vinden we de overheidsinstellingen op het schaalniveau van Zuid-Holland Zuid middenin het netwerk: Brandweer Zuid-Holland, Veiligheidsregio ZHZ maar ook de Provincie Zuid-Holland
- Er zijn relatief veel maatschappelijke partijen vertegenwoordigd in het netwerk.
- Daarnaast valt op dat er in **mindere mate partijen uit het bedrijfsleven vertegenwoordigd** zijn. Als zij al vertegenwoordigd zijn dan staan zij aan de uiteinden van het netwerk. Er is op Twitter weinig interactie van de gemeenten met deze partijen.
  - **Stedin** is de meest genetwerkte bedrijfspartner.

NB: De Twitter-analyse geeft ons een eerste indruk van de informele netwerkpartners van de ZHZ-gemeenten. De netwerkpartners uit deze analyse zouden ook belangrijk kunnen zijn om verbindingen te leggen tussen het maatschappelijk, economisch en bestuurlijk ecosysteem. De belangrijkste informele netwerkpartners voegen we toe aan onze lijst van gesprekspartners, voor zover nog niet het geval, om in een kwalitatieve duiding te bezien of zij echt als verbindende partijen of 'boundary spanners' tussen ecosystemen fungeren.

rijksuniversiteit
groningen

campus fryslân

Het opgaveprofiel per thema van Brede Welvaart

3

Opbouw van het opgaveprofiel voor Zuid-Holland Zuid

Hoe komen we tot een opgaveprofiel voor ZHZ?

We brengen het 'opgaveprofiel' voor Zuid-Holland Zuid in kaart langs de acht thema's van brede welvaart, met daarbij één extra thema. Deze negen thema's vallen onder twee categorieën: sociaal/maatschappelijk en fysiek/ruimtelijk/economisch. Het opgaveprofiel dient om een beeld te krijgen van de opgaven die spelen in de regio Zuid-Holland Zuid. Die opgaven hoeven niet voor de hele regio gelijk te zijn.

Elke opgave duiden we op basis van drie bouwstenen:

- Een analyse van voor het thema relevante **gebiedskennmerken en (autonome) ontwikkelingen**;
- Een analyse van de **ambities van de regio** op het thema
- Een analyse van de **brede welvaart-scores van de regio** op het thema;

In deze foto hebben we de duiding van de opgaven op hoofdlijnen opgenomen. In bijlage 1 is nadere (cijfermatige) onderbouwing opgenomen.

Hoe brengen we de opgaven in kaart?

We schetsen het opgaveprofiel op de volgende acht thema's van brede welvaart thema's. Deze opgaven brengen we in kaart aan de hand van de volgende bronnen:

Sociaal/maatschappelijk:

1. Welzijn

- Gebiedskennmerken/ontwikkelingen: aandeel niet-sporters, aandeel sporters in verenigingsverband, aanbod Rijksmonumenten, afstand tot podiumkunsten en bioscoop, gemeentelijke uitgaven aan sport/cultuur.
- Brede Welvaart Index: tevredenheid met het leven, tevredenheid met de vrije tijd.
- Ambities uit Groeiagenda Drechtsteden, Regionale Visie Sociaal Domein Drechtsteden, Regiodeal Drechtsteden-Gorinchem, Regionale Maatschappelijke Agenda GR Alblasserwaard, Visie (2019) Landschapstafel IJsselmonde, Gebiedsprogramma Hoeksche Waard, Visie Vrijtijdseconomie (2021).

2. Samenleving

- Gebiedskennmerken/ontwikkelingen: opkomstpercentages bij verkiezingen, samenstelling gemeenteraden en colleges, fragmentatie politiek landschap, ontwikkeling aandeel eenzame volwassenen, index sociale cohesie.
- Brede Welvaart Index: contact met familie/vrienden/buren, aandeel vrijwilligerswerk, vertrouwen in anderen, vertrouwen in instituties
- Ambities uit Meerjarenplan DG&J ZHZ, Regionale Visie Sociaal Domein Drechtsteden, Regionale Maatschappelijke Agenda GR Alblasserwaard, Gebiedsprogramma Hoeksche Waard

Opbouw van het opgaveprofiel voor Zuid-Holland Zuid

3. Gezondheid

- Gebiedskenmerken/ontwikkelingen: (ontwikkeling) aandeel inwoners met overgewicht, (ontwikkeling) aandeel inwoners dat voldoende beweegt, ontwikkeling gebruik huisartsenzorg.
- Brede Welvaart Index: aandeel overgewicht, ervaren gezondheid, personen met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen.
- Ambities uit Groeiagenda Drechtsteden, Regionale Visie Sociaal Domein Drechtsteden, Regionale Maatschappelijke Agenda GR Alblasserwaard, Gebiedsprogramma Hoeksche Waard.

4. Veiligheid

- Gebiedskenmerken/ontwikkelingen: ontwikkeling aantal misdrijven per 10.000 inwoners naar type, ontwikkeling aantal politiemeldingen verward gedrag, ontwikkeling aantal meldingen Veilig Thuis (kindermishandeling)
- Brede Welvaart Index: geregistreerde misdrijven, aandeel ondervonden misdrijven, aandeel inwoners dat zich vaak onveilig voelt
- Ambities uit Visie Veiligheidsregio ZHZ, Meerjarenplan DG&J Groeiagenda Drechtsteden, Regionale Maatschappelijke Agenda GR Alblasserwaard.

Fysiek/ruimtelijk/economisch

5. Milieu

- Gebiedskenmerken/ontwikkelingen: aandeel (openbaar) groen in grondoppervlak, aandeel bomen op grondoppervlak, ontwikkeling CO2-uitstoot naar sector, ontwikkeling aandeel bekende hernieuwbare energie, ontwikkeling vermogen geregistreerde zonnepanelen, ontwikkeling vermogen wind (op land opgesteld).

- Brede Welvaart Index: natuurgebied per inwoner, natuur- en bosgebieden, kwaliteit van zwemwater, broeikasgasemissies, emissies van fijnstof.
- Ambities uit Economisch Netwerk ZHZ, RES Drechtsteden, RES Alblasserwaard, Regionale Maatschappelijke Agenda GR Alblasserwaard, RES Hoeksche Waard, Gebiedsvisie Biesbosch, Visie (2019) Landschapstafel IJsselmonde.

6. Materiële welvaart

- Gebiedskenmerken/ontwikkelingen: ontwikkeling aantal bedrijfsvestigingen naar sector, ontwikkeling aantal faillissementen, ontwikkeling aandeel inkomens met hoge en lage inkomens.
- Brede Welvaart Index: mediaan besteedbaar inkomen, bruto binnenlands product.
- Ambities uit (analyse) Economisch Netwerk ZHZ, Groeiagenda Drechtsteden, Groeiagenda Zuid-Holland, Regiodeal Drechtsteden-Gorinchem, Regionale Maatschappelijke Agenda GR Alblasserwaard, Programmaplan Economie Hoeksche Waard

Opbouw van het opgaveprofiel voor Zuid-Holland Zuid

7. Arbeid en vrije tijd:

- Gebiedskenmerken/ontwikkelingen: (Ontwikkeling) arbeidsparticipatie, aandeel praktisch- en theoretisch opgeleiden, ontwikkeling werkloosheid, (ontwikkeling) banen per sector, aandeel ZZP'ers
- Brede Welvaart Index: bruto en netto arbeidsparticipatie, vacaturegraad, werkloosheid, hoogopgeleide bevolking, tevredenheid met reistijd van en naar het werk.
- Ambities uit visies arbeidsmarktregio's Drechtsteden, Gorinchem en Rijnmond, Regiodeal Drechtsteden-Gorinchem, Groeiagenda Drechtsteden, Regionale Maatschappelijke Agenda GR Alblasserwaard.

8. Wonen:

- Gebiedskenmerken/ontwikkelingen: Demografische ontwikkelingen, ontwikkeling huizenprijzen, adressendichtheid, (afstand tot) voorzieningen, ontwikkeling en samenstelling woningvoorraad, gemiddelde huizenprijs, prognose ontwikkeling huizenprijzen, woningmarkt cijfers,
- Brede Welvaart Index: afstand tot basisschool, café, sportterrein, tevredenheid met woning, tevredenheid met woonomgeving.
- Ambities uit Woonvisie Drechtsteden 2017-2030, Groeiagenda Drechtsteden 2030, Groeiagenda Zuid-Holland, Regiodeal Drechtsteden-Gorinchem, Regionaal Maatschappelijke Agenda (2021) GR Alblasserwaard, Woonvisie 2030 Hoeksche Waard, Gebiedsprogramma Hoeksche Waard.

9. Ruimtelijk-economische opgave

- Gebiedskenmerken/ontwikkelingen: gemiddelde afstand tot een treinstation, gemiddelde afstand tot een inrit hoofdverkeersweg, (ontwikkeling) bodemgebruik, spreiding bedrijfsvestigingen, behoefteraming bedrijventerreinen.
- Brede Welvaart Index: n/a
- Ambities uit Economisch Netwerk ZHZ, Bedrijventerreinenstrategie Zuid-Holland, Adaptieve Agenda Zuidelijke Randstad 2040, Verstedelijkingsalliantie Leiden-Dordrecht, Preverkenning schaa sprong metropolitaan OV/Verstedelijking Zuidelijke Randstad, Gebiedsagenda Bereikbaarheid Drechtsteden, Woonvisie Drechtsteden, Groeiagenda Drechtsteden, Regiodeal Drechtsteden-Gorinchem, Gebiedsvisie Hoeksche Waard, Visie Vrijtijdseconomie Hoeksche Waard.

rijksuniversiteit
 groningen

campus frsylan

3.1 Gebiedskenmerken en ontwikkelingen

1. Welzijn – Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen

Inleiding. De gebiedskenmerken zijn één van de instrumenten om regio's met elkaar te vergelijken. Voor het thema welzijn analyseren we echter alleen (kwantitatieve) kenmerken en ontwikkelingen waarvan we verwachten dat ze invloed hebben op het welzijn in de specifieke regio Zuid-Holland Zuid, en die samenhangen met de sport-, cultuur- en recreatiefaciliteiten en het gebruik daarvan in de regio. Dit onderdeel van deze 'foto van de regio' laat zich daarom minder vergelijken met andere casusregio's.

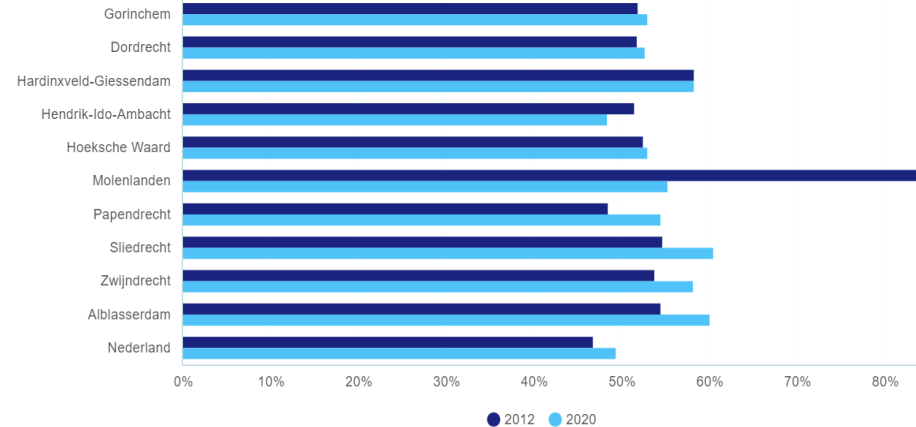
a. Inwoners van Zuid-Holland Zuid sporten minder dan gemiddeld in Nederland, maar wel even vaak in verenigingsverband

- In 2020 lag het percentage niet sporters in ZHZ (54,3%) boven het Nederlands gemiddelde van 49,3%
- In geen enkele gemeente lag het percentage niet-sporters onder dat Nederlandse gemiddelde. Daarin was in de periode 2012-2020 geen ontwikkeling.
- In Molenlanden is wel een zeer sterke afname zichtbaar van het aandeel niet-sporters in die periode.
- Er is geen duidelijk verschil tussen de regio en het Nederlands gemiddelde als het gaat om het percentage inwoners dat is aangesloten bij een sportvereniging.

b. De regio kent een divers en toegankelijk aanbod van cultuur

- Gebouwen met Rijksmonumentenstatus komen in de regio het vaakst voor in de categorieën woningen, boerderijen/molens/bedrijven en handels-/opslag- en transportgebouwen. Ook zijn er kastelen, landhuizen en parken en religieuze gebouwen.
- Dordrecht is de grootste leverancier van Rijksmonumenten – daar bevindt zich zo'n 80% van het aantal woningen met Rijksmonumentenstatus in de regio. Ook in Gorinchem is die categorie oververtegenwoordigd.
- Na Molenlanden is Hoeksche Waard de gemeente waar de meeste molens/boerderijen te vinden zijn.
- In Papendrecht en Sliedrecht vinden we minder dan 10 Rijksmonumenten.
- De maximale afstand tot een gelegenheid voor podiumkunsten in de regio is 17,4 km. Voor een bioscoop is dat 15,6 km.

Percentage niet-sporters 2012-2020

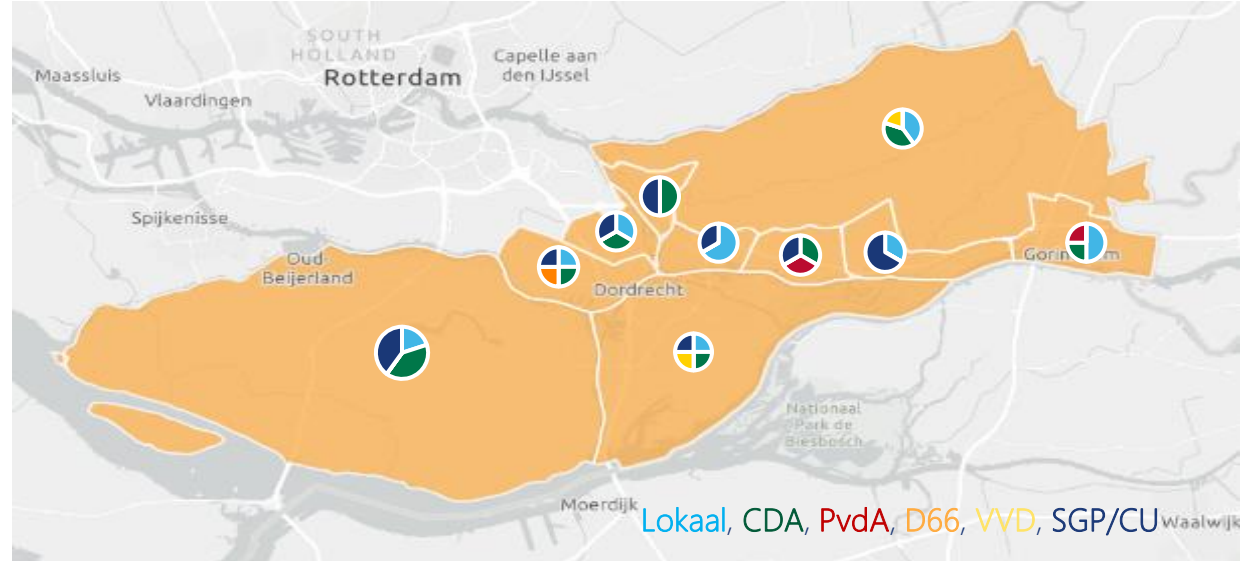
Overige achterliggende data.
Zie Bijlage 3, sheet 22-24.

2. Samenleving - Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen

a. Opkomstpercentages bij verkiezingen geven geen uitsluitsel over politieke betrokkenheid in de regio. In landelijke ZHZ-gemeenten gaan wel meer kiezers naar de stembus.

- Bij zowel de gemeenteraadverkiezingen 2018 als de Tweede Kamer verkiezingen van 2021 was het opkomstpercentage van kiezers in Zuid-Holland Zuid ongeveer gelijk aan het landelijk gemiddelde.
- Het opkomstpercentage bij de landelijke verkiezingen in 2021 was in ZHZ wel iets hoger (80,3%) dan het landelijk gemiddelde (78,3%).
- In de landelijker gelegen gemeenten Molenlanden en Hendrik-Ido-Ambacht gingen de meeste kiezers toen naar de stembus, in verstedelijkte gemeenten Dordrecht en Zwijndrecht lag het opkomstpercentage onder het landelijk gemiddelde.

Samenstelling colleges excl. burgemeesters (2021)

b. Het politieke landschap in de regio kenmerkt zich door een groot aandeel van lokale partijen in gemeenteraden én colleges. Daarnaast zijn in gemeenteraden en colleges vaak CU en/of SGP sterker vertegenwoordigd dan in andere regio's, behalve in sub-regio Alblasserwaard.

- De regio kenmerkt zich door een groot aandeel van lokale partijen in de gemeenteraden van Zuid-Holland Zuid (78 zetels voor lokale partijen, tegenover 181 zetels van landelijke partijen). In Papendrecht hebben lokale partijen bijna een meerderheid, terwijl in Alblasserdam geen enkele lokale partij zitting neemt in de gemeenteraad.
- In Dordrecht, Gorinchem, Hardinxveld Giessendam, Papendrecht en Zwijndrecht werd een lokale partij ook de grootste tijdens de gemeenteraadsverkiezingen van 2018. In 8 van de 10 colleges zijn lokale partijen vertegenwoordigd.
- Van de landelijke partijen zijn CU en SGP, die in een aantal gemeenten een gecombineerde fractie vormen, het meest vertegenwoordigd in de raden van ZHZ. In 8 van de 10 colleges zijn deze partijen ook in het college vertegenwoordigd. Hierop vormt de sub-regio Alblasserwaard een uitzondering.

2. Samenleving - Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen

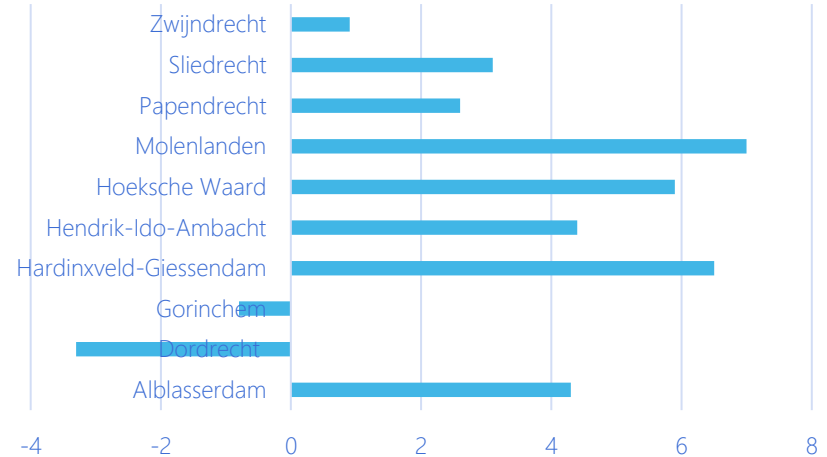
c. Het politieke landschap in Zuid-Holland Zuid is niet erg onderhevig aan versnippering, maar er is wel veel verschil in de mate van fragmentatie.

- Gemiddeld bezet een fractie in een gemeenteraad in ZHZ 11,8% van het totale aantal zetels. Dat percentage duidt op een mate van fragmentatie die ongeveer gelijk is aan de fragmentatie in gemeenteraden in de andere vijf casusregio's.
- In Dordrecht zien we de meeste versnippering in de raad: een fractie bezet daar 7% van het totale aantal zetels.
- De verdeling van raadszetels over partijen is in Molenlanden, Hardinxveld-Giessendam en Alblasserdam veel evenrediger: daar bezet een fractie 16% van het totale aantal raadszetels.

d. Eenzaamheid komt in de regio Zuid-Holland Zuid iets minder vaak voor dan gemiddeld, en kent in landelijk gelegen gemeenten de grootste toename.

- In 2020 lag het aandeel eenzame volwassenen in ZHZ (45,6%) iets onder het landelijk gemiddelde (47%).
- In Molenlanden was in de periode 2012-2020 een toename van 23% eenzame ouderen zichtbaar.
- De meer verstedelijkte gemeenten Dordrecht, Gorinchem en Zwijndrecht scoren dan wel boven het landelijk gemiddelde, maar daar is eenzaamheid niet meer dan 5% toegenomen in die periode. In Sliedrecht daalde het aandeel eenzame volwassenen in 2012-2020 zelfs met 3,6% (om vervolgens weer toe te nemen).

Index sociale cohesie (2020)

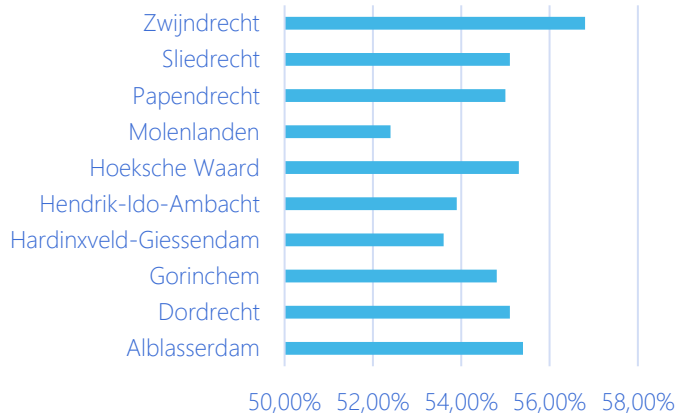

e. Ook in een totaalvergelijking op meerdere indicatoren van sociale cohesie kenmerkt de regio zich door een tweedeling tussen landelijke en verstedelijkte gemeenten.

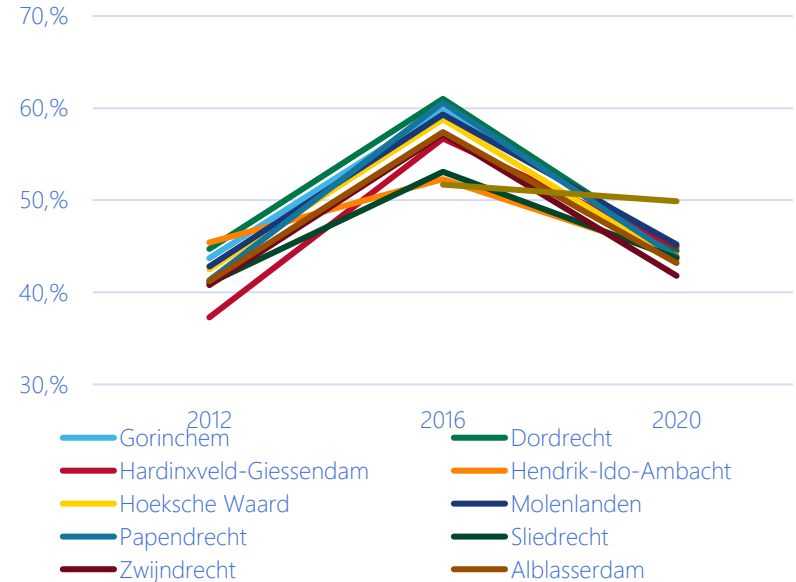
- De gemiddelde score van sociale samenhang is gesteld op 0 en geeft daarmee aan of een gemeente boven of beneden het landelijk gemiddelde scoort.
- Verstedelijkte gemeenten Dordrecht en Gorinchem scoren ondergemiddeld, en we zien ook in Zwijndrecht en Papendrecht een klein positief verschil ten opzichte van het gemiddelde.
- Molenlanden kent de sterkste cohesie, samen met andere landelijk-gelegen gemeenten als Hardinxveld-Giessendam en Hoeksche Waard.

3. Gezondheid - Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen

Percentage inwoners met overgewicht (2020)

Percentage inwoners dat voldoende beweegt (2020)

a. Het aandeel van inwoners met overgewicht in de regio verschilt in 2020 sterker van het Nederlands gemiddelde dan het aandeel van inwoners dat onvoldoende beweegt. Inwoners van ZHZ zijn minder gaan bewegen in de periode 2016-2020.

- Het percentage inwoners met overgewicht in Zuid Holland Zuid (54,94%) is in alle gemeenten hoger dan het Nederlands gemiddelde (50,8%).
- In de periode 2012-2020 veranderde dat beeld nauwelijks. Alleen in Hardinxveld-Giessendam (2016), Hendrik-Ido-Ambacht (2012) en Molenlanden (2012) lag het aandeel inwoners met overgewicht eenmalig onder het Nederlands gemiddelde. In Molenlanden nam het aandeel personen met overgewicht toe met 38,9% in de periode 2012-2016.
- Het percentage inwoners dat voldoet aan de bewegingsrichtlijnen in ZHZ (43,93%) ligt onder het landelijk gemiddelde (49,9%).
- Echter, in 2016 lag het aandeel inwoners dat voldoende bewoog in elke ZHZ-gemeente boven het Nederlands gemiddelde. In de periode 2016-2020 trad in alle gemeenten een daling op.

b. De eerstelijnszorg in ZHZ wordt vaker gebruikt dan gemiddeld

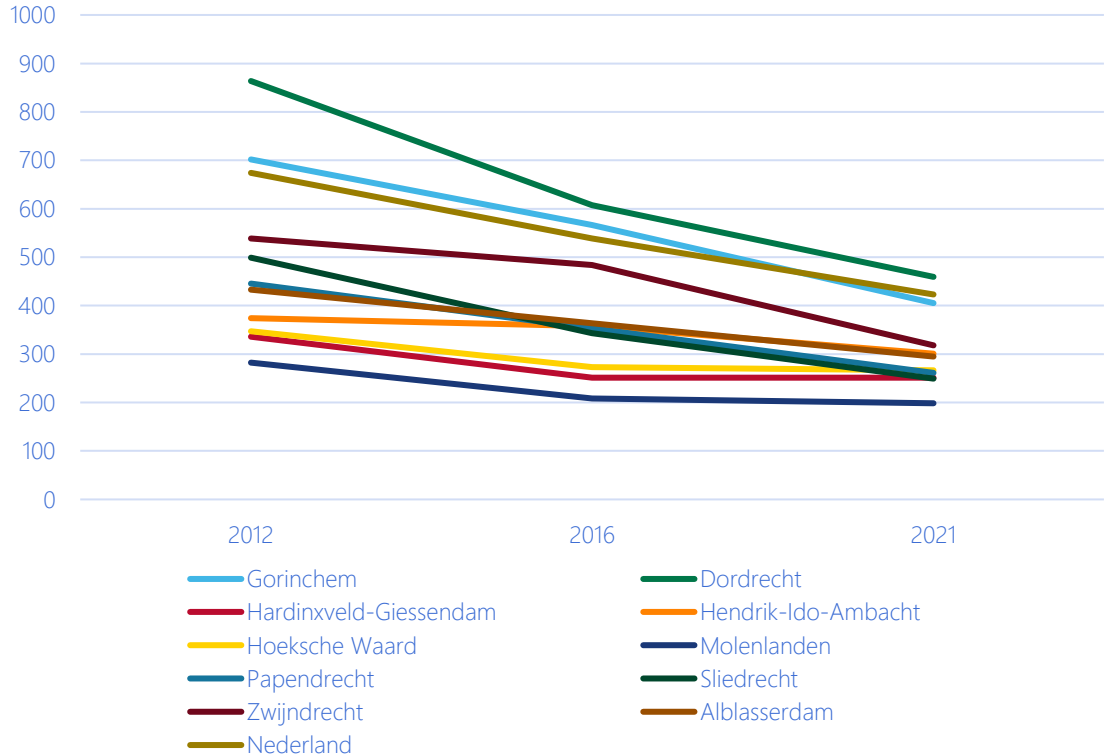
- In 2020 maakten inwoners van ZHZ (77% van het aantal verzekerden) iets meer gebruik van de huisartsenzorg dan gemiddeld (74,6% van het aantal verzekerden). Overall in de regio was sprake van een afname ten opzichte van 2016.
- Alleen verzekerden in Molenlanden en Hardinxveld-Giessendam maakten (net als in 2016) minder dan gemiddeld gebruik van de huisartsenzorg.

4. Veiligheid - Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen

a. De regio kent een stabiel en lager aantal misdrijven dan gemiddeld in Nederland. Wel zijn er aanwijzingen voor een risico op ondermijning, ook in meer landelijk-gelegen gemeenten

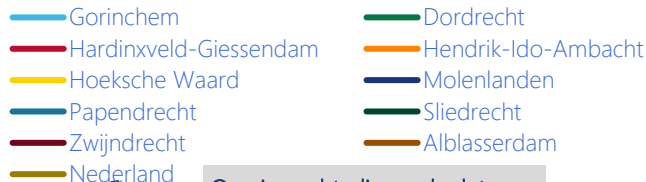
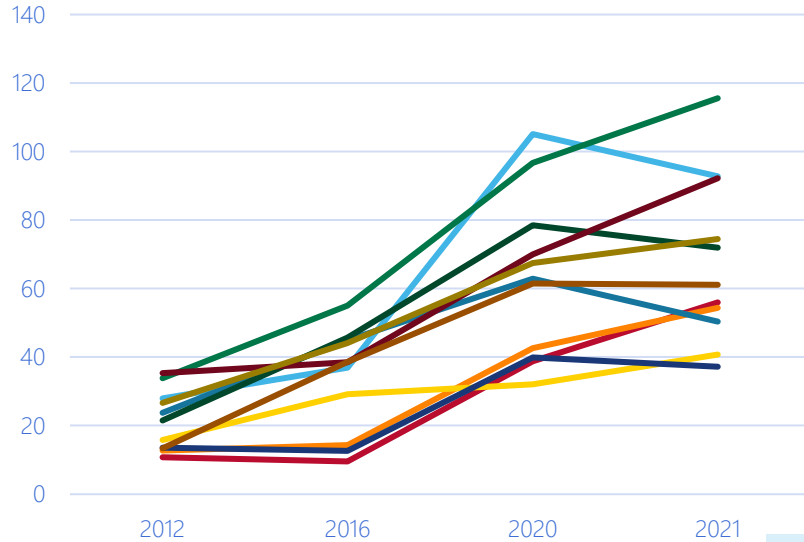
- In ZHZ lag het aantal misdrijven per 10.000 inwoners (80,54) flink lager dan het Nederlands gemiddelde (109,96).
- Het totaal aantal misdrijven was in 2021 alleen in Dordrecht hoger dan dat landelijke gemiddelde. In 2016 lag het aantal misdrijven in Gorinchem ook boven het landelijk gemiddelde.
- Het aantal misdrijven in de regio nam in de periode 2012-2021 naar ratio af met het landelijk gemiddelde. De meest geringe daling in de periode 2016-2020 vinden we in Hardinxveld-Giessendam, Molenlanden en Hoeksche Waard, waar de misdrijvcijfers het laagst van de regio liggen.
- Twee typen delicten die kunnen wijzen op een risico voor ondermijning kwamen in 2020 en 2021 in de regio bovengemiddeld vaak voor:
  - Verboden wapenbezit (6.05 per 10.000 inwoners, tegenover een landelijk gemiddelde van 3.87), vooral in Dordrecht en Gorinchem maar ook in Hardinxveld-Giessendam en Hoeksche Waard.
  - Mensensmokkel: de 0,17 delicten per 10.000 inwoners in ZHZ kwamen boven het landelijk gemiddelde van 0,2 uit. In Hardinxveld-Giessendam was het aantal delicten zelfs 0,55 per 10.000 inwoners.
- Ook overvallen en zedenmisdrijven kwamen in ZHZ vaker voor dan gemiddeld.

Aantal misdrijven per 10.000 inwoners (2012-2021)

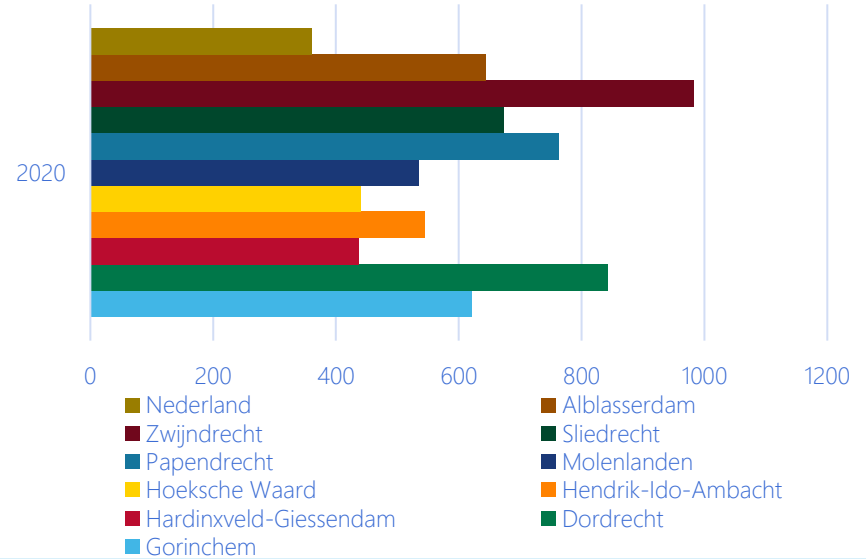
4. Veiligheid - Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen

Aantal politiemeldingen verward gedrag (2012-2020)

Overige achterliggende data.
Zie Bijlage 3, sheet 34-35.

Aantal meldingen Veilig Thuis – Kindermishandeling (2020)

b. De regio kenmerkt zich door een hoog aantal meldingen van veiligheidsincidenten die verband houden met (psychosociale) zorg en/of jeugdzorg, vooral in de meer verstedelijkte (Drechtsteden-)gemeenten.

- Het aantal meldingen van kindermishandeling lag zowel in 2019 als in 2020 in alle gemeenten van ZHZ boven het landelijk gemiddelde.
- In Zwijndrecht werden verreweg de meeste meldingen gedaan, en hier was ook een toename zichtbaar ten opzichte van 2019.
- Ook het aantal politiemeldingen van verward gedrag is sinds 2012 in alle ZHZ-gemeenten sterk toegenomen. In verstedelijkte gemeenten Dordrecht, Gorinchem, Sliedrecht en Zwijndrecht lag het aantal meldingen boven het landelijk gemiddelde.

5. Milieu - Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen

Openbaar groen in % grondoppervlak (2021)

a. ZHZ is geen 'groene long', maar (zeer) verstedelijkte gemeenten kennen wel een groot aandeel groen

- Geen enkele gemeente had een totaal groen-oppervlak dat groter was dan het Nederlands gemiddelde in 2021.
- Van de minst verstedelijkte gemeenten (Hoeksche Waard, Molenlanden en Hardinxveld-Giessendam) zien we alleen in Hoeksche Waard een relatief groot oppervlak aan openbaar groen. Als 'landelijke gemeente' kent Molenlanden een relatief laag percentage openbaar groen.
- Zwijndrecht is een uitzondering; ondanks een hoge verstedelijkingsgraad vinden we hier een relatief groot aandeel openbaar groen en bomen als percentage van het totale grondoppervlak.
- Ook in Dordrecht en Papendrecht zien we een groter aandeel bomen dan elders in de regio.

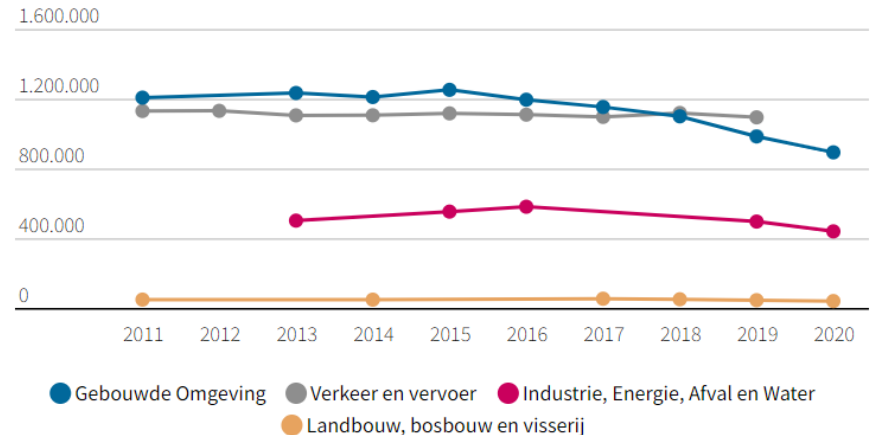
b. Inzoomend op CO₂-uitstoot zien we voor elke RES-regio een eigen uitdaging.

- Hoeksche Waard kent, over alle sectoren gezien, de laagste CO₂-uitstoot van de drie RES-regio's.
- Overall, behalve in de Drechtsteden, levert de sector verkeer & vervoer de grootste uitstoot. Ook op het niveau van de ZHZ-regio is zichtbaar dat deze sector vanaf 2018 de grootste CO₂-uitstoot levert.
- Het aandeel van uitstoot door landbouw en industrie verschilt sterk per RES-regio. Zo is in Hoeksche Waard de CO₂-uitstoot voor landbouw hoger dan in Alblasserwaard.

c. De industriële sector in ZHZ, en met name in sub-regio Alblasserwaard, blijft in termen van CO₂-uitstoot vervuilerder dan elders in Nederland.

- In Zuid-Holland Zuid is een groter deel van de absolute CO₂-uitstoot afkomstig uit de industriële sector dan in buurregio's (op het niveau Omgevingsdienst) Groot-Rijnmond, Haaglanden, Midden- en West-Brabant.
- De CO₂-uitstoot in die sector neemt weliswaar af in de afgelopen jaren, maar die afname is minder significant dan de afname van uitstoot in de gebouwde omgeving.
- De RES-regio Alblasserwaard levert een grotere uitstoot van CO₂ in de industriële sector dan de Drechtsteden.

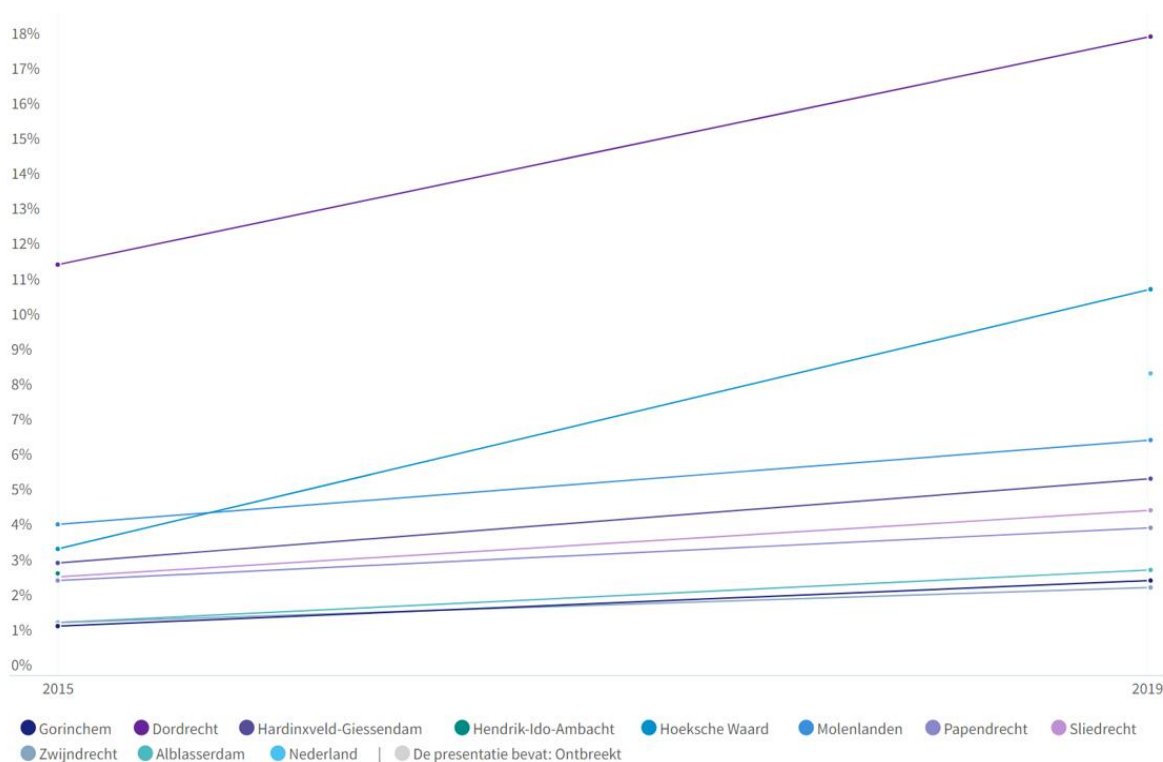
CO₂-uitstoot Zuid-Holland Zuid in ton (2011-2020)

5. Milieu - Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen

Percentage bekende hernieuwbare energie (2015-2019)

berekening | 2015 - 2019

d. Er is (veel) verschil tussen de drie Zuid-Holland Zuidse RES-regio's als het gaat om de ontwikkeling van de opwek van hernieuwbare energie.

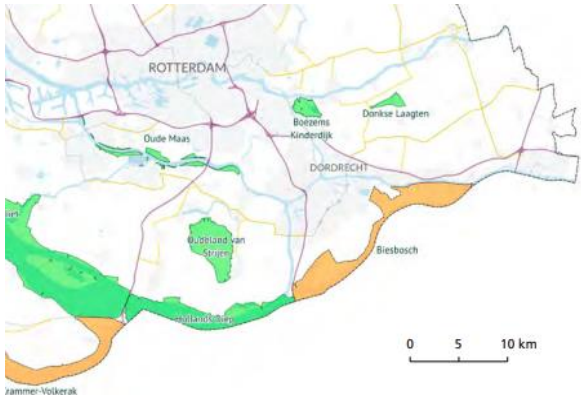
- Het aandeel hernieuwbare energie in de ZHZ-regio blijft achter op het Nederlands gemiddelde, behalve in Dordrecht en Hoeksche Waard.
- In die gemeenten zien we ook de sterkste toename van het aandeel hernieuwbare energie in de afgelopen 4 jaar.
- De RES-regio Alblasserdam scoort met 4,3% hernieuwbare energie het laagst van alle RES-regio's in Nederland.
- Hoeksche Waard is echter de op 3 na best-scorende RES-regio, net achter buur-RES-regio's Goeree-Overflakkee en Zeeland.

e. In één RES-regio zien we een sterke ontwikkeling in de opwek van windenergie, in de andere twee ontwikkelde de opwek van zonne-energie zich sterker.

- Hoeksche Waard kent de sterkste stijging van het vermogen van windmolens over de afgelopen 10 jaar. In die periode was er geen ontwikkeling zichtbaar voor de overige twee regio's.
- In de Drechtsteden is het vermogen uit zonnepanelen juist zeer sterk toegenomen in vergelijking met de andere twee RES-regio's. In Hoeksche Waard is pas vanaf 2015 ook het vermogen uit zonnepanelen gestegen.

5. Milieu - Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen

Natura 2000 gebieden Zuid-Holland Zuid

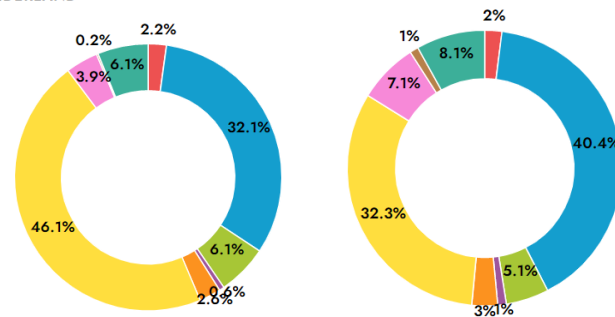

f. Zuid-Holland Zuid kent één stikstof gevoelig Natura 2000 gebied.

- Zuid-Holland Zuid kent de volgende Natura-2000 gebieden: De Biesbosch, Hollands Diep, Haringvliet, Oude land van Strijen, Boezems Kinderdijk en Donkse Laagten.
- De Biesbosch is een stikstof gevoelig Natura 2000 gebied in Zuid-Holland Zuid.
- Dit betreft een bovenregionale opgave, doordat de Biesbosch ook in West-Brabant ligt.

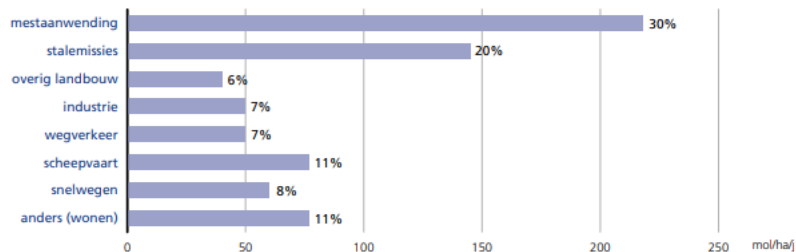
Herkomst stikstofdepositie Natura 2000-gebieden (inclusief buitenlands aandeel)

NEREDLAND

Stikstof depositie Biesbosch 2018 (exclusief buitenlands aandeel)

Depositie Biesbosch

g. De landbouwsector is een grote stikstofbron in de regio.

- Mestaanwending en stalemissies zijn bronnen die voor veel stikstof uitstoot zorgden in 2018
- Ook de scheepvaartsector heeft een grotere depositie in Zuid-Holland Zuid dan gemiddeld.

Ammoniak uit zee	Buitenland	Consumenten	Ammoniak uit zee	Buitenland	Consumenten
2.2%	32%	6.1%	2%	40%	5%
Handel/overheid/bouw	Industrie	Landbouw	Handel/overheid/bouw	Industrie	Landbouw
0.6%	2.6%	46%	1%	3%	32%
Scheepvaart	Verkeer overig	Wegverkeer	Scheepvaart	Verkeer overig	Wegverkeer
3.9%	0.2%	6.1%	7%	1%	8%

Berenschot

NB: stikstofdepositie refereert aan de manier waarop stikstof op/in de grond terechtkomt.

Overige achterliggende data.
Zie Bijlage 3, sheet 36-40.

6. Materiele welvaart - Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen

a. Een groeiend aantal bedrijfsvestigingen (vooral buiten de sub-regio Drechtsteden), maar ZHZ blijft ondergemiddeld

- In de periode 2010-2020 groeide het aantal bedrijfsvestigingen in Zuid-Holland Zuid richting het Nederlands gemiddelde.
- In 2020 bleef de regio (113 vestigingen per 1000 inwoners) wel nog altijd achter op dat gemiddelde (135 vestigingen per 1000 inwoners).
- Gorinchem, Molenlanden, Hoeksche Waard en ook Alblasserdam kennen in 2020 het grootste aantal bedrijfsvestigingen per 1000 inwoners. In die gemeenten zien we ook de sterkste groei ten opzichte van 2010.

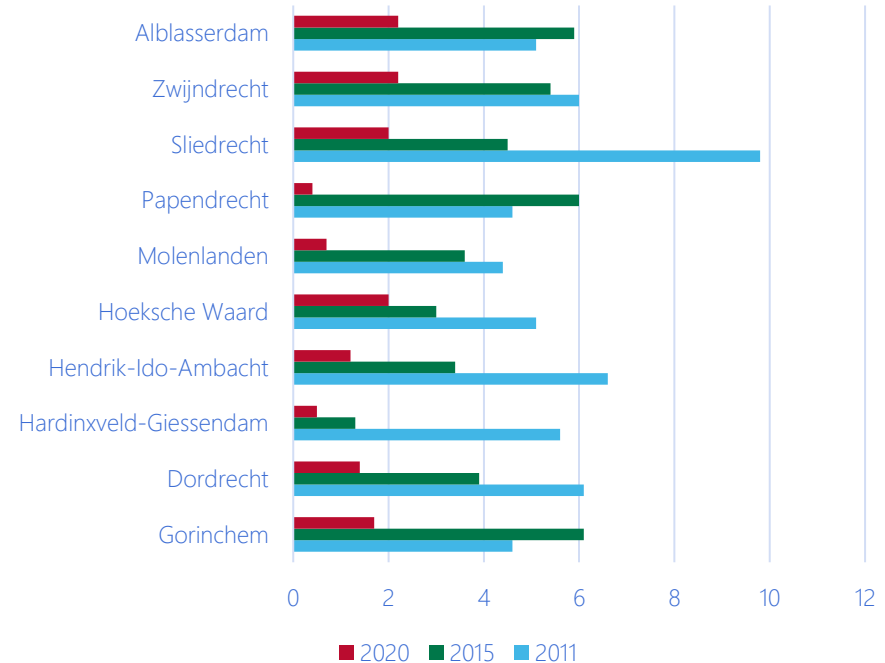
b. De groei concentreert zich in de zakelijke en collectieve dienstverlening

- In de periode 2010-2020 groeiden de zakelijke en collectieve dienstverlening harder dan andere sectoren in Zuid-Holland Zuid.
- In Gorinchem verdubbelde het aantal vestigingen in deze sectoren
- De industriesector groeide het minst hard.

c. De sterke afname van het aantal faillissementen in 2011-2020 bevestigt de potentie voor economische groei

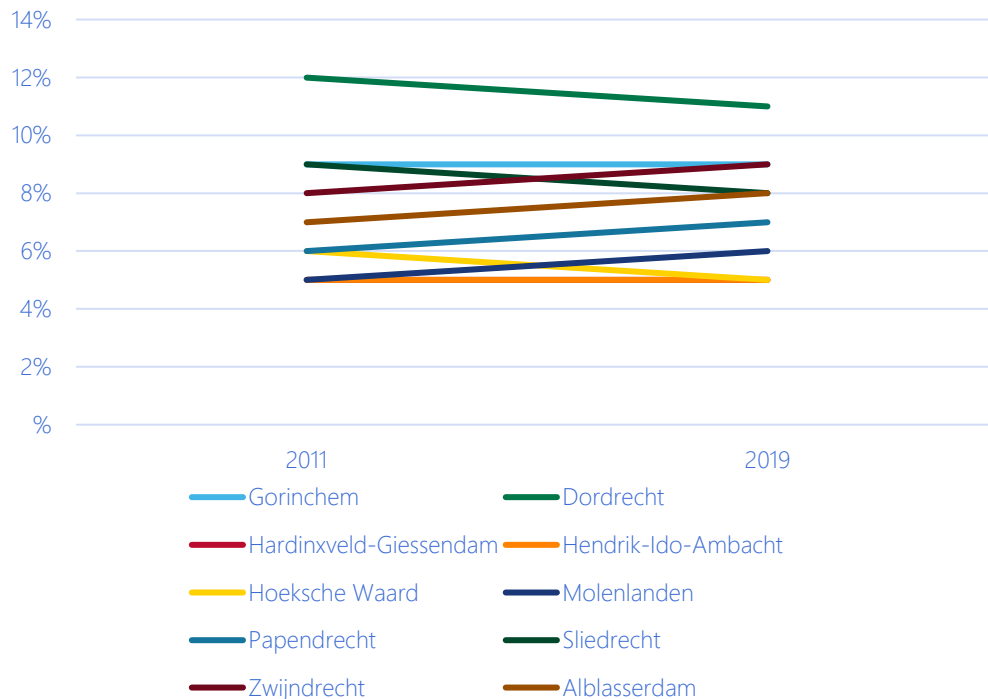
- In 2020 was het aantal faillissementen in ZHZ gelijk aan het landelijk gemiddelde. In 2011-2015 was dat niet het geval: toen kwamen faillissementen in de regio vaker voor dan elders in Nederland.
- De daling van faillissementen was het sterkst in Sliedrecht, maar ook in Hendrik-Ido-Ambacht en in Hardinxveld-Giessendam nam het aantal faillissementen sterk af.

Faillissementen van bedrijven/instellingen per 1.000 inwoners (2011-2020)

6. Materiele welvaart - Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen

Aandeel huishoudens met inkomens in de laagste 10%-groep (2011-2019)

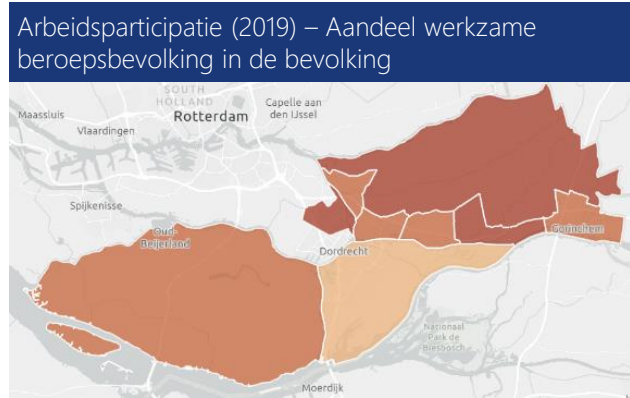
d. De regio kent een stabiele welvaartsverdeling: er zijn meer huishoudens met hoge inkomens dan met lage inkomens, en het aandeel van lage inkomens daalt in de meeste gemeenten.

- De regio kende in 2020 een hoger percentage huishoudens met een hoog inkomen (9,6%) dan huishoudens met een laag inkomen (7,9%).
- Het aandeel huishoudens met een 'hoog inkomen' lag in de verschillende ZHZ-gemeenten dichterbij elkaar dan het aandeel huishoudens met een 'laag inkomen'.
- Molenlanden kende het grootste aandeel huishoudens (13%) met hoge inkomens.
- Het aandeel hoge inkomens bleef stabiel in 2011-2019 – met uitzondering van een 1%-daling in Hoeksche Waard, Zwijndrecht en Sliedrecht.
- Dordrecht heeft duidelijk het grootste aandeel huishoudens met een laag inkomen, maar ook de sterkste daling in dat aandeel. Daarna volgen Gorinchem, Sliedrecht en Zwijndrecht.
- In Zwijndrecht is ook sprake van een stijging in het aandeel van lage inkomens in 2011-2019, net als in Papendrecht en Molenlanden.

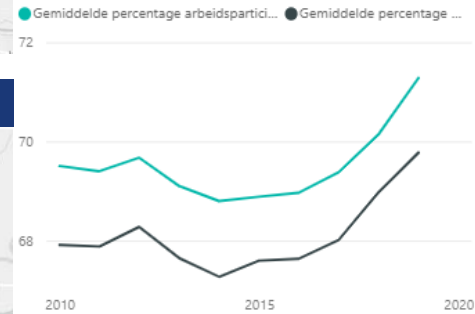
7. Arbeid en vrije tijd – Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen

a. Het aandeel werkenden in Zuid-Holland Zuid is hoog en stabiel over de afgelopen jaren

- De arbeidsparticipatie in de regio ZHZ (71,3%) ligt boven het Nederlands gemiddelde (69,8%). Alleen in Dordrecht was het percentage werkzame inwoners lager dan in Nederland.
- In Hendrik-Ido-Ambacht is het percentage werkzame inwoners het hoogst van de regio: bijna driekwart (72,35%) werkt.
- In de periode 2010-2020 bleef de arbeidsparticipatie in ZHZ consequent hoger dan gemiddeld in Nederland.
- Ook het werkloosheidspercentage van de regio bleef in de periode 2016-2020 consequent onder het Nederlands gemiddelde. Het verschil tussen de regio en Nederland werd wel steeds minder groot werd.

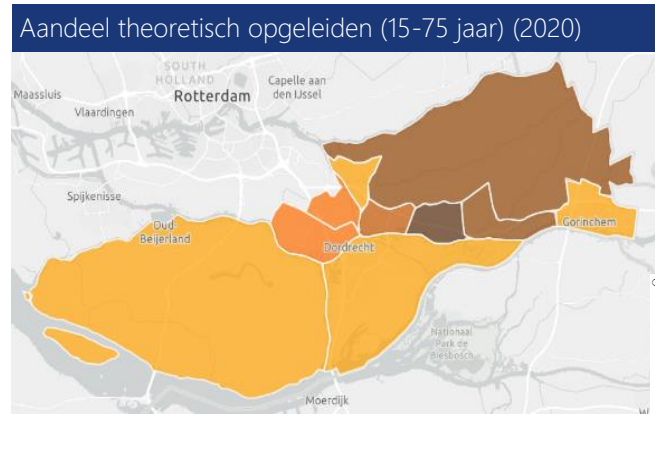

Ontwikkeling arbeidsparticipatie (2019)

b. Hoge arbeidsparticipatie gaat in ZHZ-gemeenten vaak samen met een groot aandeel praktisch-opgeleiden

- Het aantal praktisch-opgeleiden in Zuid-Holland Zuid is groter dan gemiddeld in Nederland.
- In Hendrik-Ido-Ambacht en in Sliedrecht (gemeenten met een hoge arbeidsparticipatie) wonen de meeste praktisch-opgeleiden.
- In Zuid-Holland Zuid is een kleiner deel van de bevolking theoretisch opgeleid (HBO/WO) dan gemiddeld in Nederland.
- Hoeksche Waard en Dordrecht komen wél boven het Nederlands gemiddelde van theoretisch-opgeleiden.
- ZHZ kijkt meer af van Nederlands gemiddelde voor het aantal theoretisch-opgeleiden dan voor het aantal praktisch-opgeleiden.

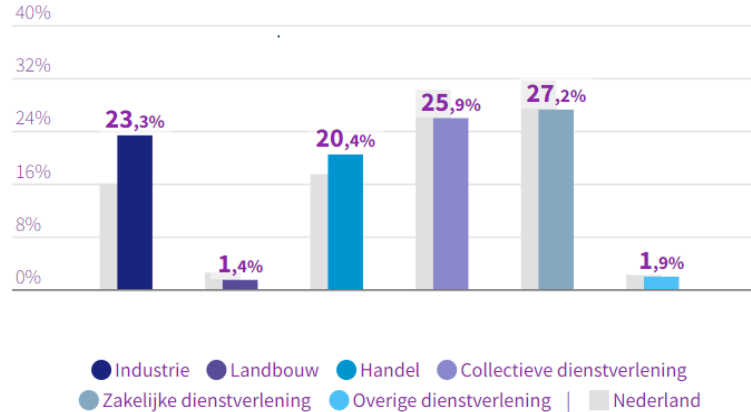

7. Arbeid en vrije tijd – analyse gebiedskenmerken & ontwikkelingen

c. De industriële sector vormt de banenmotor van de gehele regio. Het aandeel van (stedelijke) sectoren als collectieve en zakelijke dienstverlening in de werkgelegenheid is beperkt. De populariteit van de industriële sector is wel afgenomen in de afgelopen 20 jaar.

- De industriële sector levert in ZHZ een groter deel van de banen (23,3%) dan gemiddeld in Nederland (16,0%)
- In Papendrecht en Hardinxveld-Giessendam is het percentage banen in de industriële sector zelfs dubbel zo hoog als het Nederlands gemiddelde.
- In Papendrecht en Molenlanden, is het percentage banen in de industriële sector de afgelopen 20 jaar het meest afgenomen.
- Alleen in Hendrik-Ido-Ambacht, waar de meeste inwoners praktisch-opgeleid zijn, ligt het aandeel banen in de industriële sector wel onder het Nederlands gemiddelde. In beide gemeenten is het percentage banen in de handelsector het hoogst.
- De collectieve dienstverlening levert in de regio een minder groot aandeel van het totale aantal banen. We zien wel een bovengemiddeld aantal banen in die sector in Dordrecht en Gorinchem.
- Ook de zakelijke dienstverleningssector levert minder banen dan gemiddeld in Nederland. In Zwijndrecht vinden we het grootste aandeel banen in deze sector, en ook Hendrik-Ido-Ambacht en Alblasterdam ligt het banenpercentage boven het landelijk gemiddelde.
- Molenlanden en Hoeksche Waard kennen het hoogste (en bovengemiddeld) percentage banen in de agrarische sector.

Banen per sector (2020)

d. Zuid-Holland Zuid is géén ZZP-regio

- Het absolute aantal ZZP'ers in de regio is laag, en er zijn weinig verschillen tussen gemeenten.
- Alleen in Alblasterdam en Hardinxveld-Giessendam vinden we een hoger percentage ZZP'ers (ten opzichte van het totaal aantal banen) dan gemiddeld in Nederland.
- De meeste ZZP'ers werken in de commerciële dienstverlening.

8. Wonen – Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen I

a. In de regio Zuid-Holland Zuid zien we een verwachte toename van de bevolking.

- Het is de verwachting dat de regio ZHZ tot 2050 groeit. Alleen in Papendrecht wordt (kleine) krimp verwacht.
- De groene druk in de regio is hoger dan gemiddeld in Nederland, de grijze druk is lager.
- De bevolkingskenmerken van de gemeenten verschillen wel. Hoeksche Waard, Zwijndrecht en Sliedrecht delen een vergrijzingsopgave, Alblasserdam, Hendrik-Ido-Ambacht en Molenlanden kennen juist verjonging.

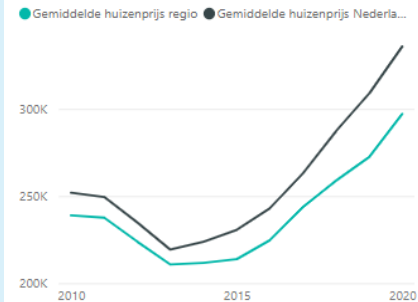
b. Er is gemiddeld een hoog voorzieningenniveau in een verstedelijkte omgeving, met wisselende nabijheid van voorzieningen.

- In de regio Zuid-Holland Zuid zijn er gemiddeld 1.546 adressen/adressen/km². Dit zijn er meer dan landelijk gemiddeld (1.174 adressen/km²). Er is dus sprake van een verstedelijkte omgeving. Hoeksche Waard, Molenlanden en Hardinxveld-Giessendam liggen onder dit gemiddelde en zijn minder verstedelijkt.
- De gemiddelde afstand tot dagelijkse én stedelijke voorzieningen in ZHZ is maximaal 17,4 km.
- Molenlanden en Hoeksche Waard kennen, vanwege hun landelijke ligging, grotere afstanden tot voorzieningen als scholen en ziekenhuizen. Voor de andere gemeenten zijn (stedelijke) voorzieningen dichterbij.

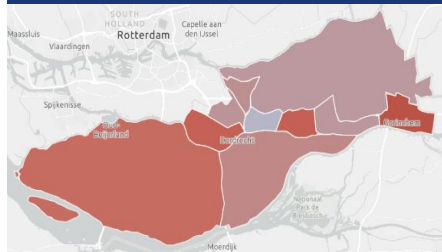
c. ZHZ wordt gekenmerkt door gemiddeld lage huizenprijzen. Het aantal verkochte woningen is eveneens relatief laag

- De gemiddelde prijs voor een huis in de ZHZ-regio (€ 297.066) is lager dan gemiddeld in Nederland (€ 335.849). Ook steeg de prijs voor een huis in ZHZ in de periode 2018-2020 minder snel.
- Hendrik-Ido-Ambacht, Hoeksche Waard en Molenlanden kenden de hoogste huizenprijzen, maar de prijzen in deze gemeenten bleven ook onder het landelijk gemiddelde.
- De ontwikkeling van de verkoop van huizen in ZHZ bleef achter ten opzichte van het landelijk gemiddelde en ten opzichte van het nabijgelegen West-Brabant.

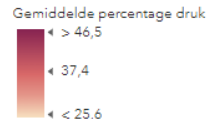
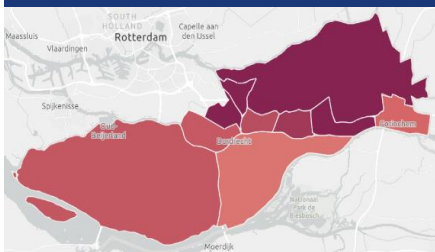
Prognose ontwikkeling huizenprijzen (2020)

Prognose bevolkingsgroei 2020-2050

Groene druk (2020)

8. Wonen – Analyse gebiedskenmerken / ontwikkelingen II

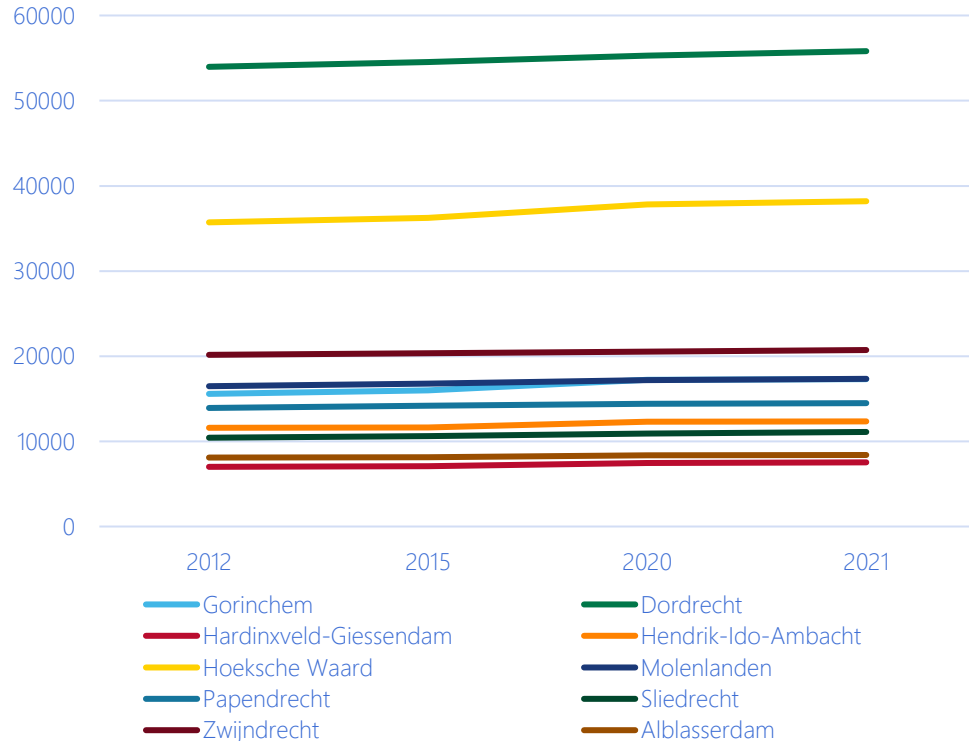
d. Geen sterke toename van de nieuwe woningvoorraad in ZHZ

- In geen van de ZHZ-gemeenten zagen we de afgelopen jaren significante toevoegingen aan de woningvoorraad. Zo groeide de woningvoorraad in Sliedrecht in 2021 het hardst van de hele regio, met 1,7%
- In Dordrecht en Hoeksche Waard was er vanaf 2015 wel sprake van een sterkere groei van de woningvoorraad dan in de overige gemeenten.
- De regio kent een bovengemiddeld percentage koopwoningen – 62% van het totale aanbod, terwijl dat in Nederland gemiddeld 57% is. In Hendrik-Ido-Ambacht en Hoeksche Waard is dat aandeel zelfs 70% van de totale voorraad).
- De voorraad sociale huurwoningen (30%) is gelijk aan het landelijk gemiddelde. De voorraden in Gorinchem (38,7%), Zwijndrecht (36,9%) en Sliedrecht (34,9%) en liggen daar boven.

e. ZHZ trekt verhuizers uit West-Brabant en de Randstad

- De Verhuismonitor 2019 geeft een weergave van verhuisbewegingen naar ZHZ-gemeenten vanuit 82 deelnemende bron-gemeenten.
- We zien hier verschillen in verhuisbewegingen tussen gemeenten voor verhuizers van buiten de regio:
  - Gorinchem verwelkomde het grootste aandeel verhuizers uit een (oostelijke) buurgemeente (Altena, 8%)
  - Daarna volgt Hoeksche Waard – die gemeente verwelkomde 4% van het aantal verhuizers uit Nissewaard.
  - Dordrecht (3%) en Hoeksche Waard (3%) waren populair voor verhuizers uit Rotterdam.
  - Alblasserdam, Sliedrecht, en Hendrik-Ido-Ambacht (maximaal 1% van de verhuizers uit deelnemende bron-gemeenten) waren minder populaire bestemmingsgemeenten. Het aandeel ouderen van die verhuizers lag daar wel vaak boven de 1%.

Absolute toename woningvoorraad (2012 – 2021)

Overige achterliggende data.
Zie Bijlage 3, sheet 51-55.

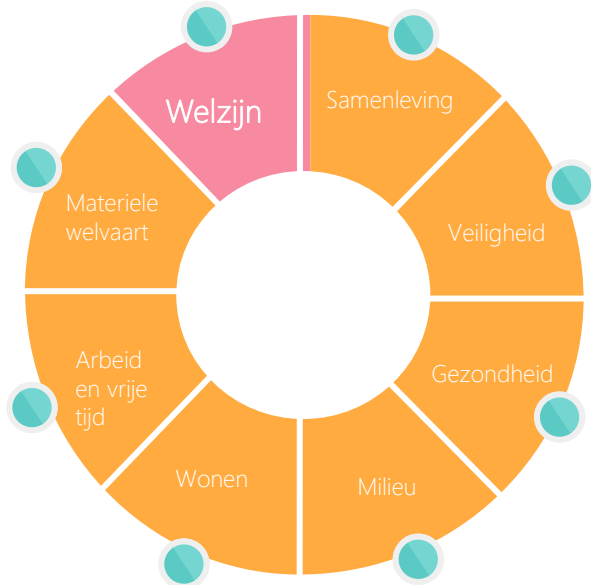

**rijksuniversiteit
groningen**

campus fryslân

3.2 Ambities van de regio

1. Welzijn - Analyse ambities van de regio

Gemene deler op schaalniveau ZHZ (Economisch Netwerk ZHZ)

- Opgaven in de sector recreatie & toerisme zijn opgaven voor de hele regio ZHZ.

Drechtsteden: Groeiagenda 2030 en Regionale Visie Sociaal Domein

- Langere verblijfsduur en meer bestedingen (toeristische) bezoekers binnenstad Dordrecht
- Ontwikkeling naar werk, vanuit de visie dat werk bijdraagt aan geluk

Regiodeal Drechtsteden-Gorinchem

- Verbetering van ruimtelijke inrichting om te wonen én recreëren aan het water: verschuiven van bedrijfslocaties om o.a. natuurbeleving (toegankelijkheid, verblijfskwaliteit aan de oevers te vergroten, een regionaal waterbusnetwerk te realiseren, Werelderfgoed Kinderdijk beter bereikbaar te maken en een kleurrijk stedelijk gebied nabij Gorinchem te realiseren.

GR Alblasserwaard-Vijfheerenlanden (RMG 2020)

- Leefbaarheid houdt in dat de aantrekkelijkheid van het landschap wordt behouden, er een goed aanbod is van woningen, een optimale bereikbaarheid en verkeersveiligheid, en goede zorg tegen aanvaardbare kosten.
- Afstemmen en kennisdelen in de opgave vrijetijdseconomie op 5 focuspunten (Oude Hollandse Waterlinie, Groene Hart, Fiets- Wandel- en Vaarroutes, verbindingen en toegankelijkheid en riviercruises)

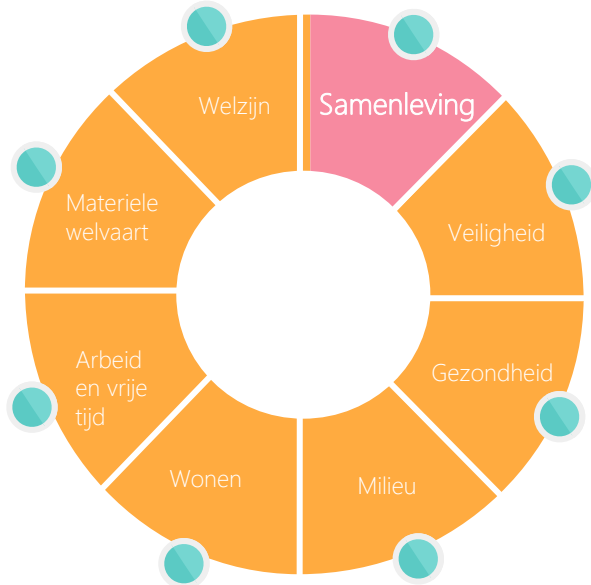
Landschapstafel IJsselmonde (visie 2019)

- Meer bewoners in het groen, om buitensport (incl. fietsen en wandelen) te stimuleren.
- Behouden en benutten van cultuurhistorie, en oude ruimtelijke patronen terugbrengen.
- Recreatieve knooppunten (zoals de Johannapolder) met horeca en voorzieningen, zodat het elders rustiger en groener kan blijven.
- Waterverbindingen met een prominente rol in het recreatief verkeer.

Gebiedsprogramma Hoeksche Waard (2020) en Visie Vrijetijdseconomie (2021)

- Versterken van natuur, recreatie en toeristische mogelijkheden in Numansdorp rond Fort Buitensluit/Molenpolder, Spuimonding, de Noordrand (verblijfsrecreatie) en de Strijensas
- Focus op versterking van de beleving (vooral door jongeren), in sterke verbinding met gebiedsmarketing en in samenwerking binnen Regiodeal Goeree-Overflakkee, Voorne-Putten

2. Samenleving – Analyse ambities van de regio

Gemene deler op schaalniveau ZHZ (Meerjarenplan Dienst Gezondheid & Jeugd 2019-2022)

- Zorgen voor een inclusieve samenleving: iedereen doet mee en vindt zijn plek.
- Specifieke ambities op het bestrijden van eenzaamheid, een dementie-vriendelijke samenleving zijn speerpunten.

Regionale visie sociaal domein Drechtsteden

- Samen gaan we voor een inclusieve samenleving, waaraan iedereen kan deelnemen. Waarin iedereen het gevoel heeft erbij te horen, waardering krijgt en zich nuttig voelt.
- We moeten maatschappelijke prestaties leveren die een positief effect hebben voor de samenleving als geheel.

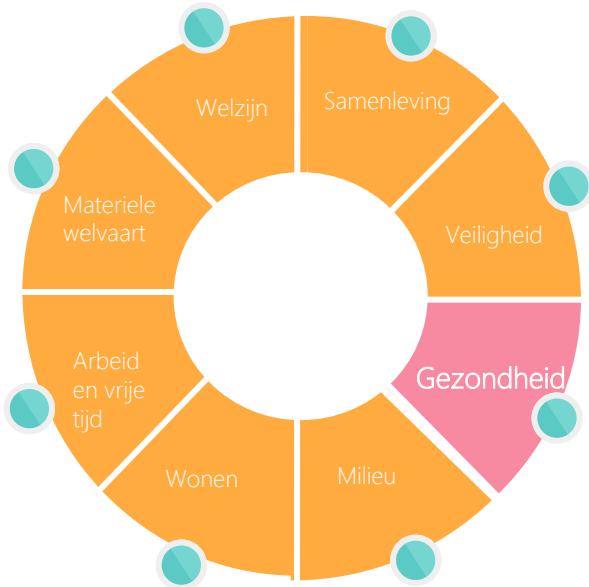
Regionale Maatschappelijke Agenda (2021) GR Alblasserwaard - Vijfheerenlanden

- Investeren in deelname aan de samenleving onder de ambities voor huisvesting arbeidsmigranten.
- *Nb. ambities om toegenomen eenzaamheid aan te pakken (integrale aanpak, aansluiting op het sociaal domein) uiten zich in Gorinchem en Molenlanden op gemeentelijk niveau.*

Gebiedsprogramma Hoeksche Waard

- Kerngericht werken wordt versterkt om inwoners in staat te stellen (zelfstandig) mee te kunnen blijven doen in hun eigen, vertrouwde omgeving.

3. Gezondheid – Analyse ambities van de regio

Drechtsteden (Regionale Visie Sociaal Domein – 2022, Groeiagenda 2030)

- Ontwikkelen naar werk: wie werkt, is geestelijk én lichamelijk een stuk gezonder dan wie niet werkt.
- Kwalitatief en doelmatig ondersteunen van kwetsbare groepen, inclusief het bevorderen van positieve gezondheid
- Groeiagenda: gezonde woongebieden om aantrekkelijkheid te vergroten, inzet op bereikbaarheid van het Gezondheidspark.

Regionale Maatschappelijke Agenda 2021 – Alblasserwaard Vijfherenlanden

- Gezondheidszorg en ondersteuning zodanig organiseren dat die helemaal gericht is en past op de individuele behoeften van de inwoner: zorgprojecten worden integraal en “ontschot” ingericht, aan de “achterkant” zijn (administratieve) processen zo efficiënt mogelijk ingericht.

Gebiedsprogramma Hoeksche Waard

- Onder ambitie duurzame landbouweconomie: bevorderen van productie van natuurlijke, gezonde voeding.

Gemene deler op schaalniveau ZHZ (DG&J ZHZ)

- Gezond en veilig opgroeien
- Vitaal ouder worden: gezondheid kwetsbare ouderen stimuleren
- Gezonde leefomgeving, incl. gezondheidsbevordering (uitnodigen tot bewegen).

4. Veiligheid – Analyse ambities van de regio

Drechtsteden – Groeiagenda 2030,

- ‘Externe veiligheid’ waarborgen bij ontwikkeling goederenvervoer (goederenspoortunnel)
- Dordrecht (Opgave Veilige Stad): inzet op buurtpreventie (samenwerking politie-gemeente-burger)

GR Alblasserwaard-Vijfheerenlanden

- Waterveiligheid effectief koppelen aan ruimtelijke ontwikkelingskansen (wonen, werken, recreëren, klimaatopgave).
- Ambitie om met tot minder verkeersslachtoffers te komen en vermijdbare verkeersslachtoffers te voorkomen.
- Gorinchem (integraal veiligheidsplan): inwoner centraal om gecombineerde zorg- en veiligheidsproblemen aan te pakken, vermindering ondermijning en werken aan sociale stabiliteit.

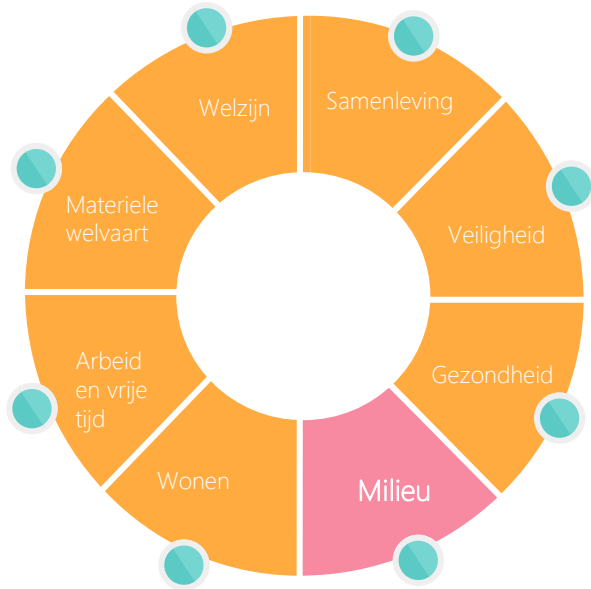
Gemene deler op schaalniveau ZHZ – Veiligheidsregio Zuid Holland Zuid / Zorg- en Veiligheidshuis ZHZ

- Aandachtsgebieden o.a. technologische omgeving (verkeer, infrastructuur) en sociaal-maatschappelijke omgeving (tegengaan grof en extreem geweld)
- Deskundig adviseren op risico’s, o.a. door bovenregionaal samen te werken.
- Focus op personen met een (hoog) veiligheidsrisico als personen met ernstig verward gedrag (procesregie en samenwerking met RIEC)
- Verbinding met de omgeving: regionale jeugdnetwerken, sociale wijkteams voor preventieve inzet, intensiever onderzoek naar mensenhandel met RIEC

Gemene deler op schaalniveau ZHZ – DG&J Zuid-Holland Zuid

- Veilig opgroeien: uitvoering regionaal basispakket Veilig Thuis, met aandacht voor verbeterde ketensamenwerking tussen jeugd- en sociale wijkteams voor de aanpak van (kinder)mishandeling.
- Vitaal ouder worden: sociale veiligheid van ouderen en het voorkomen van ouderenmishandeling.
- Gezondheid en milieu: beperken van veiligheidsbedreigingen in de directe leefomgeving.

5. Milieu – Analyse ambities van de regio

Gemene deler op schaalniveau ZHZ (Economisch Netwerk ZHZ):

- Verduurzaming bedrijventerreinen
- Nb. RES'en overlappen in de keuze voor de opwek van zonne-energie binnen de gebouwde omgeving.

Berenschot

RES Drechtsteden:

- Opwekking duurzame elektriciteit (0,37 TWh, 1,1% bijdrage aan nationale opgave): in uitwerkingsgebieden Kijfhoek, A15-A16, westzijde en Betuwelijn.
- Nadruk op aanvulling van zonnepanelen op daken.
- Energiegebruik gebouwde omgeving met 20% reduceren in 2030, met nadruk op maatschappelijk vastgoed en bedrijfstvastgoed.

RES Alblasserwaard:

- Opwekking duurzame elektriciteit (**0,32 TWh**): zoeklocaties windenergie Avelingen en A15-oost, geen grootschalige zoekgebieden voor zonne-energie tot 2030.
- Aquathermie in waterrijk gebied, geothermie Gorinchem en ten westen Molenlanden, gebruik van restwarmte van industrie, waterpompen.
- Doel 2030: 20% energie bespaard + 35% van energiegebruik gebruiken uit hernieuwbare bronnen regio.

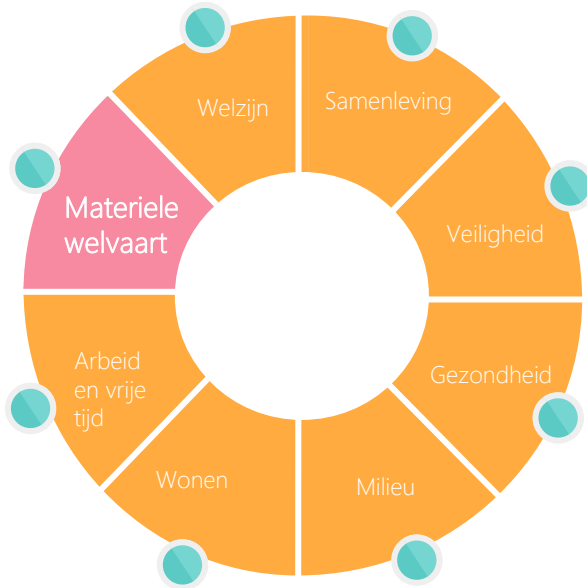
RES Hoeksche Waard:

- Opwekking duurzame elektriciteit (**0,35 TWh**): samenvoeging en uitbreiding 3 windparken (Oude Maas), zonnepark Puttershoek en enkele bedrijfsdaken.
- Collectieve warmte-oplossingen in de grotere dorpen, kleinere kernen met groen gas of warmtepomp.

Gebiedsvisie Biesbosch (Gebiedsvisie) en Landschapstafel IJsselmonde (Visiedoc. 2019):

- Biesbosch: klimaatadaptatie gekoppeld aan (duurzaam) toerisme en recreatie en het borgen van maatregelen voor de instandhouding van het gebied
- IJsselmonde: buitendijkse inzet op vergroten van biodiversiteit langs het water, binnendijkse inzet op verbinden van groen-gebieden oost-west zodat er een sterke ecologische corridor ontstaat.

6. Materiele welvaart – Analyse ambities van de regio

Gemene deler op schaalniveau ZHZ (Economisch Netwerk ZHZ).

- Sectoren smart industry, bouw & installatie, zorg en recreatie & toerisme zijn belangrijk in de hele regio.
- Sub-regionale verschillen: o.a. landbouwsector (Molenlanden, Hoeksche Waard)

Groeiagenda Zuid-Holland

- Systeeminterventies: € 24 miljard extra BBP, kennis en innovatie-ecosystemen (sleuteltechnologieën), maakindustrie en nieuwe waardeketens, energie-infrastructuur, mobiliteitstransitie, human capital,

Groeiagenda Drechtsteden

- Onder 'Goed werken': koppelen van regionale start-up milieus aan open innovatiemilieus, faciliteren van kansrijke startups, hoge waardering in de Top-5 MKB-vriendelijke gemeenten.

Regiodeal Drechtsteden-Gorinchem

- Innovatiekracht van de regio vergroten, met speerpunten manufacturing, duurzaam varen (scheepsbouw), deltatotechnology en zorginnovatie.

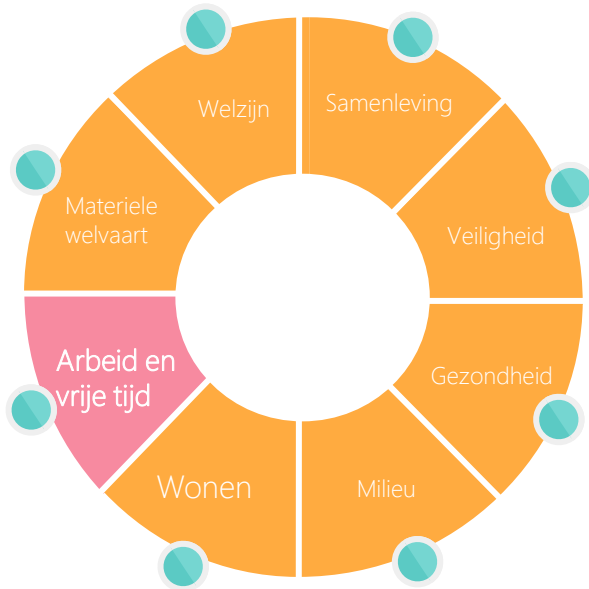
GR Alblasserwaard-Vijfheerenlanden: Regionale Maatschappelijke Agenda

- Toekomstbestendige, duurzame landbouwsector (melkveehouderij), o.a. door drukdrainage, en herinrichting vrijgekomen agrarische bebouwing.
- Positie van de maakindustrie in regionale economie versterken, o.a. door samenwerking met de maritieme regio en een regionale bedrijventerreinervisie.

Programmaplan Economie Hoeksche Waard:

- HW is als Foodlab (akkerbouw) voor de Randstad koploper op het gebied van gezond voedsel en duurzame/innovatieve landbouw. Samenwerking Goeree-Overflakkee.
- Verbetering economisch vestigingsklimaat, o.a. voor zelfstandig ondernemers. Inzet op het verhogen van consumptieve en zakelijke bestedingen die zorgen voor behoud/ontwikkeling van commerciële voorzieningen

7. Arbeid en vrije tijd – Analyse ambities van de regio

Gemene deler op schaalniveau ZHZ.

Bevorderen van aansluiting tussen de (verschillende) onderwijsmogelijkheden in de regio: onderling, én op de vraag binnen de arbeidsmarkt.

Drechtsteden arbeidsmarktregio, Groeiagenda Drechtsteden 2030, Groeiagenda ZH

- 30.000 extra arbeidsplaatsen, o.a. door nieuwe bedrijven naar de regio te halen en te investeren in goed opgeleide mensen die aan de vraag van het bedrijfsleven kunnen voldoen
- Inzet op de ontwikkeling van kansrijke sectoren: ICT/zakelijke dienstverlening (7.000 extra arbeidsplaatsen), logistiek (8.000 extra arbeidsplaatsen), technische en maritieme sector en de zorgsector (6.000 arbeidsplaatsen)
- Mismatches op de arbeidsmarkt vooral beperken voor inwoners met een uitkering en/of beperking..

Regiodeal Drechtsteden-Gorinchem:

- Vitalere arbeidsmarkt, door het onderwijs beter te laten aansluiten op de arbeidsmarkt: faciliteren van een breder aanbod in omscholing, hoger onderwijs en stageplekken.

GR Alblasserwaard (Regionale Maatschappelijke Agenda) / Arbeidsmarksregio Gorinchem

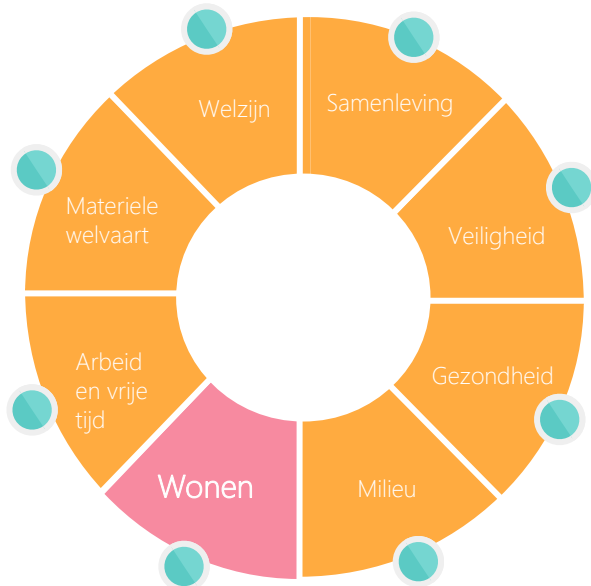
- Crisisdienstverlening voortkomend uit Corona
- Dienstverlening aan bedrijven om vraag en aanbod te matchen in een krappe arbeidsmarkt en veranderende economische omstandigheden.
- Een leven lang ontwikkelen: iedereen een startkwalificatie op de arbeidsmarkt.
- Werknemersdienstverlening: het activeren en langdurige uitkeringsontvangers en het ontwikkelen van deze doelgroep richting werk of vrijwilligerswerk.

Rijnmond arbeidsmarktregio (Actieplan Perspectief op Werk):

- 'Speerpuntensectoren' met kansen: bouw en techniek / energie / ICT, maar ook haven, leisure, transport, facilitair en zorg & welzijn.
- Mismatch voorkomen door ontwikkeling van leerwerktrajecten

8. Wonen – Analyse ambities van de regio

Gemene deler op schaalniveau ZHZ. Bij het aangaan van de woningopgave moet er samenhang zijn met maatregelen op het gebied van mobiliteit/bereikbaarheid, onderwijs, duurzaamheid en recreatie.

Drechtsteden: Woonvisie 2017-2030, Groeiagenda 2030, Groeiagenda Zuid-Holland

- Sociaaleconomisch blijven de Drechtsteden achter. Woningen in het hogere segment trekken hogere inkomens aan, en extra arbeidsplaatsen zijn een voorwaarde voor woningbouw.
- Bereikbaarheid staat onder druk: A15, A16 en N3 aandachtspunten
- 25.000 nieuwe woningen en bijpassende investeringen in voorzieningen die bijdragen aan een fijne woon- en leefomgeving.

Regiodeal Drechtsteden-Gorinchem

- Bedrijven (zware industrie aan de oevers) maken plaats voor herbestemming tot woningen.
- Bereikbaarheidsmaatregelen

GR Alblasserwaard Regionaal Maatschappelijke Agenda 2021

- Gemeenschappelijke woningbouwplanning Gorinchem-Molenlanden op verzoek van Provincie Zuid-Holland.
- 'Flexibele schil' rondom de woningmarkt voor kortetermijn-verblijvers zoals starters, stathouders en arbeidsmigranten.

Hoeksche Waard: Woonvisie 2030 + Gebiedsprogramma

- Faciliteren van extra instroom: bouwen voor HW is onvoldoende.
- Verlichten van druk Rotterdamse woningmarkt, maar ook blijven anticiperen op bevolkingsafname.
- Behoeftte aan sociale huurwoningen neemt af. Wel behoefte aan meer mogelijkheden voor (oudere) mensen met een zorgbehoefte.

8. Wonen – Analyse ambities van de regio (visualisatie per sub-regio)

Drechtsteden

- Woningen in het hogere segment;
- Innovatieve en flexibele woonvormen, vanuit herbestemming van werk/bedrijventerreinen.

Molenlanden

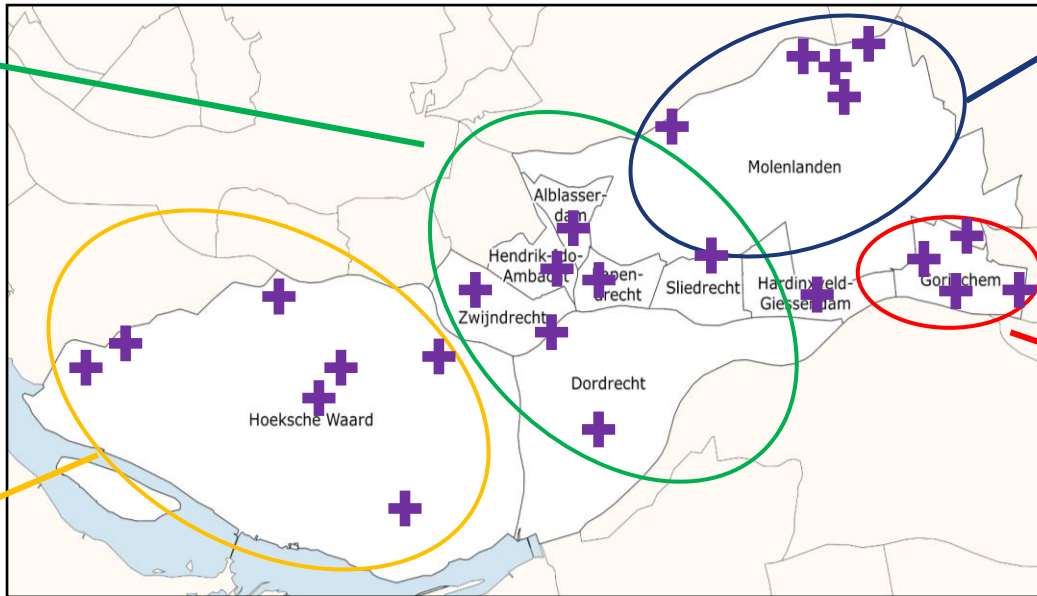
Betaalbare koop- én huurwoningen (vrije sector)

Gorinchem

- Koopappartementen: toegankelijke/uitgankelijke woningen voor o.a. ouderen
- Koopwoningen + vrije-sectorhuur hogere segment
- Goedkope koopwoningen tussen prijsniveau sociale huur en koop

Hoeksche Waard

- Vrije sector huurwoningen (jongeren, huisvesten statushouders/tijdelijke huisvesting)
- Goedkope koopwoningen

Samenspel tussen sub-regio's:

- Sliedrecht-Molenlanden;
- Hoeksche Waard-Zwijndrecht

Bovenregionale ambities

- Dordrecht-Zwijndrecht onderdeel Woningdeal Zuidelijke Randstad

9. Ruimtelijk-economisch (overkoepelend) – analyse ambities van de regio

Gemene deler (Economisch Netwerk ZHZ 2020):

- Optimaliseren bereikbaarheid
- Ontwikkeling bedrijventerreinen voor eigen bedrijven en overloop Rotterdam
- Aan de slag met herontwikkeling/verduurzaming bedrijventerreinen
- Energietransitie: opschaling in woningbouw en bedrijfsomgeving

Bedrijventerreinenstrategie Zuid-Holland

- Zorgen voor een aantrekkelijk en toekomstbestendig vestigings- en werkklimaat met aantrekkelijke en concurrerende bedrijventerreinen door vraag en aanbod in balans te brengen, betere benutting van de bedrijventerreinen, inzet op verduurzaming en samenwerkingen met behoud van een goede leefomgeving waarmee de beschikbare ruimte (binnen bestaand stads- en dorpsgebied) zo goed mogelijk wordt benut

Adaptieve agenda Zuidelijke Randstad 2040, Verstedelijkingsalliantie Leiden-Dordrecht en Preverkenning schaa sprong metropolitaan OV en verstedelijking Zuidelijke Randstad

- As Leiden-Dordrecht - naar een samenhangend, metropolitaan stedelijk gebied door het stimuleren van verstedelijking met een grote diversiteit aan woonwijken, werklocaties en regionale voorzieningen
- Betrouwbaar en aantrekkelijk OV-systeem, goede fietsverbindingen en een optimaal benutte wegenstructuur
- Versterken agglomeratiekracht langs de as Leiden-Dordrecht
- Het ruimtelijk faciliteren van de versterking van de Zuid-Hollandse kennis-as
- Vergroten van (fysieke) koppelingen tussen productie-economie en diensteneconomie
- Het ruimtelijk faciliteren van uitbreiding in aantal en/of omvang van internationale bedrijven en instellingen
- Ruimtelijk mogelijk maken van de energietransitie
- Afhankelijk van tempo gebiedsontwikkeling nieuwe stations Dordrecht Leerpark en Dordrecht Amstelwijk

GR Alblasserdam-Vijfheerenlanden (Regionale Maatschappelijke Agenda 2018-2021)

- Kwantitatief en kwalitatief voorzien in voldoende ruimte op bedrijventerreinen met behoud van de landschappelijke kwaliteiten en duurzaamheid van de bedrijventerreinen.
- Verkeersontsluiting Gorinchem Noord A27
- OV knooppunt Gorinchem West incl HOV netwerk Breda – Gorinchem _ Utrecht en MerwedeLingeLijn
- Goede fietsroutes oost west door Gorinchem
- (Snel)fietsroute Sliedrecht – Gorinchem
- Stimuleren goederenvervoer over water via Merwedekanaal
- Bereikbaarheid en verkeersveiligheid Gorinchem West

9. Ruimtelijk-economisch (overkoepelend)- analyse ambities van de regio

Gebiedsprogramma 2020 en Vrije tijdsvisie 2030 Hoeksche Waard

- Versterken Corridor Rotterdam-Antwerpen: een goede doorstroming op de A29.
- Verbeteren openbaar vervoer en optimaliseren fietspaden
- Versterken van natuur, recreatie en toeristische mogelijkheden in Numansdorp rond Fort Buitensluit/Molenpolder, Spuimonding, de Noordrand (verblijfsrecreatie) en de Strijensas
- Het waarborgen en verbeteren van de bereikbaarheid van de Hoeksche Waard over land en water

Drechtsteden: Gebiedsagenda Bereikbaarheid, Woonvisie 2017-2030 en Groeiagenda 2030

- 25.000 nieuwe woningen en bijpassende investeringen in voorzieningen die bijdragen aan een fijne woon- en leefomgeving
- Locatiekeuze van extra woningbouw en bedrijvigheid maximaal in de directe nabijheid van knooppunten
- Oplossen knelpunt A15, optimaliseren aansluitingen en onderhoud A16 en N3
- Versterken en verbeteren kwaliteit fietsnetwerk
- Concentratie ruimtelijke opgaven aan spoor- en stationsomgevingen
- Meer (innovatief) personenvervoer over water voor verbindingen tussen en met oevers
- Realiseren multimodale overstapplaatsen: mobiliteitshubs

Regiodeal Drechtsteden-Gorinchem

- “Het juiste bedrijf op de juiste plek”
- Bedrijven (zware industrie aan de oevers) maken plaats voor herbestemming tot woningen.
- Herontwikkeling Tweede en Derde Merwedehaven voor watergebonden bedrijvigheid met kadefaciliteit
- Ontwikkeling woningen hogere segment Noordoevers Zwijndrecht
- Verplaatsing Dolderman van de Dordtse binnenstad naar de Tweede Merwedehaven
- Verbetering toegankelijkheid en bruikbaarheid natuurwaarden veerplein Zwijndrecht
- Bedrijventerrein Noordoevers HI-Ambacht als hoogwaardige en duurzame woon-, werk- en verblijfsomgeving met circa 500 woningen en commerciële ruimten
- Transferium/OV-hub Noordkade en Alblasserdam

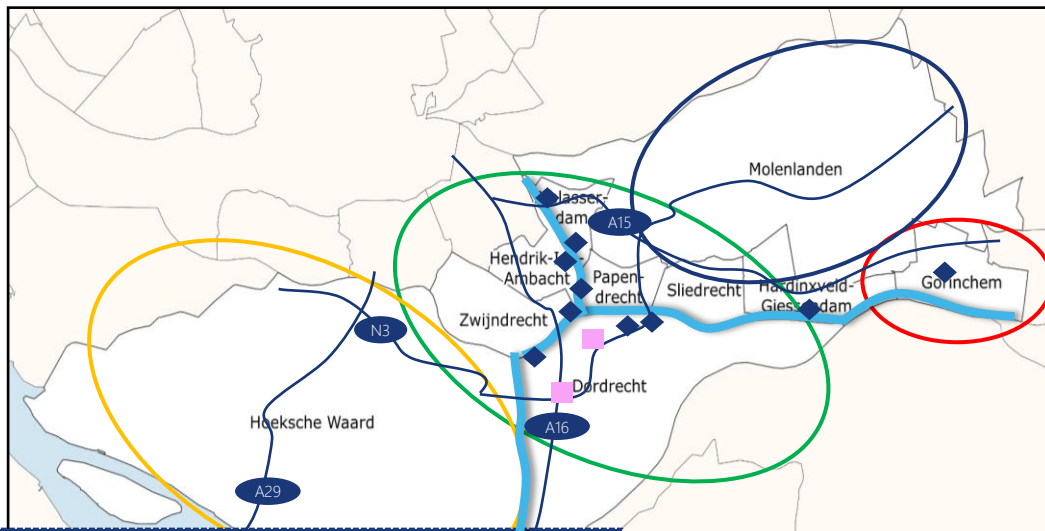
9. Ruimtelijk-economisch – analyse ambities van de regio (visualisatie per subregio)

Drechtsteden:

- Oplossen knelpunt A15, A16 en N3
- Beter gebruik en toegankelijkheid oevers
- 'Het juiste bedrijf op de juiste plek'
- Concentratie ruimtelijke opgaven aan spoor- en stationsomgevingen

Hoeksche Waard:

- Een goede doorstroming op de A29.
- Verbeteren OV en fietspaden
- Versterken natuur, recreatie en toeristische mogelijkheden

Molenlanden

- Minder autoverkeer en bijbehorende overlast
- Nieuwe vaarverbinding van de waterbus naar Werelderfgoed Kinderdijk
- Verbeterde OV-verbindingen

Gorinchem

- Beter gebruik en toegankelijkheid oevers
- 'Het juiste bedrijf op de juiste plek'

Samenspel tussen sub-regio's

- Ambities op het vlak van een fietsrouten netwerk, een betere verbinding tussen spoor en gebieden zonder station, OV-netwerk: regionaal busvervoer en bereikbaarheid van de A15, A16, N3 en toeristische hotspots worden ook regionaal opgepakt
- Drechtsteden – Molenlanden: bereikbaarheidsopgave met minder autoverkeer en bijbehorende overlast, nieuwe vaarverbinding van de waterbus naar Werelderfgoed Kinderdijk, verbeterde OV-verbindingen

Bovenregionale ambities

- Bedrijventerreinenstrategie Zuid-Holland
- As Leiden-Dordrecht - naar een samenhangend, metropolitain stedelijk gebied
- Versterken Corridor R'dam-Antwerpen

Ambities

- ◆ Innovatief personenvervoer over water
- Station

Legenda

- Verkeersweg
- Rivier

rijksuniversiteit
 groningen

campus fryslân

3.3

Brede welvaartsscores

1. Welzijn – Analyse score brede welvaart

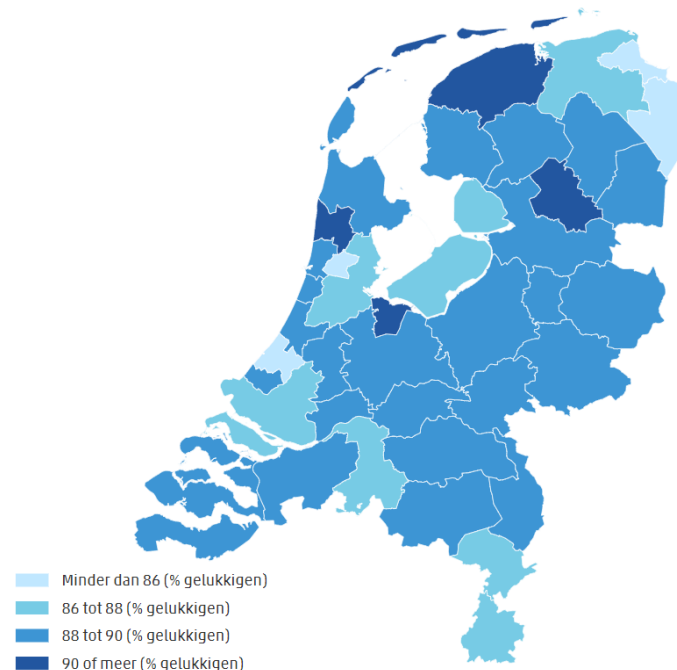
Welzijn: schaalniveau Corop-regio (excl. Hoeksche Waard)

Jaar	Tevredenheid met het leven		Tevredenheid met vrije tijd	
	2015	2019	2015	2019
Zuidoost-Zuid Holland (rank uit 40)	22	30	24	26
Groot-Rijnmond (rank uit 40)	39	40	38	30

Op tevredenheid met het leven ontwikkelde Zuid-Holland Zuid zich tot iets ondergemiddeld. Ook op vrije tijd zien we een (licht) negatieve ontwikkeling.

- In de periode 2015-2019 positioneerde ZHZ (minus Hoeksche Waard) zich in het laagste kwartiel van alle regio's op tevredenheid met het leven.
- In 2019-2020 nam de tevredenheid met het leven nog eens 1,4% af.
- De tevredenheid met vrije tijd ontwikkelde zich niet negatief in die periode. De regio bleef hier gemiddeld scoren, en in 2019-2020 was zelfs een toename van 3,4% van tevredenheid met de vrije tijd zichtbaar.
- Op beide indicatoren scoort de regio hoger dan Rotterdam-Rijnmond. Ook de geluksbeleving in Zuidoost-Zuid Holland is hoger dan in de westelijke én een zuid-oostelijke buurregio.

Geluksbeleving naar COROP-gebied

2. Samenleving – Analyse score brede welvaart

Samenleving: schaalniveau corop

Jaar	Contact met familie, vrienden of buren		Vertrouwen in anderen		Vertrouwen in instituties		Vrijwilligerswerk	
	2015	2019	2015	2019	2015	2019	2015	2019
Zuidoost-Zuid Holland (rank uit 40)	21	16	35	31	24	29	29	24
Groot-Rijnmond (rank uit 40)	15	19	39	34	31	30	39	39

De corop-regio scoort bovengemiddeld in termen van contact met familie, vrienden of buren. Ook de positie van de regio in termen van vertrouwen in anderen is verbeterd. Die twee ontwikkelingen in sociale cohesie lijken samen te gaan met meer maatschappelijke betrokkenheid in termen van vrijwilligerswerk, hoewel de corop-regio daar nog gemiddeld scoort.

- Zuidoost-Zuid Holland steeg in 2015-2019 van een gemiddelde plek op de ranglijst naar een bovengemiddelde score op het contact met vrienden, familie en buren. Dit contact is in 2019-2020 wel met 0,5% afgenomen.
- Ook verbeterde de positie van de regio in termen van vertrouwen in anderen. In 2019-2020 steeg het percentage inwoners met vertrouwen in anderen verder met 0,7%. Hierop blijft de regio wel gemiddeld scoren op de ranglijst.
- In 2015-2019 steeg de regio weliswaar op de ranglijst voor de indicator vrijwilligerswerk, maar bleef Zuidoost-Zuid Holland gemiddeld scoren. In 2019-2020 was er bovendien sprake van een afname van 3,1% van het percentage inwoners dat regelmatig vrijwilligerswerk doet.
- De corop-regio scoort wel consequent beter op de indicatoren op het thema Samenleving dan buurregio Groot-Rijnmond.

In Zuidoost-Zuid Holland verslechterde de score op het vertrouwen in instituties, ondanks verbeterde scores op indicatoren van onderling contact.

- Het vertrouwen in instituties is in de periode 2015-2019 afgenomen naar een minder dan gemiddelde positie. In de periode 2019-2020 is het vertrouwen toegenomen met 6,3%.

3. Gezondheid - Analyse score brede welvaart

Gezondheid: schaalniveau corop

Jaar	Ervaren gezondheid		Overgewicht		Personen met een of meer langdurige ziekten of aandoeningen
	2012	2016	2012	2016	
Zuidoost-Zuid Holland (rank uit 40)	34	23	34	25	8
Groot-Rijnmond (rank uit 40)	32	35	30	30	32

De regio verbeterde haar positie tot een gemiddelde score in termen van ervaren gezondheid in de periode 2012-2016 en de afgelopen jaren. Die verbetering ging samen met een stijgende positie op het aandeel overgewicht in de regio én het aantal personen met langdurige ziekten of aandoeningen.

- De ervaren gezondheid voor Zuidoost Zuid Holland neemt toe op de ranglijst naar een bijna gemiddelde positie. De ervaren gezondheid neemt in 2019-2020 opnieuw (met 0,6%) toe.
- Ook verbeterde de corop-regio in 2016 haar positie ten opzichte van andere regio's op de indicator overgewicht. In 2016-2020 nam overgewicht in ZHZ wel weer toe, zoals we eerder aantoonde.
- De corop-regio scoort het beste en in het bovenste kwartiel van de ranglijst op de indicator personen met een langdurige ziekte of aandoening. In de periode 2016-2020 was daar wel een zeer lichte toename van 0,2% zichtbaar.
- Het verschil met de ondergemiddeld scorende corop-regio Groot-Rijnmond is op deze laatste indicator het grootst.

4. Veiligheid – Analyse score brede welvaart

Nb. Voor de indicatoren van brede welvaart op het thema veiligheid is er geen CBS-data beschikbaar om een ranglijst van corop-regio's vast te stellen. Daarom analyseren we hier alleen de data die wel beschikbaar is, en de ontwikkeling van de absolute scores op deze indicatoren voor de corop-regio Zuidoost Zuid-Holland in de periode 2019-2020. Ter illustratie nemen we wel de posities op de ranglijst van de provincie Zuid-Holland op.

Veiligheid: schaalniveau provincie									
Jaar	Geregistreerde misdrijven			Aantal ondervonden delicten			Vaak onveilig voelen in de buurt		
	2012	2015	2019	2012	2015	2019	2012	2015	2019
Rank (uit 12)	11	11	11	11	11	11	12	12	12

Op het schaalniveau van de corop-regio zien we een stijging in het aantal geregistreerde misdrijven, en een nog grotere stijging van het aantal ondervonden delicten

- In de periode 2019-2020 is er sprake van een toename met 2,9% in het aantal geregistreerde misdrijven in corop-regio Zuidoost-Zuid Holland. In Hoeksche Waard was die stijging zelfs 14,5% en in Molenlanden 16,1%. In Zwijndrecht nam het aantal geregistreerde misdrijven het meest af, met 6,9%
- De toename in het aantal door inwoners ondervonden delicten is echter nog groter in die periode: 5,9%.

Dat uit zich niet in een toename van gevoelens van onveiligheid in corop-regio Zuidoost-Zuid Holland

- In de periode 2019-2020 bleef het aantal inwoners dat aangeeft zich vaak onveilig te voelen in de buurt wel gelijk.
- Er is voor veel gemeenten geen data voorhanden op deze indicator. Wel zijn onveiligheidsgevoelens in deze periode in Dordrecht iets afgenomen (-0,3%)

5. Milieu – Analyse score brede welvaart

Milieu: schaalniveau corop																		
Jaar	Afstand tot openbaar groen			Broeikasgas-emissies per inwoner		Kwaliteit van zwemwater binnenwateren				Natuur- en bosgebieden				Natuurgebied per inwoner				
	2006	2010	2015	2015	2018	2000	2006	2010	2015	2019	2000	2006	2010	2015	2000	2006	2010	2015
Zuidoost-Zuid Holland (rank uit 40)	12	/	/	11	14	22	/	17	14	12	5	5	5	5	35	/	35	34
Groot-Rijnmond (rank uit 40)	/	4	3	36	36	27	/	23	21	17	27	28	28	26	34	/	33	33

Er is onvoldoende data beschikbaar voor milieu-indicatoren die samenhangen met gebiedskenmerken (afstand tot openbaar groen, natuur- en bosgebieden, natuurgebied per inwoner) om kenmerken van de regio te ontwaren.

- We constateerden al met andere indicatoren en recentere data dat Zuid-Holland Zuid op dit type gebiedskenmerken onder het Nederlands gemiddelde scoorde.
- Dat beeld wordt deels bevestigd in de ranglijst Brede Welvaart, waar de COROP-regio Zuid-Holland Zuid in 2015 nog een van de tien regio's was met het minste natuurgebied per inwoner. In de periode 2012-2015 nam het aantal hectare natuurgebied per inwoner wel significant en met 1,8% toe.
- We zien dit eerdere beeld niet bevestigd in het oppervlak van natuur- en bosgebieden in 2015: dat bedroeg toen 17,8% van de totale oppervlakte land, waarmee de COROP-regio op 4 regio's na het grootste aandeel natuur- en bosgebieden kent.

Bij het verminderen van broeikasgasemissies concurreert de COROP-regio in toenemende mate met beter presterende regio's

- In de periode 2015-2018 bleef de COROP-regio Zuidoost-Zuid Holland bovengemiddeld scoren in termen van de broeikasgas-emissies per inwoner, maar was wel een daling zichtbaar.
- Dat bevestigt het beeld dat dit onderdeel van de klimaatopgave sterk verschilt per sub-regio: Hoeksche Waard (geen onderdeel van de COROP-regio) wist in deze periode wel een vermindering van CO₂-uitstoot te realiseren.
- In 2018-2019 daalde de emissie in de regio per inwoner met 3,9%, maar dat was geen significante daling ten opzichte van andere regio's,

Legenda: plek gestegen   plek gedaald

6. Materiele welvaart – Analyse score brede welvaart

Materiele welvaart: schaalniveau corop

Jaar	Bruto binnenlands product				Mediaan besteedbaar inkomen		Mediaan vermogen van huishoudens	
	2005	2010	2015	2019	2015	2018	2015	2018
Zuidoost-Zuid Holland (rank uit 40)	17	12	11	11	15	15	30	26
Groot-Rijnmond (rank uit 40)	8	6	6	6	33	32	38	39

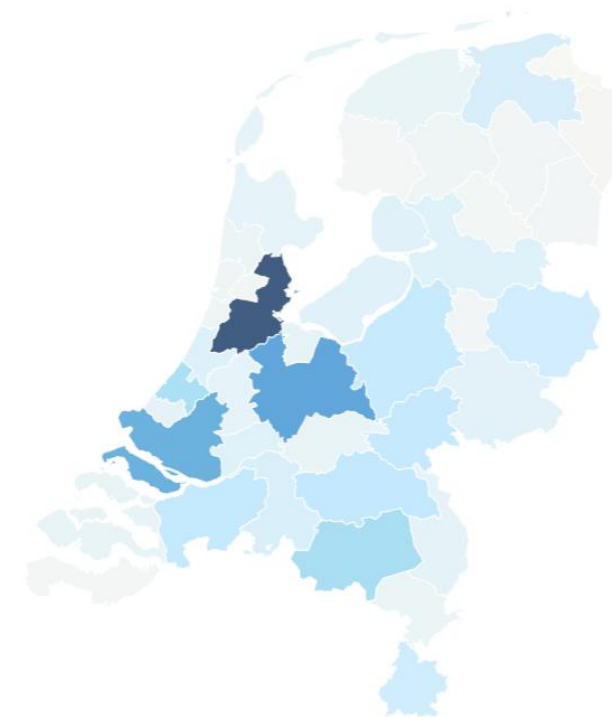
Het welvaartsniveau van Zuid-Holland Zuid heeft zich voorzichtig bewogen naar de hogere regionen op de Nederlandse ranglijst, maar blijft laag ten opzichte van naburige regio's.

- In de periode 2005-2019 heeft het BBP van de COROP-regio zich ontwikkeld tot een plaats in het hoogste kwartiel van Nederland. In 2019-2020 daalde het BBP in de regio wel met 3%.
- De regio is 'ingeklemd' tussen de hogere welvaartsniveaus van Groot-Rijnmond en Utrecht. Ook midden en West Noord Brabant kennen een hoger BBP dan Zuidoost-Zuid Holland.

Er lijkt een trend ingezet naar een naar gelijkere verdeling van die welvaart

- Ondanks de stijging van het welvaartsniveau blijft de regio gemiddeld scoren op de mediaan besteedbaar inkomen. Dat impliceert dat de welvaartsverdeling niet gelijkjer is geworden. In 2018-2019 steeg die mediaan wel met 2%.
- Op de mediaan vermogen van huishoudens zien we tussen 2015-2018 wel een beweging van het laagste kwartiel van de ranglijst naar een meer gemiddelde positie.

BBP per COROP-regio (2019)

7. Arbeid en vrije tijd – Analyse score brede welvaart

Arbeid en Vrije tijd: schaalniveau corop

Jaar	Bruto arbeidsparticipatie				Hoogopgeleide bevolking				Netto arbeidsparticipatie				Tevredenheid met reistijd van en naar het werk		Werkloosheid			
	2005	2010	2015	2019	2005	2010	2015	2019	2005	2010	2015	2019	2015	2019	2005	2010	2015	2019
Zuidoost-Zuid Holland (rank uit 40)	17	18	23	16	29	24	24	25	17	15	20	17	33	33	17	13	14	24
Groot Rijnmond (rank uit 40)	34	28	33	30	19	19	17	19	35	33	35	33	39	40	36	39	40	38

De werkloosheid in ZHZ ontwikkelt zich negatief ten opzichte van andere regio's

- Zowel voor bruto als netto arbeidsparticipatie scoort de COROP-regio Zuidoost Zuid Holland gemiddeld ten opzichte van andere regio's, en beter dan nabijgelegen regio Groot-Rijnmond.
- De schommelingen in die ranking in de periode 2005-2019 hebben geen effecten op die gemiddelde score.
- Op de indicator werkloosheid ontwikkelde ZHZ zich van een positionering in bijna het eerste kwartiel van de regio's tot een positionering in het laagste kwartiel.
- In de periode 2019-2020 steeg de werkloosheid opnieuw met 1,2%, maar dat was geen significante stijging in vergelijking met andere regio's

Het lagere aandeel theoretisch-opgeleiden in ZHZ ten opzichte van het Nederlands gemiddelde vertaalt zich niet door in een ondergemiddelde score op brede welvaart

- ZHZ bleef in de periode 2005-2019 consequent op een gemiddelde positie in de ranglijst van COROP-regio's.
- In 2019-2020 was de toename van 1% van het aandeel hogeropgeleiden wel significant.

Inwoners van de regio blijven minder tevreden dan in andere regio's met hun reistijd naar het werk

- De COROP-regio bevond zich in 2015-2019 binnen het laagste kwartiel van alle regio's. In 2019-2020 was daarin overigens wel een stijging zichtbaar van 1,2%.

8. Wonen – Analyse score brede welvaart

Jaar	Afstand tot basisschool				Afstand tot cafe e.d.			Afstand tot sportterrein			Tevredenheid met woning		Tevredenheid met woonomgeving	
	2006	2010	2015	2019	2010	2015	2019	2006	2010	2015	2006	2015	2006	2015
Zuidoost-Zuid Holland (rank uit 40)	/	4	3	3	24	30	23	/	22	32	/	28	/	23
Groot-Rijnmond (rank uit 40)	/	4	3	3	8	10	10	/	10	6	/	35	/	40

Verbetering in de afstanden tot voorzieningenniveau

- De afstand tot **secundaire voorzieningen (cafés)** schommelde op het niveau van de COROP-regio. In 2019 behoorde de regio tot de middencategorie van de ranglijst van alle regio's, maar in de periode 2019-2020 nam de afstand 14,3% toe en kwam de regio in het laagste kwartiel op de ranglijst terecht. Vooral **Gorinchem en Molenlanden** scoorden laag op deze indicator.
- Voor de afstand tot **primaire voorzieningen** (basisscholen, sportterreinen) scoort de regio in de middencategorie op de ranglijst.

In de regio ZHZ is de tevredenheid met de woning lager dan gemiddeld

- In ZHZ zijn inwoners tevredener met de woonomgeving dan met de woning
- De regio behoorde tot het laagste kwartiel op de ranglijst als het gaat om de **tevredenheid met de woning**. In de periode 2015-2018 daalde die tevredenheid met 0,3% per jaar.
- Voor de **tevredenheid met de woonomgeving** scoorde de regio gemiddeld, en was er een verbetering (niet-significant) van 0,2% per jaar in 2015-2018.

**rijksuniversiteit
groningen**

campus fryslân

Verantwoording

Bestudeerde documenten, begrippen

Lijst bestudeerde documenten

- Drechtsteden
  - Woonvisie 2017-2030
  - Groeiagenda 2030
  - Actieplan perspectief op Werk Drechtsteden 2019
  - Regioplan matchen op Werk Drechtsteden 2018
  - RES
  - Regionale visie Sociaal Domein Drechtsteden
  - Gebiedsagenda Bereikbaarheid
- Regiodeal Drechtsteden-Gorinchem
  - Regiodealboekje
  - Regionale kaart
  - Provincie Zuid-Holland
    - Groeiagenda Zuid-Holland
- GR Alblasserwaard –Vijfherenlanden
  - Regionale Maatschappelijke Agenda
  - RMG 2020
  - RES
- Gorinchem
  - Prestatieafspraken 2019
  - Regionale doe-agenda Actieplan perspectief op Werk Gorinchem 2019
  - Regioplan matchen op werk Gorinchem 2018
  - Integraal Sociaal beleid 2019-2024 Gorinchem
  - Integraal veiligheidsplan 2019-2022 Gorinchem
- Hoeksche Waard
  - Woonvisie 2030
  - Gebiedsprogramma 2017-2020
  - Regionale Woonvisie 2010
  - Actualisatie Regionale Woonvisie 2013
  - Actualisatie Regionale Woonvisie 2020
  - Visie Vrijetijdseconomie 2021
  - Programmaplan Economie
  - RES
  - Vrije tijdsvisie 2030 Hoeksche Waard
- Landschapstafel IJsselmonde
  - Visiedocument 2019
- Biesbosch
  - Gebiedsvisie
- Rijnmond arbeidsmarktregio
  - Actieplan Perspectief op Werk
- Veiligheidsregio Zuid-Holland Zuid
  - Beleidsplan 2022-2025
- Dordrecht
  - Opgave veilige stad Dordrecht
- Molenlanden
  - Woonvisie 2020-2024
  - Actieplan Eenzaamheid Molenlanden 2021-2024
- Economisch Netwerk ZHZ 2020
- Regionale Monitor Brede Welvaart CBS
- Adaptieve agenda Zuidelijke Randstad 2040
- Verstedelijkingsalliantie Leiden-Dordrecht
  - Pamflet
- Zuid-Holland
  - Bedrijventerreinenstrategie
  - Natura 2000/stikstof 2019
- www.waarstaatjegemeente.nl

Indeling samenwerkingsverbanden in domeinen

Onder **Bedrijfsvoering** valt samenwerking op het gebied van:

- ambtelijke fusie
- archief
- ondersteunende processen

Onder **Belastingen** valt samenwerking op het gebied van:

- belastingen

Onder **Onderwijs, Cultuur & Sport** valt samenwerking op het gebied van:

- cultuur / cultureel erfgoed
- onderwijs / leerplicht
- sport

Onder **Energie & Duurzaamheid** valt samenwerking op het gebied van:

- duurzaamheid
- circulaire economie en afvalverwerking
- energie(transitie)

Onder **Economie** valt samenwerking op het gebied van:

- Economie

Onder **Ruimte** valt samenwerking op het gebied van:

- fysiek domein
- landbouw
- recreatie
- vervoer en mobiliteit
- water
- wonen
- VTH en bouw- en woningtoezicht

Onder **Sociaal domein** valt samenwerking op het gebied van:

- participatiewet
- jeugdwet
- wmo

Onder **Veiligheid & Volksgezondheid** valt samenwerking op het gebied van:

- veiligheid & volksgezondheid

Begrippenlijst (I)

Bodemgebruik: het gebruik van de beschikbare ruimte.

Gemiddeld aantal adressen per km²: het aantal adressen binnen een cirkel met een straal van één kilometer rondom een adres, gedeeld door de oppervlakte van de cirkel.

Gemiddelde afstand tot voorzieningen: de gemiddelde afstand van inwoners van hun woonadres naar de dichtstbijzijnde voorzieningen.

Gemiddelde huizenprijzen / prognose ontwikkeling huizenprijzen: de (ontwikkeling van de) gemiddelde verkoopprijs die in een bepaalde periode is betaald voor bestaande koopwoningen die zijn aangekocht door een particulier.

Grijze druk: de mate waarin de werkenden (20-64) moeten voorzien in het onderhoud van de niet-werkenden ouder dan 64 jaar.

Groene druk: de mate waarin de werkenden (20-64) moeten voorzien in het onderhoud van de niet-werkenden jonger dan 20 jaar.

Integriteitsschending: overtreding van geldende morele waarden, normen en regels. Dit kunnen ook (per partij verschillende) interne regels zijn.

Berenschot

Het gaat hierbij expliciet om affaires en niet in alle gevallen om onomstotelijk vastgestelde schendingen. Wel moet de betrokken politicus zijn afgetreden en/of gesanctioneerd zijn, of de feiten moeten voldoende ernstig en geloofwaardig zijn en in de pers tot vraagtekens over iemands integriteit hebben geleid.

Opkomstpercentage Tweede Kamerverkiezingen (2017): het percentage stemgerechtigde personen dat bij de Tweede Kamerverkiezingen een stem heeft uitgebracht.

Percentage personen dat vrijwilligerswerk doet: het percentage personen van 19 jaar en ouder dat werk dat in georganiseerd verband (bijvoorbeeld sportvereniging, kerkbestuur, school) onbetaald uitvoert.

Prognose bevolkingsgroei: de prognose van de toekomstige omvang van de bevolking binnen een bepaald gebied. Het prognosemodel is gebaseerd op o.a. migratie-, geboorte- en sterftcijfers.

Samenstelling woonvoorraad: het eigendom van de woonvoorraad naar koop- en huurwoningen. Huurwoningen worden onderverdeeld naar corporatiewoningen en overige verhuur.

Begrippenlijst (II)

Stemgedrag gemeenteraadsverkiezingen: weergave van de grootste partij per gemeente bij de gemeenteraadsverkiezingen in 2018.

Stemgedrag Tweede Kamerverkiezingen: weergave van de grootste partij per gemeente bij de Tweede Kamerverkiezingen in 2021.

Indeling sectorstructuur (CBS)

Het CBS hanteert de Standaard Bedrijfsindeling (SBI) om bedrijfseenheden in te delen naar hun hoofdactiviteit. De SBI kent vijf niveaus. Wij kijken naar het hoogste niveau, dat onderscheid maakt tussen:

- Landbouw, bosbouw en visserij
- Nijverheid en energie
  - Winning van delfstoffen
  - Industrie
  - Productie en distributie van en handel in elektriciteit, aardgas, stroom en gekoelde lucht
  - Winning en distributie van water; afval- en afvalwaterbeheer en sanering
  - Bouwnijverheid
- Handel en horeca
  - Groot- en detailhandel
  - Logies-, maaltijd- en drankverstrekking
- Vervoer, informatie en communicatie
  - Vervoer en opslag
  - Informatie en communicatie
- Financiële diensten, onroerend goed
  - Financieel instellingen
  - Verhuur van en handel in onroerend goed
- Zakelijke dienstverlening
  - Advisering, onderzoek en overige specialistische zakelijke dienstverlening
  - Verhuur van roerende goederen en overige zakelijke dienstverlening
- Cultuur, recreatie en overige diensten
  - Cultuur, sport en recreatie
  - Overige dienstverlening
  - Huishoudens als werkgever; niet-gedifferentieerde productie van goederen en diensten door huishoudens voor eigen gebruik
  - Extraterritoriale organisaties en lichamen

Entrepreneurial ecosystem: variabelen en indicatoren

Elementen	Beschrijving	Empirische indicator(en)	Bron
Randvoorwaarden			
Formele instituties	De kwaliteit en efficiëntie van governance	Integriteit Effectiviteit Verantwoording	Politieke Integriteitsindex Binnenlands Bestuur <i>Interviews en enquête</i>
Ondernemerscultuur	Waardering van ondernemerschap in de regio	Nieuwe bedrijven opgericht per 1.000 inwoners	CBS
Infrastructuur	Fysieke infrastructuur en positie van de regio	afstand tot hoofdweg, afstand tot treinstation	CBS
Vraag	Potentiële bestedingsruimte en vraag uit de markt	Bruto regionaal product per hoofd van de bevolking	CBS
Systeemkenmerken			
Talent	Het aandeel mensen met veel menselijk kapitaal door opleiding	% WO, HBO en MBO opgeleiden van beroepsbevolking	CBS
Intermediaire diensten	De toevoer en toegankelijkheid van diensten	% bedrijfsvestigingen in de zakelijke dienstverlening	CBS

* Bron: Cloosterman, Stam & Van der Starre (2018). De Kwaliteit van Ecosystemen voor Ondernemerschap in Nederlandse regio's

Begrippen Brede Welvaart (I)

Arbeid en vrije tijd

Bruto arbeidsparticipatie

Het aandeel van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking 15 t/m 74 jaar in de bevolking van dezelfde leeftijdsgroep (beroeps- en niet-beroepsbevolking).

Hoogopgeleide bevolking

Percentage van de bevolking van 15 t/m 74 jaar dat hoger onderwijs heeft afgerond (op het niveau van HBO of WO)

Netto arbeidsparticipatie

Het aandeel van de werkzame beroepsbevolking 15 t/m 74 jaar in de bevolking van dezelfde leeftijdsgroep (beroeps- en niet-beroepsbevolking).

Werkloosheid

De werkloze beroepsbevolking als percentage van de (werkzame en werkloze) beroepsbevolking. Personen van 15 t/m 74 jaar zonder betaald werk, die recent naar werk hebben gezocht en daarvoor direct beschikbaar zijn.

Tevredenheid met reistijd van en naar het werk

Deel van de mensen van 18 tot 75 jaar met een betaalde baan van minimaal 12 uur per week dat een score van 7 tot en met 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met de reistijd van en naar uw werk. Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 tot en met 10 wordt geclassificeerd als tevreden.

Welzijn

Tevredenheid met het leven

Deel van de mensen van 18 jaar of ouder dat een score van 7 tot en met 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met het leven dat u nu leidt. Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 tot en met 10 wordt geclassificeerd als tevreden.

Tevredenheid met vrije tijd

Deel van de mensen van 18 jaar of ouder dat een score van 7 tot en met 10 geeft als antwoord op de vraag 'Kunt u op een schaal van 1 tot en met 10 aangeven in welke mate u tevreden bent met de hoeveelheid vrije tijd die u heeft. Een 1 staat voor volledig ontevreden en 10 voor volledig tevreden?'. Een score van 7 tot en met 10 wordt geclassificeerd als tevreden.

Begrippen Brede Welvaart (II)

Materiele welvaart

Bruto binnenlands product

Bruto binnenlands product (bbp) in constante prijzen van 2015. Het bbp is een maat voor de omvang van de economie.

Mediaan besteedbaar inkomen

Het mediaan gestandaardiseerd besteedbaar inkomen per particulier huishouden, in euro. Bij de berekening wordt gecorrigeerd voor verschillen in grootte en samenstelling van huishoudens. De mediaan is het middelste getal wanneer alle inkomens van laag naar hoog worden gesorteerd.

Mediaan vermogen

Het mediaan vermogen per particulier huishouden, in euro. Het vermogen beschrijft het saldo van bezittingen en schulden. Bezittingen worden gevormd door bank- en spaartegoeden, effecten, de eigen woning, overig onroerend goed, ondernemingsvermogen, aanmerkelijk belang en de overige bezittingen. De schulden omvatten onder meer schulden ten behoeve van een eigen woning en consumptief krediet. De mediaan is het middelste getal wanneer alle getalen van laag naar hoog worden gesorteerd.

Milieu

Afstand tot openbaar groen

De gemiddelde afstand van alle inwoners in een gebied tot het dichtstbijzijnde openbaar groen, berekend over de weg. Openbaar groen is terrein in gebruik als park of plantsoen, voor dagrecreatie, natuur of als bos. Het terrein kan zowel privaat als publiek toegankelijk zijn. Het terrein heeft een omvang van minimaal één hectare.

Broeikasgasemissies per inwoner

Totale broeikasgasemissies (CO₂, CH₄, N₂O, HFK, PFK en SF₆) in CO₂-equivalenten per inwoner. Eén kg CO₂-equivalent staat gelijk aan het effect dat de uitstoot van 1 kg kooldioxide (CO₂) heeft. Data betreffen de uitstoot op Nederlands grondgebied, ongeacht of deze wordt veroorzaakt door Nederlandse ingezetenen. Dit betekent dat uitstoot door Nederlandse ingezetenen in het buitenland niet en uitstoot door niet-ingezetenen in Nederland wel is inbegrepen. Zie: <https://www.cbs.nl/nl-nl/dossier/dossier-broeikasgassen/hoofdcategorieen/waar-worden-broeikasgassen-uitgestoten>

Kwaliteit van zwemwater binnenwateren

Gemiddelde zwemkwaliteit voor de gezondheid van de zwemmer van de locaties in meren en rivieren, volgens de normen van de vigerende EU-zwemwaterrichtlijn. Een score van 4 staat voor uitstekend, een 3 voor goed, een 2 voor voldoende en een 1 voor slecht.

Begrippen Brede Welvaart (III)

Natuurgebied per inwoner

Bos en open natuurlijk terrein in hectare per 1000 inwoners. Bos: terrein beplant met bomen bestemd voor houtproductie en/of natuurbeheer, inclusief onverharde en half verharde wegen. Natuurlijk terrein: terrein in droge en natte natuurlijke staat.

Natuur- en bosgebieden

Bos en open natuurlijk terrein als percentage van de totale oppervlakte land. Bos: terrein beplant met bomen bestemd voor houtproductie en/of natuurbeheer, inclusief onverharde en half verharde wegen. Natuurlijk terrein: terrein in droge en natte natuurlijke staat.

Samenleving

Contact met familie, vrienden of buren

Percentage mensen van 15 jaar en ouder dat gemiddeld minstens een maal per week contact heeft met familie, vrienden of buren. Het gaat hierbij om alle vormen van contact.

Vertrouwen in anderen

Aandeel personen van 15 jaar en ouder dat het eens is met stelling dat de meeste mensen over het algemeen te vertrouwen zijn. Ook wel gegeneraliseerd vertrouwen genoemd.

Berenschot

Vertrouwen in instituties

Percentage mensen van 15 jaar en ouder dat vertrouwen heeft in drie instituties (Tweede kamer, politie, en rechters). De indicator betreft het gemiddelde van de drie scores.

Vrijwilligerswerk

Percentage van de bevolking van 15 jaar en ouder dat in de afgelopen 12 maanden vrijwilligerswerk heeft verricht voor organisaties of verenigingen. Het kan daarbij gaan om bestuurlijk werk of andere activiteiten.

Wonen

Afstand tot basisschool

De gemiddelde afstand van alle inwoners in een gebied tot de dichtstbijzijnde basisschool, berekend over de weg. Het basisonderwijs omvat alleen de basisscholen zoals bekend bij de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). Het speciaal basisonderwijs en de speciale scholen zijn niet meegenomen.

Afstand tot café e.d.

De gemiddelde afstand van alle inwoners in een gebied tot het dichtstbijzijnde café, koffiehuis, coffeeshop, discotheek, seks/nachtclub en partycentrum, berekend over de weg.

Begrippen Brede Welvaart (IV)

Afstand tot sportterrein

De gemiddelde afstand, berekend over de weg, van alle inwoners in een gebied tot een terrein in gebruik voor sportactiviteiten, zoals sportveld, sporthal, zwembad, kunstijsbaan, motorcrossbaan en bos in het sportterrein, inclusief bijbehorende parkeerplaatsen en tribunes. Het terrein heeft een omvang van minimaal 0,5 hectare.

Tevredenheid met woning

Het percentage particuliere huishoudens dat zeer tevreden of tevreden is met de huidige woning. Particulier huishouden: één of meer personen die samen een woonruimte bewonen en zichzelf, dus niet-bedrijfsmatig, voorzien in de dagelijkse levensbehoeften. De woonruimte wordt niet gedeeld met andere huishoudens. Cijfers per gemeente zijn alleen beschikbaar voor gemeenten met meer dan 100.000 inwoners (in 2018).

Tevredenheid met woonomgeving

Het percentage particuliere huishoudens dat zeer tevreden of tevreden is met de huidige woonomgeving. De woonomgeving is de omgeving en de buurt waarin een huishouden woont. Particulier huishouden: één of meer personen die samen een woonruimte bewonen en zichzelf, dus niet-bedrijfsmatig, voorzien in de dagelijkse levensbehoeften. De woonruimte wordt niet gedeeld met andere huishoudens. Cijfers per gemeente zijn alleen beschikbaar voor gemeenten met meer dan 100.000 inwoners (in 2018).

Berenschot

Gezondheid

Overgewicht

Percentage personen van 19 jaar en ouder met een BMI van 25,0 kg/m² en hoger. Cijfers over lichaamsgewicht zijn gebaseerd op zelf gerapporteerde waarden. De Body Mass Index (BMI) is een maat voor overgewicht, berekend als het quotiënt van het gewicht in kilogram en het kwadraat van de lengte in meters (kg/m²).

Ervaren gezondheid

Percentage personen van 19 jaar en ouder met antwoordcategorie 'goed' of 'zeer goed' naar de vraag algemene gezondheidstoestand.

Personen met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen

Percentage personen van 19 jaar en ouder met één of meer langdurige ziekten of aandoeningen. Langdurig is (naar verwachting) 6 maanden of langer.

Begrippen Brede Welvaart (V)

Veiligheid

Aantal ondervonden delicten

Aantal ondervonden delicten, exclusief ondervonden cybercrime delicten, voor personen van 15 jaar en ouder. Cijfers per gemeente zijn alleen beschikbaar voor gemeenten met meer dan 70.000 inwoners.

Geregistreerde misdrijven

Geregistreerde criminaliteit per 1 000 inwoners. Betreft misdrijven door de politie vastgelegd in een proces-verbaal van aangifte of in een ambtshalve opgemaakt proces-verbaal.

Vaak onveilig voelen in de buurt

% van de bevolking van 15 jaar en ouder dat zich vaak onveilig voelt in de eigen buurt. Cijfers per gemeente zijn alleen beschikbaar voor gemeenten met meer dan 70.000 inwoners.